

התכניות לחינוך משפטי קליני ע"ש אלגה צגלה
סיכום פעילות שנתי - תשע"ה: דיווח למועצת הפקולטה
(ספטמבר 2015)

הקליניקות המשפטיות באוניברסיטת תל אביב פועלות מאז ראשית שנות התשעים והן הוותיקות ביותר בארץ. בתחילת הדרך הן פעלו כקורס וכמרכז סיוע, ועיקר צמיחתן התרחשה ב-14 השנים האחרונות, מתוכן 13 שנים בהנהלת פרופ' נטע זיו. באוגוסט 2014 עזבה פרופ' זיו את התפקיד, והקליניקות עברו לניהולם המשותף של פרופ' איסי רוזן צבי, המנהל האקדמי, וד"ר דליה דרומי, המנהלת המקצועית. התכניות הקליניות פועלות תחת חסות מכון צגלה, ובכפיפות לדיקן הפקולטה.

בשנה החולפת נערכה בדיקה של ועדה בינלאומית אשר מונתה על ידי המל"ג לצורך הערכה של תכניות משפטים בכל הפקולטות והמכללות בארץ. כחבריי הוועדה כיהנו דיקנים לשעבר ופרופסורים בכירים מן האוניברסיטאות הטובות ביותר בארצות הברית, וביניהן הרווארד, ייל, קולומביה ופנסילבניה. בהתייחסותה למערך הקליניקות כתבה הוועדה בדו"ח על ממצאי הבדיקה, בין היתר, את הדברים הבאים:

"In the decade since its founding, the TAU Law School's Clinical Program has become recognized as a global model for state of the art clinical legal education....The major conclusion we drew from our meeting with Tel Aviv clinicians was its impressive quality, in terms of faculty capacity, curricular/pedagogical innovation, student satisfaction, and its laudable level of social engagement."

בשנת תשע"ה הוצעו לסטודנטים שבע תכניות קליניות בתחומים הבאים: זכויות אדם, זכויות עובדים, זכויות ניצולי שואה, זכויות פליטים, דיור, קהילה ומשפט, סביבה קיימות וצדק מרחבי וזכויות בהליך הפלילי. בשנת תשע"ו תיפתח קליניקה חדשה בתחום התובענות הייצוגיות.

מטרות הקליניקות

- לספק לסטודנטים ולסטודנטיות התנסות לימודית מסוג שונה המביאה לידי ביטוי הן את הפן הפרקטי והן את הפן התיאורטי של סוגיות משפטיות מורכבות.
- לפתח בקרב סטודנטים וסטודנטיות למשפטים רגישות לתופעות של אי צדק חברתי ומשפטי ולהגביר את מחויבותם להשתמש במשפט על מנת להיטיב את מצבן של אוכלוסיות מוחלשות, הן במהלך לימודי המשפטים והן לאחר הצטרפותם אל ציבור עורכי הדין בישראל.
- להעניק באופן ישיר סיוע משפטי ליחידים ולקבוצות למצות את זכויותיהם המשפטיות, ולפעול לקידום השוויון בנגישות לצדק.
- לשמש כמעבדה משפטית המקדמת את המחקר התיאורטי והיישומי בתחומי המשפט שבהן עוסקות הקליניקות השונות, וכן בתחום השינוי החברתי והאחריות החברתית של משפטים.

מבנה ההוראה

בכל קליניקה מתקיים שיעור עיוני שבועי, המועבר בדרך כלל על ידי חבר סגל מהפקולטה (2 ש"ש), המומחה בתחום שבו עוסקת הקליניקה. השיעור מוקדש ללימוד התיאוריה והדוקטרינה בתחום הידע הרלוונטי, לביקורת של הנעשה בפרקטיקה ולדיון בדילמות תיאורטיות, פרקטיות ואתיות. בנוסף, הסטודנטים נדרשים להקדיש 4-6 שעות שבועיות לעבודה המעשית בפקיח עורך דין מומחה בתחום. עבודה במודל זה מאפשרת לא רק הבנה תיאורטית ופרקטית מעמיקה של תחום הידע הרלוונטי, אלא גם פיתוח אחריות מקצועית וחברתית בקרב הסטודנטים.

הלימודים בקליניקות מתקיימים במהלך התואר הראשון (לרוב בשנים ג' או ד' ובמקרים יוצאי דופן בשנה ב'). ההכרה בחשיבות הקליניקות כחלק בלתי נפרד מהחינוך המשפטי הובילה לעליה במספר הקליניקות ולעלייה חדה בביקוש מצד הסטודנטים. כיום, המערך הקליני יכול לקלוט כמחצית מן הסטודנטים בכל מחזור, כאשר כמעט כל תלמידי המחזור מבקשים להתקבל לאחת מן הקליניקות. בתשע"ה השתתפו בקליניקות 121 סטודנטים, מתוך 270 פונים.

כוח אדם

בתשע"ה, המערך הקליני כלל 13 עורכי דין, מהם 11 במשרה מלאה. בנוסף, מצבת העובדים כוללת מנהלת מקצועית (80%), מנהלת אדמיניסטרטיבית (80%), גייסת כספים (75%) ושתי עובדות קהילתיות במשרות חלקיות (50% כל אחת).

פעילות משפטית בקליניקות

הקליניקות מטפלות בעשרות בני אדם הנזקקים לעזרה משפטית ומייצגות לקוחות בהליכים בערכאות המשפטיות השונות. לצד ייצוג פרטים, הקליניקות מעורבות בעתירות עקרוניות בנושאים תקדימיים, העומדים על סדר היום המשפטי-חברתי, ובמקביל מפתחות דפוסי פעילות משפטיים-קהילתיים. הקליניקות מעורבות בקואליציות עם ארגונים קהילתיים רבים, משתתפות ביוזמות חקיקה, בקידום מדיניות במסגרת השולחנות העגולים הרב מגזריים, בארגון ימי עיון, ובביצוע מחקרים.

מצורף לעיונכם דו"ח סיכום שנה המתאר בהרחבה את הפעילות בכל אחת מן הקליניקות. בכל הפעילויות הללו, ללא יוצא מן הכלל, נוטלים חלק הסטודנטים שלנו תוך מעורבות גבוהה.

הקליניקה לזכויות אדם

כללי

במהלך השנה למדו בקליניקה 22 סטודנטים שהונחו על-ידי די"ר יופי תירוש (מנחה אקדמי), עו"ד הישאה שבאיטה, עו"ד עדי ניר בנימיני וכן עו"ד אסף פינק (בסמסטר השני). העבודה המעשית בקליניקה נעשית בזוגות בהנחיית המנחים הקליניים. כל זוג סטודנטים מטפל במהלך השנה במספר תיקים משפטיים. הסטודנטים שותפים בטיפול בתיק בכל שלביו והיבטיו - המפגש עם הלקוחות, כתיבת המסמכים המוגשים לבתי-משפט, הכנת הטיעונים בעל-פה וכדומה.

הפעילות העיונית בקליניקה

השיעורים השבועיים עסקו בהיבטים שונים של העיסוק האקדמי והמעשי בזכויות האדם. כך, לדוגמא, נדונו שאלות היחס בין זכויות אדם אזרחיות לזכויות אדם חברתיות, תפקידו של עורך הדין המעוניין לקדם מטרות חברתיות (cause lawyering) וכן דילמות שמעוררת פעילות מסוג זה. כמו כן השיעורים כללו הצגה של התיקים עליהם עבדו הסטודנטים במהלך השנה, תוך שימת דגש לחוויות ודילמות שעלו בעבודה הקלינית. במהלך השנה יצאו הסטודנטים לסיור בעיר יפו. במהלך הסיור, הוצג המצב החברתי-כלכלי של האוכלוסייה הערבית בעיר עם דגש על תחום הדיור.

כמו כן, במהלך הסמסטר השני, הצטרף לקליניקה עו"ד אסף פינק שאפשר לסטודנטים ללמוד על תחום התובענות הייצוגיות, זאת באמצעות לימוד תיאורטי ומעשי על אפשרות השימוש בכלי של תובענות ייצוגיות לצורך קידום זכויות אדם.

הפעילות המשפטית בקליניקה

העשייה המשפטית השנתית בקליניקה עסקה במגוון רחב של תחומים הקשורים בהגנה על זכויות אדם בישראל, תוך התמקדות בזכויות של קבוצות מיעוט (המיעוט הערבי, קהילת הלהט"ב, אנשים בעלי מוגבלות, נשים ועוד). הקליניקה מתמחה בייצוג בבתי-משפט במגוון ערכאות - בהליכים חוקתיים, מנהליים ואזרחיים. הקליניקה ייצגה במהלך השנה הן פרטים והן ארגונים לא-ממשלתיים, שבשםם הוגשו עתירות ציבוריות. הסטודנטים מעורבים בבחירת התיקים ואף ניתנת להם הזדמנות ייחודית להציע תיקים מטעמם בתחילת השנה. להלן דוגמאות מתוך התיקים שטופלו בשנה החולפת:

א. הפליה על רקע לאום, דת, צבע עור, נטייה מינית, מגדר ועוד

שינוי מין במסמכי הזיהוי ללא ניתוח לשינוי מין - הקליניקה הגישה השנה עתירה לבג"צ לביטול נוהל של משרד הפנים לפיו שינוי פרט המין במרשם האוכלוסין מתאפשר רק לאחר הליך רפואי-ניתוחי לשינוי מין (בג"צ 6035/14 רונית לירן-שקד ואח' נגד משרד הפנים). בעתירה נטען כי דרישה זו פוגעת קשות בשורה של זכויות של אנשים טרנסגינדרים ובין היתר, הזכות לאוטונומיה, להגנה על שלמות הגוף, הזכות להורות והזכות לשוויון. בעקבות העתירה, הודיעה המדינה על שינוי בעמדתה וציינה כי היא שוקדת בחודשים האחרונים על שינוי הנוהל באופן ששינוי סעיף המין יתאפשר אף ללא דרישת הניתוח. העתירה עדיין תלויה ועומדת בבית המשפט. סטודנטים: איתמר ממן, נועה קיי.

הפליה מחמת נטייה מינית - הקליניקה טיפלה במהלך השנה בתביעה נזיקית לפיצוי כספי בגין הפליה מחמת נטיה מינית במכללה. לאחר שלב ההוכחות, התיק הסתיים בפשרה כספית בסכום של 50,000 ש"ח. על התיק מוטל צו איסור פרסום. סטודנטים: נעה רוזה וקרן נכטיגל.

אפליה ערבים במגורים ברמלה - הקליניקה הגישה בשנת הלימודים קודמת תביעה בשם מחמד חדאד, תושב רמלה, שניסה לרכוש דירה בפרויקט מגורים פרטי גדול ברמלה (כ-200 דירות), ונדחה בנימוק שהפרויקט מיועד ליוצאי צבא (ע"א 20721-11-14 חדאד נ' חברת מעלות טל יזמות בע"מ, מחוזי מרכז – לוד). בתביעה נטען כי הדחייה בנימוק זה מהווה הפליה אסורה, במיוחד לנוכח העובדה שהדירות משוקקות ע"י החברה הפרטית ברמלה, עיר שבה אוכלוסייה מעורבת של יהודים וערבים. בפסק דין שניתן ביום 18/9/14 על ידי בית המשפט השלום ברמלה, נדחתה התביעה. בעקבות כך, הגישה הקליניקה השנה ערעור לבית המשפט המחוזי מרכז. בדיון שהתקיים בערעור במרץ 2015 התברר כי פרויקט המגורים כשל ולא ייבנה. לכן, הערעור הפך ללא רלבנטי. יחד עם זאת, בית המשפט הורה לחברה המשיבה להחזיר את הוצאות המשפט ששולמו על ידי המערער בעקבות פסק הדין של בית המשפט השלום. סטודנטים: ארז וולברג, נעה גרטי.

הפרדה מגזרית בבתי קברות - שיתוף פעולה בין הקליניקה לבין המרכז הרפורמי לדת ומדינה הניב פנייה למשרד לשירותי דת ולחברות קדישא ברחבי הארץ בנוגע לשילוט בבתי עלמין הכופה הפרדה מרחבית בין נשים לגברים במהלך טקס הלוויה [ת"א (מחוזי מרכז) 38943-07-14, המרכז לפלורליזם יהודי נ' חברה קדישא רחובות]; [ת"א (מחוזי י-ם) 38824-07-14 המרכז לפלורליזם יהודי נ' חברה קדישא הר המנוחות]. בעקבות פניות אלו הוסרו הסממנים המפרידים בין גברים לנשים בחלק מבתי העלמין בעניינם פנינו.

חברה קדישא ירושלים (הר המנוחות) וחברה קדישא רחובות סירבו להסיר את סממני הפרדה המגדרית. כנגד התנהלות זו הגשנו שתי תביעות לצו עשה להסרת סממני ההפרדה. לאחר הדיון בבית המשפט, הסתיימו התביעות בהסכם פשרה לפיו ניתן יהיה להציב שילוט אלקטרוני בו ניתן יהיה לרשום, לפי בקשה מפורשת של מזמיני הלוויה, אינדיקציה להפרדה בין נשים לגברים באולם ההספד. סטודנטים: נדב גולני ויובל סאסי.

מדינת ישראל כשותפה בבית מגורים משפחתי - משפחת שעה מתגוררת בבית מגורים משפחתי ביפו שנבנה על ידה לפני יותר משמונים שנים. זמן קצר לפני מלחמת 1948, נסעו שלושה מתוך שבעת האחים בני המשפחה ללבנון. לאחר המלחמה, שלושת האחים הנעדרים לא הורשו לחזור ליפו. בהסתמך על חוק נכסי נפקדים, מדינת ישראל נכנסה לנעלי שלושת האחים והפכה לבעלים שותפה של כ- 40% מבית המגורים המשפחתי. בשנת 2007, הגישה רשות הפיתוח תביעה לפירוק שותפות מיוחדת זו בדרך של מכירה ודרישת תשלום דמי שימוש ראויים בגין השימוש שעושה המשפחה בחלקה של המדינה [ת"א 61584-07 עמידר נ' מנצור (דאוד) ואח', שלום-ת"א]. משמעות תביעת המדינה הינה פינוי בני המשפחה מביתם. בכתב ההגנה שהוגש מטעם המשפחה טענו כי התביעה מהווה שימוש לרעה בחוק נכסי נפקדים והליכי בית המשפט. במהלך השנה האחרונה, נעשה ניסיון נוסף לסיים את התיק בפשרה. במספר פגישות שנערכו עם נציגי רשות מקרקעי ישראל, הוצגו מכלול הנסיבות והטיעונים העובדתיים המשפטיים התומכים בפשרה. הצעת הפשרה נבחנה בחודש יולי 2015 על ידי גורמים בכירים ברשות מקרקעי ישראל ומשרד המשפטים שהחליטו לדחותה. התיק קבוע לדיון הוכחות בחודש ספטמבר 2015. סטודנטים: אלאא חאג' יחיא, בשאר עווד.

עתירה להקמת ספרייה עירונית לתושבים הערבים בלוד - הקליניקה פנתה בשם פעיל בתחום החינוך בלוד לעיריית לוד ולמשרד התרבות והספורט בדרישה להקים ספרייה ציבורית בשפה הערבית בלוד. יצוין כי אף שלוד מונה קרוב ל- 25,000 תושבים ערבים שמהווים כשליש מאוכלוסיית העיר, אין כל ספרייה ציבורית הכוללת ספרים בשפה ערבית. במהלך השנה, שקדה הקליניקה על הכנת עתירה. בטרם הוגשה העתירה, התברר כי הוקמה ספרייה בשפה הערבית בלוד. סטודנטים: נעמה בן דב, ערן זבולון.

תביעת נזיקין בגין אמירות גזעניות - הקליניקה מייצגת בחור מהעדה האתיופית שחווה אמירות גזעניות קשות על ידי נהג אוטובוס במהלך שירותו הצבאי. במהלך נסיעת אוטובוס שהוזמנה על ידי הצבא, נדרש הבחור להימנע מלשבת עם עורו חשוף למושב וזאת "כדי לא להעביר מחלות עור". התבטאות זו נעשתה בנוכחות חבריו של הבחור וכן מפקדיו. בעקבות התבטאות זו, הנהג הועמד לדין פלילי. הקליניקה ליוותה את הבחור מהעדה האתיופית במהלך ההליך הפלילי. כמו כן, הקליניקה שקדה על הכנת תביעת נזיקין נגד הנהג וחברת ההסעות. פסק הדין בהליך הפלילי אמור להינתן בחודש ספטמבר 2015. לאחר פסק הדין בהליך פלילי, תוגש התביעה האזרחית לבית המשפט. סטודנטים: דור גולדינר, לורה הדר.

ב. הזכות לדיון ושוויון מרחבי

עתירה נגד החלטת דחיה של ועדת קבלה ביישוב קהילתי - השנה המשיכה הקליניקה לייצג את משפחת בן אבו הפעם בניסיונה להתקבל ליישוב אבטליון (לאחר שבקשתם להתקבל ליישוב הררית נדחתה). בעקבות עתירה שהוגשה, הוסכם כי בני הזוג בן אבו ינסו להתקבל ליישוב אבטליון. בהתאם לכך, וועדת הקבלה האזורית במשגב בחנה את מועמדות בני הזוג ואישרה את קבלתם. היישוב אבטליון הגיש השגה לוועדת ההשגות כנגד קבלת בני הזוג. הקליניקה ייצגה את בני הזוג בוועדת ההשגות. לאחר הדיון, דחתה וועדת ההשגות את השגת היישוב ואישרה את ההחלטה לאפשר לבני הזוג להתגורר ביישוב אבטליון. סטודנטים: מיכל רחמני, שי אגמון.

ג. זכויות חברתיות כלכליות

עתירה לבג"צ: הזכות למים – העתירה הוגשה בשם עשרה עותרים נגד השימוש בניתוקי מים כאמצעי לגביית חובות (בג"צ 4707/13 כוכבה סבג ואח' נ' רשות המים ואח'). בעתירה אנו מבססים את הזכות למים כזכות עצמאית וכזכות נגזרת מהזכות לקיום בכבוד ומהזכות לבריאות וטוענים כי באיזון שבין זכויות אלו לאינטרס של התאגידים בגביית חובות- גוברת הזכות למים. בעתירה אנו טוענים כי פעולת הניתוק מים נעשית בחוסר סמכות כל עוד לא הותקנו כללים לניתוק ממים כמצוות המחוקק. במסגרת העתירה אנו דנים בשינוי שחל בעשור האחרון במשק המים ובמשמעות של הפרטת משק המים על מדיניות ניתוקי המים והשפעתה על אוכלוסיות מעוטות יכולת. העתירה הוגשה בשיתוף פעולה עם הסיוע המשפטי האזרחי במשרד המשפטים. במהלך השנה שחלפה התקיים דיון בבג"צ. הטיפול בעתירה הסתיים השנה לאחר שבכנסת אושרו כללים האוסרים על ניתוקי מים, בכפוף למספר תנאים. סטודנטים: ליטל גדנסקי ושרון שטראוס.

עתירה – הזכות לחשמל כזכות יסוד - בשנה שחלפה עסקה הקליניקה בביסוס הזכות לחשמל כזכות יסוד ובבחינת מדיניות חברת החשמל בנושא גביית חובות. במסגרת זו השתתפו הסטודנטים באופן פעיל בכתיבת עתירה כנגד ניתוקי חשמל, בהכנת יום עיון לעובדים סוציאליים בנושא חשמל כזכות יסוד והשתתפות בו, כתיבת מכתבים ופניות לחברת החשמל ולרשות החשמל בנוגע למקרים קונקרטיים, והכנת חוברת עדויות שכוללת ראיונות עם אנשים שחוו ניתוקי חשמל. במסגרת זו פעלנו כחלק מקואליציה הכוללת את האגודה לזכויות אזרח ופורום החשמל (המחלקה לשירותים חברתיים חיפה, רבנים שומרי משפט, שותפות חיפה להתרת שרשרת העוני, אוניברסיטת חיפה). סטודנטים: ליטל גדנסקי ושרון שטראוס.

בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון ביחס לזכותו של חייב בהוצאה לפועל להתדיין באזור מגוריו - השנה הגישה הקליניקה לזכויות אדם בקשת רשות ערעור אזרחי, עקרוני, לבית המשפט העליון, במסגרתה טענו כי יש לפרש את כללי הסמכות המקומית בהוצ"פ (בתובענות לסכום קצוב) באופן המקל עם החייבים ומאפשר להם להתדיין סמוך למקום מגוריהם (8082/15). יצגנו בתיק (בשיתוף הסיוע המשפטי) אישה אתיופית, אם חד הורית שגרה באילת. חברת פלאפון התעקשה לנהל את התביעה נגדה בתל אביב וסירבה לבקשה להעביר את הדיון לאילת. בית משפט השלום ובית המשפט המחוזי קיבלו את עמדת פלאפון. רק לאחר שהגענו לבית המשפט העליון, ופרשנו את הטענות העקרוניות, הודיעה חברת פלאפון על הסכמה שהדיון יתנהל באילת (זאת ככל הנראה על מנת להימנע מהכרעה עקרונית בטענות שהעלנו). סטודנטים: שירי קטלן ושירה פליגלמן.

ד. הזכות לבריאות וזכויות בעלי מוגבלות

הגשת ערעור לבימ"ש מחוזי בנוגע לאי פרסום פסק דין שהעניק פיצויים לנשא HIV - בתביעה בה הגישה הקליניקה, בשם הועד למלחמה באיידס, בקשת הצטרפות כידיד בית משפט, נפסקו בפסק הדין פיצויים לטובת נשא HIV שהופלה במתן שירות רפואי. הקליניקה הגישה בקשה לצמצום צו איסור הפרסום שניתן בתיק ובקשתה נדחתה. על החלטה זו הגישה הקליניקה ערעור לבית המשפט המחוזי. השנה התקיים הדיון בערעור ובעקבות המלצות בית המשפט חזרו בהם הנתבעים מהתנגדותם וניתן פסק דין לפיו הפרסום מותר, בכפוף להסתרת שמות הצדדים להליך. סטודנטים: שירי קטלן ושירה פליגלמן.

פנייה למפקחת על הביטוח בעניין הפלייה של נשאי HIV - הקליניקה פנתה למפקח על הביטוח בפנייה עקרונית בשמו של נשא HIV ובשם הועד למלחמה באיידס כנגד קיומה של תניית החרגה בביטוחים הסיעודיים של קופות החולים, לפיה נשאי וחולי HIV אינם זכאים לתגמולי ביטוח סיעודי. המפקחת על הביטוח דחתה את הפנייה ובכוונתנו להגיש ערעור על החלטה זו. סטודנטים: שירי קטלן ושירה פליגלמן.

ה. חופש ההפגנה וחופש הביטוי

תביעה נגד משטרה על פגיעה בחופש הפגנה - הקליניקה הגישה בשם מפגין תביעה נזיקית כנגד משטרת ישראל על פגיעה קשה בחופש ההפגנה וחופש הביטוי (ת"א 5360-07-15 פרנקוביץ נ' משטרת ישראל, שלום – תל אביב). במהלך הפגנה שקטה וחוקית שהתקיימה במרכז תל אביב, הורתה המשטרה על הפסקת התהלכה באופן אלים ובלתי חוקי. כמו כן, המשטרה עצרה באופן אלים ושרירותי את אחד המפגינים, חקרה אותו באופן אלים, מבוזה ומשפיל והחזיקה אותו במעצר משך לילה שלם. בנוסף, המפגין הועמד לדין פלילי שבסופו הוא זוכה באופן מוחלט תוך שבית המשפט מותח ביקורת קשה על התנהלות המשטרה. סטודנטים: יובל סאסי, נדב גולני.

בחינת אפשרות להגיש תביעה נזיקית בגין הורדה מאוטובוס בשל לבישת כאפיייה - הקליניקה מייצגת קטין שביקש לעלות לאוטובוס אגד כשהוא עוטה על צווארו כאפיייה. הקטין נשאל על ידי הנהג אם הכאפיייה היא "בגלל יופי או בגלל אידיאולוגיה". הקטין השיב "גם וגם". בתגובה, הורה הנהג לקטין לרדת מיד מהאוטובוס תוך שהוא מטיח בו שהוא בוגד. הקליניקה הגישה בשם הקטין תלונה בגין האירוע לחברת אגד וכן למשרד התחבורה. בהתאם לתוצאות בירור התלונה, תשקול הקליניקה להגיש תביעה נזיקית כנגד הנהג. סטודנטים: מיכל רחמני, שי אגמון.

ו. הזכות לפרטיות

עתירה לבג"צ בגין פגיעה בפרטיות עובדים - במאי 2008 הגשנו עתירה בשם הארגונים קו לעובד, רופאים לזכויות אדם והאגודה לזכויות האזרח, נגד שר התמ"ת (בג"צ 4308/08 קו לעובד נ' שר התעשייה, המסחר והתעסוקה). בעתירה נתבקש ביטולן של שתי הוראות בתקנות דמי מחלה (נהלים לתשלום דמי מחלה), תשל"ז – 1977, שמחייבות את העובד לחשוף בפני המעביד את אבחון המחלה שבגינה מתבקשים דמי מחלה, דבר שמהווה פגיעה קשה בפרטיותו של העובד. בעקבות העתירה ולאחר שהוצא צו על תנאי בעתירה, בחודשו יולי 2015 תוקנו התקנות ובוטלה הדרישה הפוגענית. בעקבות כך, העתירה נמחקה בפסק דין מיום 1/7/15. סטודנטים: יובל סאסי, נדב גולני.

ז. שקיפות וחופש מידע

עתירת חופש מידע בנוגע לשוק המשכנתאות - הקליניקה הגישה בשם ד"ר דני בן שחר עתירת חופש מידע לבית המשפט המחוזי בירושלים נגד המפקח על הבנקים בדרישה לחשוף את כל נתוני המשכנתאות הניתנות על ידי הבנקים ונמסרות למפקח על הבנקים במסגרת תפקידו (עת"מ 28207-07-15 בן שחר נ' בנק ישראל המפקח על הבנקים, מחוזי – ירושלים). בעתירה צוין כי שוק המשכנתאות בישראל מתאפיין במחסור של נתונים הנגישים לציבור. מחסור הנתונים אינו מאפשר לציבור לקבל תמונה מספקת בנוגע לשוק המשכנתאות ואינו מאפשר ניתוח ועריכת מחקרים ראויים של שוק המשכנתאות הישראלי. מצב זה חמור במיוחד נוכח חסמים ופערים קשים בשוק המשכנתאות בישראל המתאפיין בפערים קיצוניים הן על בסיס לאומי (בין יהודים לערבים) והן על בסיס גיאוגרפי (בין המרכז לפרפריה). סטודנטים: גדעון אייזן, לירון גינזבורג.

עתירה לפרסום "המנשרים המשפטיים" החלים בבתי הדין השרעיים בישראל - הקליניקה הגישה עתירה בשם עמותת "ניסאא ואפאק" (נשים ואופקים) ובה דרישה כי בית הדין השרעי לערעורים יפרסם את "המנשרים המשפטיים" שנשיא בית הדין השרעי לערעורים הוציא בשנים האחרונות (בג"צ 3094/13 עמותת "ניסאא ואפאק" נ' הנהלת בתי הדין השרעיים). מנשרים אלה מהווים חלק מהדין המהותי החל בבתי

הדין. בעקבות העתירה, הודיעה המדינה כי בניגוד לנטען על ידי בית הדין השרעי לערעורים, אין למנשרים אלה תוקף משפטי מחייב ואין הם מחייבים את הקאדים. בעקבות כך, נמחקה העתירה בפסק דין מיום 9/3/15.

ח. תובענות ייצוגיות

במהלך הסמסטר השני, שלושה זוגות סטודנטים התלוו לעו"ד אסף פינק, המתמחה בתובענות ייצוגיות, בניסיון לבנות תובענות ייצוגיות בתחום של זכויות אדם ושינוי חברתי. הסטודנטים התנסו בשלבים השונים של הכנת תיקים כאלה. במהלך הסמסטר, הסטודנטים למדו את תחום התובענות הייצוגיות, ניסו לאתר הפרות המתאימות לתובענות ייצוגיות ואספו ראיות בתמיכה לתביעות. החומרים שנאספו עדיין לא הבשילו לכלל תובענה ייצוגית שניתן להגיש לבית המשפט והשנה יימשכו המאמצים לאתר תובענה ייצוגית הולמת בתחום זכויות האדם סטודנטים: נעמה בן דב, ערן זבולון, שירי קטלן שירה פליגלמן, נעה רווח וקרן נכטיגל.

ט. תביעות קטנות

במהלך השנה, וכתוצאה משיתוף פעולה עם המרכז לפלורליזם יהודי, הקליניקה סייעה לאנשים להגיש תביעות לבית המשפט לתביעות קטנות כנגד המדינה להשבת כספים שנאלצו לשלם בגין קבורה אזרחית של יקיריהם. הסטודנטים נטלו חלק פעיל ביותר בהכנת תביעות אלה, החל מפגישה עם לקוחות ועד להכנת התביעות. במהלך השנה, הוגשו 3 תביעות בעניין זה. סטודנטים: לורה הדר ודור גולדינר.

הקליניקה לדיור, קהילה ומשפט

כללי

במהלך שנת הלימודים תשע"ה למדו בקליניקה 16 סטודנטים: 14 סטודנטים למשפטים ושתי סטודנטיות לתואר שני מהמסלול לארגונים וארגוני שינוי חברתי שבחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה שבאוניברסיטה. הסטודנטים הונחו על-ידי עו"ד אורה בלום (המנחה האקדמית), פרופ' נטע זיו, עו"ד ענת רודניצקי, והעובדות הקהילתיות סמאח חמאד ועו"ס מור דיטש. ההנחיה האקדמית של הסטודנטיות לסוציולוגיה נעשתה על ידי דר' אדריאנה קמפ. במקביל לשיעורי הקליניקה, נערך קורס אקדמי נוסף בבית הספר לאדריכלות, בהנחייתם של פרופ' אילה רונאל והאדריכל איתן מן, ובו לקחו חלק 17 סטודנטים לאדריכלות. השנה גם החלה הקליניקה לעבוד בשיתוף פעולה עם התכנית להכשרה מעשית בבית הספר לעבודה סוציאלית, בהנחיית דר' דפנה פרומר ודר' נורה קורין-לנגר ובהדרכת עו"ס שירי המאירי ועו"ס הדס צוקרט, ובה לקחו חלק ארבעה סטודנטים, שהעניקו ליווי ותמיכה רגשית לדיירים שאינם מטופלים על ידי האגף לשירותים חברתיים. בסה"כ לקחו השנה חלק בפעילות הקליניקה 37 סטודנטים מ-4 בתי ספר באוניברסיטה.

פעילות עיונית בקליניקה

במהלך השנה האחרונה עסקה הקליניקה בהיבטים תיאורטיים ויישומיים של סוגיות מגוונות העוסקות בדיור. השיעורים העיוניים העניקו לסטודנטים את התשתית הדוקטרינרית, התיאורטית והביקורתית לעבודתם המעשית, וההתמקדות בשיעורים היתה בתחום הדיור בישראל, דיור בר-השגה, דיור ציבורי והתחדשות עירונית. נושאי השיעורים כללו דיון באסטרטגיות לשינוי חברתי ובמקומו של פיתוח קהילתי-כלכלי בתוכם, בהיסטוריה של העיר יפו (תוך התמקדות בתחום מצוקת הדיור ותופעת הגינטריפיקציה), תיאוריות של עוני, מדיניות דיור בישראל ומקומה המשתנה של המדינה באחריות על הקצאת משאבי דיור. כמו-כן, עסקנו לעומק

בסוגית הזכות לדיור במשפט, דיור ציבורי, מנגנוני התחדשות עירונית ודיור בר השגה. בכל אלה ניתנה לסטודנטים ההזדמנות לקשור בין הדיונים העקרוניים בשיעורים לבין המהלכים המתקיימים כיום בישראל בתחום הדיור, ועבודתם המעשית.

הפעילות המשפטית בקליניקה

במהלך השנה המשיכה הקליניקה בקידום והובלה של שני פרויקטים להתחדשות עירונית ביפו: האחד ממוקם במתחמי המגורים "קדם" ו"שם הגדולים", שבשכונת ג'בליה בדרום יפו, והשני בין שדרות ירושלים לרחוב הבעש"ט. מטרת הפרויקטים הן חברתיות, וכוללות העלאת רמת חייהם של תושבי המתחמים; שיפור המצב הדיורי של הדיירים הקיימים, שמרביתם נמנים עם אוכלוסיות עניות בישראל; הגדלת הצע הדיור ביפו (בקדם ובשם הגדולים הגדלת הצע הדיור מכוונת לאוכלוסייה הערבית היפואית, הסובלת ממצוקת דיור קשה); מימון רכישת הדירות הציבוריות עבור הדיירים הציבוריים כחלק מהפרויקט והפיכתם לבעלים (במתחם קדם-שם הגדולים); בניית דיור להשכרה לטווח ארוך (במתחם הבעש"ט) ויצירת תמהיל הכנסה הכולל מעמד סוציאקונומי נמוך ומעמד סוציאקונומי בינוני, במתחמי קדם ושם הגדולים, הסובלים משורה ארוכה של בעיות חברתיות וכלכליות קשות. כל זאת, בדגש על הישארותה של האוכלוסייה הקיימת במתחמים ומשיכת אוכלוסייה חדשה, שתצליח להשתלב במרקם הקהילתי הקיים במתחמים.

תשומת לב מיוחדת ניתנת בעבודת הקליניקה לאוכלוסיות שההתחדשות העירונית מורכבת עבורם במיוחד, כגון: קשישים, שוכרים, דיירים בדיור הציבורי ואנשים שחיים בעוני, מתוך מטרה לגבש ולאפיין את קבוצות הדיירים הללו ואת צרכיהן, לייצג אותם (לעיתים מול הקהילה שהם חברים בה) ולמצוא פתרונות ייחודיים שיאפשרו את המשך מגוריהם בדיור הולם במתחמים גם לאחר ביצוע ההתחדשות. זאת, תוך חתירה לכך שמודלים אלו יוכלו להיות מיושמים במקומות נוספים בישראל.

במסגרת מודל עבודה זה, הקליניקה מסייעת בארגון הדיירים על מנת שייקחו חלק פעיל בבחירת מתווה ההתחדשות העירונית המועדף, עוד לפני כניסתו של יזם לתמונה. בהמשך מעודדת הקליניקה את השתתפותם הפעילה של הדיירים לאורך התהליך התכנוני והמשפטי, תוך שהם מיוצגים על ידה. בדרך זו, פערי הכוחות בין הדיירים ליזם, כפי שבאים לידי ביטוי בפרויקטים אחרים של התחדשות עירונית, מטשטשים.

בפרויקט שלישי, שהתחיל השנה במתחם שוק האתרוג שביפו, מייצגת הקליניקה את העמותות המקומיות "דארנא" ו"אלרביטא" מול עיריית תל אביב-יפו בכל הנוגע להקצאת חלק מיחידות הדיור שיבנו בעתיד במתחם לטובת האוכלוסייה המקומית.

העבודה המעשית במסגרת פרויקטים אלה דרשה מהסטודנטים לפתח כישורים של חשיבה יצירתית, יזמות חברתית ועבודת צוות לצד לימוד משפטי דקדקני של הסוגיות הרלוונטיות בתחום התכנון והדיור. הסטודנטים נפגשו עם גורמים המעורבים בפרויקטים השונים לרבות הדיירים, נציגי הקהילה המקומית, נציגי רשות מקרקעי ישראל, נציגי משרד הבינוי, נציגי רשויות התכנון, נציגי חברת הדיור הציבורי המשכנת - חלמיש, משרד האדריכלים והיזם שילווה את הפרויקט, וקיימו מידי שבוע חשיבה משותפת שהתבססה על איסוף חומרים, הצגתם ועיבודם לכדי תכנית פעולה.

להלן פירוט שלושה הפרויקטים בהם לקחו הסטודנטים חלק במהלך השנה החולפת:

א. התחדשות עירונית במתחמי המגורים "קדם" ו"שם הגדולים"

פרויקט זה נועד לגבש וליישם תכנית להתחדשות עירונית ופיתוח כלכלי במתחמי המגורים "קדם" ו"שם הגדולים", שמחצית מדייריהם הם דיירים בדוור ציבורי, זאת כאמצעי להתמודדות עם שורה של קשיים חברתיים, פיזיים וכלכליים ארוכי שנים המאפיינים את המקום.

כאמור, בפרויקט זה לקחו חלק סטודנטים מארבעה בתי ספר באוניברסיטה (משפטים, אדריכלות, סוציולוגיה ועבודה סוציאלית) שעבדו יחד לאורך כל שנת הלימודים. הפרויקט נעשה בשיתוף עם העמותות היפואיות "דארנא" ו"אלרביתא".

מבחינה תכנונית, שואף הפרויקט לנצל את זכויות הבניה הקיימות במתחמים ולהוסיף זכויות מכוח שינוי תב"ע (תוכנית בניין עיר), לחזק את המבנים, להתקין מעליות, לשפץ את חדרי המדרגות והכניסות, להרחיב את דירות הבעלים (הדירות הציבוריות לא יורחבו, אלא ירכשו עבור הדיירים כחלק מהפרויקט וזכויות הבניה שלהן ינויידו לטובת בנית דירות אחרות), ולהוסיף יחידות דיור מעל המבנים הקיימים. בנוסף, שואף הפרויקט לבנות בנין חדש למגורים על מגרש זיתים פנוי, הגובל במתחמים, וזאת משום שמיצוי מלוא זכויות הבניה במתחמים הקיימים אינו מספיק לשם הפיכת הפרויקט לכדאי כלכלית. שטח זה הוא מעתודות הקרקע הפנויות האחרונות ביפו ונמצאת בבעלות רשות הפיתוח ובניהול רשות מקרקעי ישראל.

במהלך השנה התקדם הפרויקט באופן הבא:

החלטת עיריית תל אביב-יפו להיפך ליזמית הציבורית של הפרויקט - בשל העדר כדאיות כלכלית לפרויקט עקב היוזמה לממן את רכישת הדירות הציבוריות לדייריהן, הודיעה העיריה על החלטתה להפוך ליזמית הפרויקט ולממן במסגרתו את עלויות רכישת הדירות לדיירים.

ניהול מו"מ מול רשות מקרקעי ישראל וחברת עמידר לגבי הסדרת מעמדם של מחזיקים שלא כדין בנכסי ר"פ המנוהלים על ידי עמידר - רשות מקרקעי ישראל הודיעה בעבר על כוונתה לשווק את המגרש הגובל במתחמים במכרז פתוח ולכל המרבה במחיר, אך היא חזרה בה מכוונה זו. כתוצאה מכך, החלה סדרת התדיינויות מול מנהל הרשות לשעבר, מר בנצי ליברמן, במטרה להקצות את המגרש כמגרש משלים לטובת הפרויקט בפטור ממכרז ובהנחה של 80% מערכה השוקי. הקצאה זו אמורה להיעשות בהתאם להחלטה 1303 של מועצת מקרקעי ישראל, לפיה ניתן להקצות קרקע פנויה הגובלת במתחמים להתחדשות עירונית בפטור ממכרז ובהנחה של עד 80% מערכה השוקי, בהינתן שבלעדיה פרויקט ההתחדשות לא יוכל לצאת לפועל בשל העדר כדאיות כלכלית.

בפגישות שנערכו במהלך השנה עם מר ליברמן, הובעה נכונות לבחון בחיוב את הקצאת המגרש כמגרש משלים בהתאם להחלטה, בתמורה להסכמת הארגונים המייצגים את תושבי יפו לכך שיתבצע הליך לגליזציה בנכסי רשות הפיתוח המנוהלים על ידי עמידר. לפי התכנית שהציעה רמ"י, המתייחסת לכלל הדיירים המתגוררים בנכסי ר"פ ברחבי הארץ, יוסדר מעמדם של "פולשים קלים" (דיירים המחזיקים כדין בשכירות מוגנת אך פלשו לשטחים קטנים נוספים צמודים במהלך מגוריהם) – ומי שמעמדו לא יוסדר (למשל, "פולשים קשים" שתפסו חזקה בנכס פנוי שלא כדין), יפונה. מאחר ולפי הצעה זו, יוסדר מעמדם של 63% בלבד מכלל המחזיקים שלא כדין בנכסי ר"פ, העבירה הקליניקה, שייצגה את הארגונים הנ"ל, הצעה חלופית שנועדה להסדיר למעלה מ-80% מהמחזיקים שלא כדין. במהלך שנת הלימודים, נערך מו"מ בין שתי ההצעות, שבסופו הוצג מתווה שכלל את הסדרת 83% מכלל המחזיקים שלא כדין בנכסי ר"פ, לשר הבינוי לשעבר, אורי אריאל ולמנהלי רשות מקרקעי ישראל.

דיון בהשתתפות שר הבינוי לשעבר, אורי אריאל, לצורך קידומו של הפרויקט והקצאת המגרש הסמוך למתחם בפטור ממכרז ובהנחה של 80% מערכו השוקי, והצגת מתווה ההסדרה של מחזיקים שלא כדין בנכסי ר"פ – בנובמבר 2014 התקיימה פגישה עם שר הבינוי לשעבר, שבה הורה השר על קידומו של הפרויקט והביע הסכמה עקרונית למתווה הסדרת המחזיקים שלא כדין בנכסי ר"פ, כפי שהוגש על ידי הקליניקה.

המלצת הוועדה להתחדשות עירונית במשרד הבינוי – באוקטובר 2014 השתתפה הקליניקה בדיון בוועדה להתחדשות עירונית במשרד הבינוי ובה ביקשה להקצות את המגרש הסמוך למתחם כמגרש משלים לפי החלטה 1303 של מועצמת מקרקעי ישראל. בינואר 2015 נתקבלה המלצת הוועדה על הקצאת המגרש לטובת קידומו של הפרויקט בפטור ממכרז ובהנחה של עד 80% מערכו השוקי.

התדיינות מול היועץ המשפטי לרשות מקרקעי ישראל ופניה למנהל רשות מקרקעי ישראל הנכנס – עם עזיבתם של שר הבינוי ומנהל רשות מקרקעי ישראל את תפקידם, פנתה הקליניקה ליועץ המשפטי לרשות מקרקעי ישראל במרץ 2015 בנוגע להצעתה למתווה ההסדרה של 83% מהמחזיקים שלא כדין בנכסי ר"פ. מאחר ועמדת היועץ היא כי ההבנות אליהן הגיעה הקליניקה עם מנהל רשות מקרקעי לשעבר ושר הבינוי היוצא אינן תקפות, פנתה הקליניקה ביולי 2015 למנהל רשות מקרקעי ישראל הנכנס, מר עדיאל שמרון, בבקשה לבטל את תנאי הכריכה ולנתק את הזיקה בין הקצאת המגרש הסמוך למתחם לבין הליך הלגליזציה ולהתקדם עם הקצאת המגרש לטובת הפרויקט בהתאם להחלטה 1303 של מועצת מקרקעי ישראל.

דיונים במינהלת פרויקט – עם רתימת עיריית תל אביב-יפו לפרויקט, החליט מנכ"ל העיריה, מר מנחם לייבה, על הקמת מינהלת עירונית לקידומו של הפרויקט. במהלך השנה השתתפה הקליניקה במספר פגישות במינהלת שבה לקחו חלק מנכ"ל המשלמה ליפו, מר עמי כץ, גורמי תכנון, רווחה ונכסים מטעם העיריה והמשלמה, העמותות המקומיות ונציגי הדיירים.

שיפוץ חדרי המדרגות במתחם קדם – לבקשת הקליניקה נערך במאי 2015 סיור במתחמים שבו השתתפו מנכ"ל המשלמה ליפו (המשמש גם כיו"ר הדירקטוריון של חלמיש), מנכ"ל חלמיש ונציג העמותות, במטרה להציג את הנזקים הקשים שנגרמו למבנים ולדירות במהלך השנים. בין היתר, הוצג מצבו הרעוע של חדר המדרגות, שהפך למפגע של ממש והביא לפציעתם של כמה מהדיירים. כעבור חודש החלה חלמיש בחידוש חדרי המדרגות.

ארגון בחירות לנציגות דיירים – במהלך השנה סייעה הקליניקה בהקמת נציגות המייצגת את הדיירים במגעם שמתנהלים מול הרשויות בכל הנוגע לקידומו של הפרויקט ולעבודה קהילתית-חברתית במתחמים.

ליווי פרטני של דיירי הדיור הציבורי – במהלך השנה המשיכו הסטודנטים בליווי ומתן סיוע משפטי לדיירי הדיור הציבורי בהסדרת חובותיהם מול החברה המשכנת, ניסוח פניות לחברה המשכנת ולרשויות העיריה והרווחה, הגשת ערעורים על קביעת גובה שכר הדירה וכו'.

לצורך קידומו של הפרויקט שילבו הסטודנטים בין עבודה משפטית (ניסוח הצעות חלופיות למסמך הלגליזציה, כתיבת מכתבי פניה לשר הבינוי, למנהל רמ"י, ליועץ המשפטי לרמ"י ולראש העיריה, פניה לחלמיש ולמשרד הבינוי לשם תיקון ליקויי הבטיחות במתחמים (לאלתר וכו') לבין עבודה קהילתית שכללה סיוע בארגון אספות דיירים, הסבר על הליך בחירות נציגות הדיירים וליווי פרטני של דיירים בדיור הציבורי. סטודנטים: זוהר קורץ, רותם סלמה, אלכס שטיין, שני ארליך, דניאל שושני וגבריאל אוטן.

ב. התחדשות עירונית בבעש"ט

פרויקט זה, הנעשה בשיתוף עם "מרכז הגר – מחקר ופיתוח מדיניות דיור הוגן", נועד לגבש וליישם תכנית להתחדשות עירונית ופיתוח חברתי – כלכלי, במתחם בן 10 בניינים ביפו, בקרקע פרטית הממוקמת בצומת

שבין שדרות הבעש"ט לבין שדי' ירושלים. במתחמים מתגוררות כ- 180 משפחות יהודיות וערביות שחלקן מחזיקות בדירות בשכירות וחלקן בבעלות פרטית. בשל מצבם הפיסי של המבנים המיושנים, מציעה התכנית לדיירים הריסת הבניינים ובנייה חדשה מכוח תמ"א 38(2), בניית רצועה מסחרית לאורך שדרות ירושלים והקמת בנין להשכרה ארוכת טווח, כך שחלקן של הדירות החדשות יושכרו לטווח ארוך והאחרות ימכרו. בפרויקט לוקחים חלק משרד האדריכלים "קיסלוב-קיי" וחברת יזמות הנדל"ן "גולדט-ארט".

במהלך השנה התקדם הפרויקט באופן הבא:

ארגון אספות דיירים במטרה להציג את הפרויקט לדיירים – במהלך השנה נערכו ביוזמת הקליניקה כעשר אספות דיירים, שבמהלכן הוצגו השותפים לפרויקט ותכנית הבינוי הראשונית המוצעת.

אישור תכנית הבינוי בפורום מהנדס העיר – בינואר 2015 אושרה תכנית הבינוי המוצעת בפורום מהנדס העיר, וזכתה בה לשבחים רבים על ידי גורמי העיריה השונים. תכנית זו כפופה לשינויים שיערכו בה במסגרת הליכי תכנון מתקדמים שבהם צפויה לקחת חלק נציגות הדיירים.

ארגון בחירות לנציגות דיירים – במהלך השנה ערכה הקליניקה 4 אספות דיירים בארבעה בניינים לצורך בחירת נציגות דיירים שתלווה את התהליך התכנוני והמשפטי מול היזם.

ניסוח הסכם טרום התקשרות בין היזם לבין הדיירים – ההסכם, אשר גובש ונוסח על ידי הקליניקה, נועד להגביל את תקופת הבלעדיות הניתנת ליזם לצורך המשך קידומו של הפרויקט ולתת ליזם אינדיקציה בנוגע ליכולת להגיע להסכמות דיירים. בהסכם הוגבלה תקופת הבלעדיות לשנתיים בלבד, שהן פרק הזמן המינימלי המקובל בשוק בהסכמים מסוג זה. בנוסף, הוספה בו הגבלה לפיה אם בתוך שנה מיום תחילת החתמת הדיירים על ההסכם, לא יושגו בו הסכמות של לפחות 80% מהם, ניתן יהיה לבטלו באופן חד צדדי.

כתיבת חוות דעת הנוגעות להיבטים המשפטיים שונים של התכנית המוצעת:

- **השוואה בין חלופות ההריסה והבניה הקיימות (תמ"א 38(2) מול פינוי-בינוי) ובחירת החלופה המועדפת לדיירים** – בחוות דעת זו נבחנו ההשלכות המיסויות, התכנוניות והמשפטיות של כל אחת מחלופות ההריסה והבניה הקיימות לשם קידומו של הפרויקט. הבדיקה העלתה כי לחלופת התמ"א 38(2) יתרונות בולטים עבור הדיירים בהשוואה לחלופת הפינוי בינוי, בכל הנוגע למשך ההליכים התכנוניים וודאותם, להיבטי מיסוי ולמנגנוני ההתמודדות עם דיירים סרבנים.

- **כתיבת חוות דעת אודות האפשרות להקצות חלק מיחידות הדיור החדשות שיבנו במתחם לטובת האוכלוסייה המקומית ביפו** – לבקשת העמותות היפואיות, נבחנה האפשרות המשפטית להקצות חלק מיחידות הדיור החדשות לטובת האוכלוסייה המקומית. הבדיקה העלתה כי לנוכח נסיבות המקרה ובמצב המשפטי הקיים, הקצאה לבני המקום איננה אפשרית.

- **כתיבת חוות דעת אודות השפעתם של פרויקטים להתחדשות עירונית על דיירים קשישים** – במתחם מתגוררים כיום דיירים קשישים הנרתעים מהליכי התחדשות עירונית. בחוות הדעת, שהכנתה לוותה על ידי מרכז הגר, סקרו הסטודנטים ספרות אקדמית העוסקת בהיבטים וההשלכות הייחודיות של התחדשות עירונית על דיירים קשישים, כמו גם את המסגרת המשפטית הרלוונטית, מתוך מטרה לגבש פתרונות תכנוניים שיקלו על אוכלוסיות אלו (לדוגמא: תכנון בדרך של בינוי-פינוי במטרה להימנע ממעבר מחוץ לשכונה למספר שנים עד לקבלת הדירה החדשה).

- **כתיבת חוות דעת אודות השפעתם של פרויקטים להתחדשות עירונית על שוכרי דירות במתחם** – שליש מהדיירים המתגוררים כיום במתחם הם שוכרים, אוכלוסייה שלא זוכה להתייחסות במסגרת הליכי התחדשות עירונית, בשל העדר חזקה קניינית מסוג בעלות. במסגרת חוות הדעת, שהכנתה לוותה אף היא

על ידי מרכז הגר, נבחנו אמצעים שיאפשרו את הישארותם של השוכרים במתחם גם לאחר סיום הבניה, וזאת לאור העלייה הצפויה במחירי הדיור. כך למשל, נבחנה ההצעה להענקת זכות ראשונים לשוכרים הקיימים להתגורר בדירות שיבנו להשכרה לטווח ארוך, ומתן אפשרות להתגורר בדירות קטנות יותר שמחירי השכירות שלהן יהיו פחותים.

- **עריכת מחקר ממותי אודות דיירים סרבנים בבתי המשפט** – המחקר שבחן את כל פסקי הדין שניתנו בבתי המשפט במסגרת תביעות שהוגשו כנגד דיירים המסרבים להתחדשות עירונית, העלה כי בתי המשפט דוחים באופן כמעט גורף את טענותיהם של דיירים סרבנים ומקבלים את טענת רוב הבעלים המעוניינים בהליכי התחדשות עירונית. בנוסף העלה המחקר כי ההליכים שמתקיימים בבתי המשפט המחוזיים (כאשר מדובר בפרויקטי הריסה ובניה מסוג של פינוי- בינוי) ארוכים באופן משמעותי בהשוואה להליכים המשפטיים המתקיימים אצל המפקח/ת על הבניינים המשותפים (כאשר מדובר בפרויקטי הריסה ובניה מכוח תמ"א 38(2)). למסקנה זו הייתה השלכה נכבדת על הבחירה במסלול תמ"א 38(2) על פני מסלול פינוי- בינוי.

- **כתיבת חוות דעת אודות התמודדות עם דיירים פולשים בפרויקטים להתחדשות עירונית** – מאחר ושליש מדיירי המתחם פלשו במהלך השנים לחצרות המשותפות, ובשל החשש כי אלה ינסו לבקש תמורה גדולה יותר בהשוואה לשאר הדיירים במסגרת פרויקט ההתחדשות, נבדקו דרכי פתרון למצבים דומים שאירעו בעבר והועלתה הצעה לפיה תוצע לאותם דיירים מרפסת גדולה יותר בהשוואה לדיירים המתגוררים בקומות העליונות. הצעה זו נבחנה על ידי חלק מהדיירים והיזם שהסכימו לה.

לצורך קידומו של הפרויקט שילבו הסטודנטים בין עבודה משפטית (ניסוח מסמכי טרום התקשרות, כתיבת חוות דעת כפי שפורטו לעיל ועריכת מחקרים משפטיים) לבין עבודה קהילתית שכללה סיוע בארגון אספות דיירים, הסבר על הסכם טרום ההתקשרות לדיירים, עמידה בקשר שוטף איתם לצורך הסברים על התכנית המוצעת וכו'. סטודנטים: ליטל הלוי, מזי אוחיון, יערה כהן, ליעד גורן, מיכאל סער, מיכל חיל-נבו, אבי עזרא ורון רעיני.

ג. מתחם שוק האתרוג

בפרויקט זה מייצגת הקליניקה את העמותות היפואיות במו"מ מול עיריית תל אביב-יפו להקצאת חלק מיחידות הדיור שעתידות להבנות במתחם שוק האתרוג, הממוקם בלב שכונת עג'מי, לטובת האוכלוסייה המקומית. מעורבות הקליניקה בפרויקט זה החלה לאחר שהניסיונות לעצור את שיווק הקרקע על ידי רשות מקרקעי ישראל במכרז פתוח לא צלחו, וחברת "קרן ריאליטי" זכתה במכרז. עם זכייתה של הקרן במכרז, פנתה האחרונה לעיריית תל אביב-יפו בבקשה לשנות את התב"ע של המגרש, כך שניתן יהיה לבנות בו יותר יחידות דיור, לפני שהקרן תמכור אותו ליזם אחר. בשלב זה הפנתה העירייה את הקרן לעמותות היפואיות במטרה לגבש הסכמות לגבי הקצאת חלק מיחידות הדיור שיבנו לטובת האוכלוסייה המקומית במחירי עלות. במסגרת חוות הדעת שהוגשה לעירייה הצביעה הקליניקה על שורה של קשיים משפטיים ותכנוניים הכרוכים במכירת יחידות דיור לאוכלוסייה המקומית במחירי עלות. קושי מרכזי אחד נובע כתוצאה מהמגבלות החריפות שהטילו בתי המשפט על הסכמי רשויות-יזמים ("הסכמי תכנון"), שנועדו להטיל על היזם מטלות ציבוריות שונות בתמורה לקבלת זכויות תכנון. לפיכך, הסכם שבמסגרתו תתחייב הקרן להקצאת דירות לאוכלוסייה המקומית בתמורה לשינוי התב"ע לא יאושר על ידי בית המשפט. קושי מרכזי אחר טמון בהעדרו של כלי תכנוני המאפשר מכירה לאוכלוסייה המקומית במסגרת תכנית בנין-עיר. משכך, הציעה הקליניקה ליעד חלק מהדירות החדשות שיבנו במתחם לטובת השכרה ארוכת טווח. לפי ההצעה, תפקיע העירייה חלק

מהקרקע במתחם ותבנה עליה בניין להשכרה ארוכת טווח במחירים מופחתים שינוהל על ידה בהתאם לתקנות שפורסמו לאחרונה בנדון. בשלב זה נבחנת ההצעה על ידי העיריה. סטודנטיות: זוהר קורץ ורותם סלמה.

הקליניקה לזכויות ניצולי שואה

כללי

בשנת הלימודים החולפת פעלה הקליניקה בהנחייתה האקדמית של עו"ד מורן שדה ובהנחייתה הקלינית של עו"ד יעל הבסי-אהרונני. בקליניקה נטלו חלק 13 סטודנטים.

הפעילות העיונית בקליניקה

כחלק מהתוכנית העיונית נערכו שיעורים שבועיים בהם סקרנו ודנו בהתפתחות המשפטית של סוגיית הפיצויים לניצולי השואה בישראל החל מראשית שנות החמישים ועד ימינו. עסקנו בהרחבה בהתפתחות החקיקתית לאורך השנים וכן בהתפתחות הפרשנות הפסיקתית של חוק נכי רדיפות הנאצים (התשי"ז - 1957) על ידי בתי המשפט בישראל, אשר הרחיבה את מעגל הזכאים לפיצוי באופן דרמטי. עמדנו על הדינמיקה המשפטית שאפיינה מהלך פסיקתי זה, על השינויים החברתיים והתרבותיים שאפשרו אותו וכן על ההשלכות שיצר או עשוי ליצור השינוי המשפטי האמור.

במחצית השנייה של שנת הלימודים הרחבנו את מבטנו אל עבר סוגיות נוספות הנוגעות לפיצוי והשבה של רכוש וחפצי אמנות לניצולי שואה או קרובים של נספים כמו גם אל עבר קבוצות אוכלוסיה אחרות בחברה הישראלית בעלות מאפיינים דומים - זקנים ואנשים עם מוגבלויות.

בשיעור האקדמי לקחו חלק אורחים רבים: עו"ד גד וייספלד, אשר סיפר על ניהול התיק בעניינם של ילדי טהרן, על הזכייה בהליך בבית המשפט המחוזי ועל הערעור שהפך את פסק הדין בבית המשפט העליון. ד"ר מאיר בניה, ההיסטוריון של הרשות לזכויות ניצולי שואה (להלן: "הרשות") אשר הציג בפני הסטודנטים את הייחוד שבעבודה משפטית-היסטורית. עו"ד אלינור קרויטורו, מנהלת אגף איתור ומידע בחברה לאיתור ולהשבת נכסי נספי השואה בע"מ, אשר הסבירה על פעילות החברה להשבה ומעורבותה בהשבת נכסים ויצירות אומנות ליורשים של נספי שואה. כחלק מהרחבת המבט על אוכלוסיות נוספות בחברה הישראלית התארח בקורס עו"ד עינת אביב, אחראית על תחום הביטוח הלאומי באגף לסיוע משפטי, מחוז תל אביב, אשר הציגה את האתגרים המשפטיים עמם מתמודדים אנשים עם מוגבלויות וזקנים אל מול הביטוח הלאומי.

לציון יום הזיכרון הבינלאומי לשואה ערכנו ערב עיון בנושא יחסי ישראל-גרמניה: דימויים ומציאות שהוקדש לזכרו של ד"ר אדוארד קוסוי ז"ל, ידיד הפקולטה והקליניקה, ולזכר אחיותיה של הגב' קרין עורי, קיצייה קרונטל (1932-1942) ואניה קוסוי (1934-1943). בפאנל הדוברים היו פרופ' זיוה ברונר, הפקולטה למשפטים והמכון להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות, אוניברסיטת תל אביב, פרופ' יחיעם וייץ, החוג ללימודי ארץ-ישראל, אוניברסיטת חיפה ופרופ' משה צימרמן, החוג להיסטוריה ומנהל מרכז קבנר להיסטוריה גרמנית, האוניברסיטה העברית.

לסיום השנה ערכנו יום סיור ביד ושם. כהכנה, הקדשנו שיעור מקדים לדיון ברקע ההיסטורי להקמתו של המוזיאון ולשאלות הנוגעות לאופן עיצוב זיכרון השואה ולייחוד פעילותו של המוזיאון כמרכז רב ייעודי. במסגרת הסיור נחשפנו לאגפים ופעילויות שונות במוזיאון, ביניהם הארכיון, אגף חסידי אומות עולם, חדר השאלות הגדולות, היכל השמות והעבודה שמאחורי התצוגה המופיעה בו, אוסף הסרטים של יד ושם ועוד.

בסיומו של הסיור התארחנו ב JPC (מועדון העיתונאים הזרים) במשכנות שאננים, שם נפגשנו עם גב' מרי-אן אוקונר, עיתונאית אמריקאית אשר כתבה את רב המכר *האישה בזהב*, העוסק בסוגיית השבת אמנות שנבזזה בשואה, סוגיה אשר נדונה בקליניקה במהלך הסמסטר.

הפעילות המשפטית בקליניקה

שני אירועים עיקריים השפיעו על עבודת הקליניקה בשנת הלימודים תשע"ה. הראשון שבהם הוא כניסתה לתוקף של התכנית הלאומית. טרם התכנית הלאומית היה הבדל משמעותי בין מי שעלו לפני 1953 והיו זכאים להטבות שונות ולקצבה אישית הנקבעת על פי מידת הנזק שסבלו, לבין מי שהיו בגטאות, מחנות ומסתור ועלו לאחר 1953, אשר זכו לקצבה חודשית אחידה. התכנית הלאומית, אשר יצאה לפועל באמצעות תיקון חוק ההטבות, השוותה את ההטבות להן זוכות שתי הקבוצות. מדובר בלא פחות ממהפכה בזכויות של אלה אשר עלו לאחר 1953. מי שסבלו מגירוש, עוצר וכד' ועלו לאחר 1953, הוספו אף הם באופן חלקי למעגל הזכאים. התיקון לחוק מעניק להם זכאות למענק שנתי ופטור מתשלום על תרופות הנכללות בסל התרופות.

האירוע המשמעותי השני שהתרחש השנה הוא תיקון חוק נכי רדיפות הנאצים וחוק הטיפול בתביעות של קרבנות השואה כך שנוספה להם הגבלת שכר טרחה במקרים מסוימים. מעורבותה של הקליניקה בהליך החקיקה ובהליכים המשפטיים שנלוו לו יפורט בהמשך. עוד בטרם תוקנו דברי החקיקה האמורים קיבלה הקליניקה פניות רבות בנושא שכר טרחה. מאז נתקבלו תיקוני החקיקה מייצגת הקליניקה ואף מייצגת במקרים שבהם מתעורר קושי ביישום החוק.

השינויים שתוארו לעיל הביאו לכך שניצולים רבים מצאו את עצמם נזקקים לסיוע על מנת למצות את זכויותיהם, אם ברשות ואם מול עורכי הדין. במהלך שנת הלימודים נתנה הקליניקה מענה לעשרות פניות טלפוניות מדי חודש. הסטודנטים עברו בתחילת השנה הכשרה במתן מענה טלפוני - כיצד לשוחח עם לקוח, אילו שאלות לשאול, כיצד להנגיש את הזכויות השונות ללקוחות, מהם נתונים המהווים סימן לאי מיצוי זכויות, החשיבות של התייחסות למאפיינים ייחודיים של לקוחות זקנים, כיבוד פרטיותו ורצונו של הלקוח לדון בנושאים מסוימים בלבד ועוד. לאחר שיחה ראשונית עם הלקוח הסטודנטים דנים עם המנחה הקלינית על המקרה, בוחנים מסמכים וחקיקה רלוונטיים ומגבשים יחד את המענה ללקוח.

השנה החלה הקליניקה בשיתוף פעולה עם האגף לסיוע משפטי. הקליניקה מייצגת ניצולים בפני ועדת הערר מתוקף מינוי שניתן לה מטעם האגף לסיוע משפטי. השנה טופלו 8 מקרים אשר הקליניקה מונתה לייצגם.

בנוסף החלה הקליניקה בשיתוף פעולה עם סניף נתניה של 'עמך: המרכז הישראלי לתמיכה נפשית וחברתית בניצולי השואה והדור השני'. בתחילת שנת הלימודים העבירה עו"ד ליעד סטרולוב הרצאה בסניף על זכויותיהם של ניצולי שואה. בעקבות ההרצאה טופלו פניות רבות של ניצולים אשר ביקשו ייעוץ וסיוע במיצוי זכויותיהם. שיתוף הפעולה נמשך לאורך השנה בביקורים של צוות הקליניקה בסניף, ייעוץ לצוות העובדים והפניה של לקוחות לקליניקה לסיוע נוסף.

א. תיקים משפטיים

במהלך שנת הלימודים הנוכחית טיפל כל זוג סטודנטים במספר תיקים במקביל, בסך הכול טופלו השנה כ- 50 תיקים וניתן סיוע טלפוני ללמעלה מ- 200 פונים נוספים. הסטודנטים כולם ערכו תצפית בדיוני ועדת הערר ומרביתם אף נכחו בדיונים הנוגעים ללקוחות עמם עבדו. מפאת קוצר היריעה יכלול הדו"ח תיאור תמציתי של מספר תיקים נבחרים בלבד, ולאחריו יובאו נושאים עקרוניים בהם עסקה הקליניקה.

ועדה רפואית עליונה, הכרה במחלות נוספות ותגמול לפי הכנסה - א' הגיעה לקליניקה דרך סניף עמך בנתניה. מזה שנים רבות א' סובלת מתגובה נפשית קשה לרדיפות הנאצים כמו גם לאירועים שונים בחייה, אשר אופן ההתמודדות שלה עמם נובע מהחוויות הקשות אותן עברה כילדה. טרם פנייתה אלינו א' הגישה בקשה להעלאת אחוזי הנכות בגין תגובה נפשית לרדיפות ונדחתה. ביקרנו בביתה של א', בשל הקושי הרב בו נתקלה להגיע למשרדנו. במהלך הביקור פרשה בפנינו א' את מצוקתה הפיזית והרגשית. הקליניקה ייצגה את א' בוועדה רפואית עליונה אשר בעקבותיה הועלו אחוזי הנכות של א' בגין תגובה נפשית לרדיפות. בנוסף במהלך הביקור התברר כי היא סובלת מאוסטאופורוזיס וכן כי היא עשויה להיות זכאית לתגמול לפי הכנסה. בקשה להכרה באוסטאופורוזיס ובקשה לתגמול לפי הכנסה הוגשו על ידי הקליניקה ושתייהן אושרו. בעקבות עבודת הקליניקה זוכה א' לתגמול חודשי הגבוה בכ- 4,000 ₪ מזה שקיבלה טרם פנייתה. סטודנטים: אור גולוד-ברזילי וצביקה מרקס.

ערר בפני ועדת הערר - ד' הינו ניצול שואה אשר שהה במספר מחנות עבודה במהלך שנות המלחמה. עוד בטרם נסתיימה המלחמה ברח ד' מהמחנות והצליח לעלות לארץ. ד' לחם במלחמת השחרור, הקים משפחה והפך לדמות מרכזית בעיר מגוריו. רק בתחילת שנות ה-2000 פנה לראשונה לבקש פיצויים מהרשות בגין רדיפות הנאצים. תשובה לבקשתו נתקבלה רק בתחילת שנת 2013, 12 שנים לאחר שזו הוגשה. לאחר שחלפה למעלה משנה מאז פנתה הקליניקה לראשונה לרשות בעניינו של ד', נתקבלה תשובתה של הרשות אשר מסרבת להכיר בד' כזכאי לתגמולים רטרואקטיביים. ביוני הוגש ערר בדרישה לקבוע את יום הגשת הבקשה כיום תחילת הזכאות של ד' לתגמולים. דיון בערר נקבע לנובמבר 2015. סטודנטים: עינב אוראל כהן, גל נורסקי ושירה שחם.

ייצוג מול ביטוח לאומי, ערר לוועדת הערר, שמירה על הטבות נלוות להבטחת הכנסה - עניינה של א' הגיע לקליניקה בעקבות פנייתו של הנכד שלה, סטודנט לשעבר בקליניקה. א' הייתה זכאית לתגמול מכוח חוק ההטבות ולהשלמת הכנסה מהביטוח הלאומי. בעקבות התכנית הלאומית הוכרה א' כזכאית לכלל הזכאויות על פי חוק נכי רדיפות הנאצים. כמו כן נקבע שא' תהיה זכאית לתגמול לפי הכנסה מהרשות תחת זכאותה להשלמת הכנסה מהביטוח הלאומי וכי ההטבות הנלוות להשלמת הכנסה תישמרנה. אלא שזכאותה של א' ובעלה להשלמת הכנסה הופסקה עוד בטרם הוענק להם תגמול לפי הכנסה וכן הופסקו חלק מההטבות הנלוות. הגענו יחד עם א' ובעלה לסניף הביטוח הלאומי בעכו ובעקבות פניותינו הושבה להם קצבת השלמת הכנסה שנשללה בטעות, הופסקו הניכויים מקצבתם והושבו להם הסכומים שנגבו בעבר. כמו כן הוגש ערר הדורש להקדים את מועד הזכאות של א' לתגמול לפי הכנסה, הליך אשר נמצא בעיצומו. פנינו לעיריית עכו ולביטוח לאומי בבקשה לתקן את הפגיעה שלא כדין בהטבות הנלוות של א', פניות אשר נענו בחיוב וההטבות הושבו. סטודנטים: ניר גונן ומאי הרמלך.

בקשה לבחינה חוזרת של אחוזי הנכות - א' מלווה על ידי הקליניקה זו השנה השנייה, לאחר שהופנתה לקליניקה על ידי ועדת הערר. בתקופת הזמן בה מייצגת הקליניקה את א' הכירה הרשות בבעיות הגב הקשות ממנה סובלת א' כקשורות לרדיפות ונוספו לה אחוזי נכות בגין תקנה 12. תקנה 12 מאפשרת לוועדות רפואיות להוסיף לניצולים אחוזי נכות בגין מצב כללי, גיל, מקצוע וכד'. על אף שמדובר בתוספת הנתונה לשיקול דעתה של הוועדה הרפואית, קבעה הפסיקה כללים להחלטה ולהסרתה. במסגרת העבודה עם א' התברר כי במשך שנים רבות לא הוענקו לה אחוזי נכות במסגרת תקנה 12, זאת למרות שלאורך השנים היה בידי הוועדה מידע רב על בעיות רפואיות נוספות מהן סובלת א' והשפעתן על תפקודה הכללי והמקצועי. כבר בשנת תשע"ד פנינו לרשות בבקשה שכל תיקה של א' ייבחן מחדש ותוענק לה תוספת תקנה 12 אשר הגיעה לה לאורך השנים. פנייה זו נענתה בשלילה במכתב מנומק מטעם הרשות. בשנת הלימודים הנוכחית הוצאנו תחת ידינו מכתב תשובה מנומק ומפורט, בעקבותיו ניאותה להביא את תיקה של א' בפני ועדה רפואית אשר תבחן את העניין. לצורך כך הכנו מסמך בו מפורטים המידע והמסמכים אשר הצדיקו את החלטת תקנה 12 בכל אחת מהפעמים, ארבע

במספר, בהן עלה עניינה של א' בפני ועדה רפואית וזו לא העניקה לה אחוזי נכות מתוקף התקנה. אנו ממתניים כעת לדיון בוועדה הרפואית. ככל שתתקבל בקשתנו בעניין זה תהיה א' זכאית לתגמול רטרואקטיבי של עשרות אלפי שקלים. בנוסף, במהלך שנת הלימודים הגישה הקליניקה בקשה לתגמול מוגדל לפי הכנסה עבור א' ובן זוגה ושתיהן אושרו. סטודנטים: אור ריבק וספיר שלזינגר.

ועדה רפואית עליונה וערר לוועדת הערר - א' היא ניצולת שואה אשר עברה לפני מספר שנים כריתה של חלק מהמעיים הגס בעקבות גידול סרטני שהתגלה בגופה. בעקבות ניתוח זה היא איבדה שליטה בסוגרים וכל חייה השתנו. א' הייתה זכאית לתגמולים מכוח חוק ההטבות ולאחר קבלתה של התכנית הלאומית הגישה בקשה להכיר בסרטן ממנו היא סובלת כקשור לרדיפות הנאצים. בקשתה נתקבלה אך הקשר הוכר בשיעור של מחצית בלבד. הקליניקה ייצגה את א' מול ועדת הערר. בכתב הערר טענו כי פרשנות הרשות את מסקנות ועדת שני הנוגעות לסרטן המעי הגס שגויה וכי אבדן שליטה בסוגרים מהווה נכות משמעותית המצדיקה הכרה בקשר מלא בין המחלה לבין הרדיפות. במקביל לניהול ההליך המשפטי א' עברה ניתוח לב קשה וכן נאלצה להתמודד עם משברים משפחתיים לא קלים. א' חששה מאוד מההגעה לדיון ולכן פנינו לרשות בבקשה לקבל לפנינו משורת הדין את טענתנו. הרשות נענתה לבקשתנו ומחלת הסרטן של א' הוכרה בקשר מלא לרדיפות והיא ממתינה כעת לוועדה רפואית בעניינה. במקביל הוגש ערעור על החלטת ועדה רפואית קודמת אשר קבעה כי יש להחיל את תקנה 12 רק על חלק מהמחלות מהן היא סובלת. עניין זה יועלה אף הוא בוועדה הרפואית הקרובה. סטודנטים: ניר גונן, מאי הרמלך, עינב אוראל כהן, גל נורסקי ושירה שחם.

ערר לוועדת הערר, בקשה להכרה במחלות נוספות - הקליניקה מונתה על ידי האגף לסיוע משפטי לייצג את ל' בערר על ההחלטה שלא להכיר במחלת הדמנציה ממנה הוא סובל כקשורה לרדיפות. ל' מוכר כיום כניצול מהמעגל השני ולכן, על פי מסקנות ועדת שני, אינו זכאי להכרה בדמנציה כקשורה לרדיפות. אלא שלאחרונה הוסיפה גרמניה את רובע יוג' בונאר, אשר שימש כגטו סופיה ובו התגורר ל', לרשימת הגטאות המוכרים ועל כן יש להכיר בו כניצול מהמעגל הראשון. מבדיקת התיק נמצא כי שיוכו של ל' למעגל הראשון אף ישפיע על שיעור ההכרה במחלת הסוכרת ממנה הוא סובל. במקביל התברר כי ל' עיוורון בעין אחת כתוצאה מארוע אלים שהתרחש במהלך הרדיפות, אך הוא אינו מוכר כקשור אליהן. הקליניקה הגישה ערר על ההחלטה לשייך את ל' למעגל השני ולדחות את בקשתו להכרה בדמנציה. כמו כן ביקשנו בערר כי ככל שיתקבל, יתוקן שיעור ההכרה בסוכרת. דיון בערר נקבע לאוקטובר. במקביל הוגשה לרשות בקשה להכרה בעיוורון בעין ימין כקשורה לרדיפות. סטודנטים: יוני חנציס ועפרי סגל.

ערר לוועדת הערר, בקשה להכרה במחלות נוספות - הקליניקה מונתה על ידי האגף לסיוע משפטי לייצג את פ' בערר על ההחלטה שלא להכיר ביתר לחץ הדם, מחלת הלב והאירוע המוחי שעבר כקשורות לרדיפות. בפגישה עם פ' התברר כי הוא סובל מליקוי ראייה חמור בשל מחלת עיניים שהתפרצה עת נלקחה משפחתו עם הנאצים בנסיגתם מרומניה. התנאים הקשים מהם סבל וחוסר היכולת לקבל טיפול רפואי גרמו לכך שאיבד כמעט לגמרי את ראייתו בעין אחת. אף על פי כן ליקוי הראייה אינו מוכר כקשור לרדיפות. הגשנו ערר לוועדת הערר על ההחלטה שלא להכיר במחלות מהן סובל פ' כקשורות לרדיפות. עוד בטרם נתקיים דיון בערר קיבלה הרשות את טענותינו וכל המחלות הוכרו. אנו ממתניים לוועדה רפואית בענייניו של פ'. בנוסף הוגשה בקשה להכיר בליקוי הראייה של פ' כקשור לרדיפות. סטודנטים: לעינת טודנו וזואי קמיל.

ייצוג בנושא שכר טרחה - א' פנה אלינו באמצעות בנו, לאחר שקיבל דרישת שכר טרחה מעורך דין אשר בעבר ייצג אותו בבקשה לקבלת רנטה סוציאלית מגרמניה. בעקבות תיקון החוק הגרמני היה א' זכאי לתשלום נוסף מגרמניה, אך החליט שלא לייפות את כוחו של עורך הדין לצורך כך. אלא שעורך הדין פעל בכל זאת בשם א' ולאחר שנתקבלו הכספים דרש שכר טרחה בעבורם. הקליניקה מייצגת את א' בתכתובת מול עורך הדין בדרישה להסיר את דרישת שכר הטרחה. סטודנטים: עינב אוראל כהן, גל נורסקי ושירה שחם.

עוֹשֵׂק שֶׁל חֲבֵרוֹת שִׁוּוֹק טֵלְפוֹנִית - א' הֵינּוּ נִיֻּצוֹל שׁוֹאֵה סִיעוּדֵי אֲשֶׁר מִצְבּוֹ הַפִּיזִי וְהַמְנַטְלִי קָשִׁים. הוּא מֵטוּפֵל עַל יַדֵי מֵטֵפֵל זֶר הַמִּתְגּוֹרֵר בְּבֵיתוֹ וּבֵתוֹ הַיְחִידָה מִתְגּוֹרֵר בַּחוּ"ל. מִתְנַדְבֵּת אֲשֶׁר נִמְצָאָת אִיתוֹ בְּקֶשֶׁר מִזֶּה זְמַן רַב גִּילְתָּה כִּי בִשְׁנַיִם הָאֲחֵרוֹנוֹת נִפְלֵ א' קוֹרְבָן לְחֲבֵרוֹת שִׁוּוֹק טֵלְפוֹנִי אֲשֶׁר גִּרְמוּ לוֹ לְהַזְמִין וּלְרַכּוֹשׁ מוּצָרִים מִמוּצָרִים שׁוֹנִים בְּשׁוּוֹי שֶׁל לַמַּעֲלָה מִ 20,000 ש.ח. לְאַחַר קִבְלַת הַפְּנִיָה הַתְּבַרֵר כִּי מִדּוּבֵר בְּפִרְקִיטִיקָה מוֹכֵרֶת בְּקֶרֶב חֲבֵרוֹת שִׁוּוֹק טֵלְפוֹנִי אֲשֶׁר פּוֹנוֹת לְזַקְנִים וּמִשְׁכַּנְעוֹת אוֹתָם לְקִנּוֹת וּלְהַזְמִין מוּצָרִים תוֹךְ שֶׁהֵן נּוֹקְטוֹת בְּשִׁיטוֹת מְכִירָה מִפּוֹקֶפְקוֹת. לְאַחַר שְׁלִיחַת הַמוּצָרִים מוֹנְעוֹת הַחֲבֵרוֹת מֵהַלְקוֹחַ אֶת הַזְכוּת לְבַטֵּל אֶת הָעִסְקָה וּלְקַבֵּל אֶת כֶּסֶף בַּחֲזָרָה, תוֹךְ שֶׁהֵן לַמַּעֲשֵׂה מִנְצְלוֹת כֹּל שִׁיחָה עַל מִנַּת לְנִסּוֹת וּלְבַצֵּעַ עִסְקָה נּוֹסֶפֶת. הַקּוּשִׁי בִּיִּצּוֹג תִּיקִים אֵלּוֹ הוּא הַזְמַן הַרַב שֶׁחוֹלֵף מִיּוֹם הָעִסְקָה וְעַד שֶׁהַעֲנִיִּין מִתְגַּלֶּה עַל יַדֵי קְרוֹב מִשְׁפָּחָה אוֹ אָדָם אַחֵר וְכֵן הַקּוּשִׁי שֶׁל הַלְקוֹחַ לְעֵמּוּד עַל הַשְׁתַּלְשְׁלוֹת הָאִירוּעִים, מַחֲסוֹר בַּחוּמֵר כְּתוּב וְכד'. בְּשֵׁנַת תִּשְׁעִ"ד פָּנִינוּ לְחֲבֵרוֹת הָאִשְׂרָאֵי וּלְרִשׁוֹת לְסַחֵר הוֹגֵן בַּמִּשְׂרָד הַכֹּלְכֵלָה בְּתֵלוֹנָה עַל הַחֲבֵרוֹת אֲשֶׁר בִּצְעוּ עִסְקָאוֹת עִם א'. הַשָּׁנָה נִעְזְרְנוּ בַּמוֹעֵצָה הַיִּשְׂרָאֵלִית לְצִרְכָנוֹת וְכַתּוּצָאָה מִכֵּךְ נִיאוֹתוֹ כִּמְהָ מֵהַחֲבֵרוֹת לְהַשִּׁיב לֵא' חֵלֶק מֵהַסְּכּוּמִים שִׁשִּׁילָם. בִּימֵים אֵלּוֹ מִנְסָה הַקְּלִינִיקָה לְהַסְדִיר הַשְּׁבָה נּוֹסֶפֶת בְּגִין שׁוֹבְרֵי זִיכּוּי שְׁנִיתָנוּ לֵא' עַל אֵף שֶׁבִיקֵשׁ לְבַטֵּל אֶת הָעִסְקָאוֹת וּלְהַשִּׁיב לוֹ אֶת כֶּסֶפוֹ. סְטוּדֵנְטִים: אֹר גּוֹלֹד-בְּרִזִּילִי וְצִבִיקָה מֵרִקָּס.

ב. נושאים עקרוניים

בעת הטיפול בפניות שונות של ניצולים נתקלו הסטודנטים בנושאים אשר יש צורך להתייחס אליהם בצורה רחבה ועקרונית יותר. בעקבות זאת פנתה הקליניקה לקראת סוף השנה לגופים שונים בבקשה לבחון סוגיות עקרוניות בעבודתם. פניות אלו טרם נענו.

הגבלת שכר טרחה בגין זכאות בעקבות החלטה מנהלית של משרד האוצר ותיקון חוק הגטאות הגרמני - במהלך שנות פעילותה של הקליניקה פנו אליה ניצולים רבים יוצאי לוב אשר נדרשו לשלם סכומים גבוהים למי שטיפלו בבקשותיהם להכרה כניצולים ברשות, בקשות אשר הוכרו באופן גורף בעקבות החלטה מנהלית של שר האוצר מאוקטובר 2010. חלק מהניצולים אף נדרשו לשלם למטפלים, עורכי דין וכאלו שאינם עורכי דין, אשר הבקשות שהוגשו באמצעותם נדחו. חלק מהניצולים נדרשו לשלם ליותר ממטפל אחד ולרבים נפתחו תיקים בהוצאה לפועל.

באוגוסט 2014 נכנס לתוקף תיקון לחוק הגטאות הגרמני המעניק לניצולים אשר עבדו בגטאות רנטה סוציאלית רטרואקטיבית משנת 1997. בעקבות זאת נשלחו מכתבים לזכאים או לעורכי דינם בהם מבקשת גרמניה מהניצול לבחור בין קבלת סכום רטרואקטיבי והפחתה של הגמלה, לבין ויתור על הזכות לקבלת רנטה רטרואקטיבית והותרת סכום הגמלה על כנו. החל מספטמבר 2014 החלו להגיע לקליניקה פניות של ניצולים אשר בעקבות התיקון לחוק הגרמני נדרשו לשלם סכומים גבוהים לעורכי דין אשר ייצגו אותם בבקשה המקורית לקבלת הרנטה. מבדיקת התיקים התברר כי על אף שמדובר היה במילוי טופס, גבו עורכי הדין אחוזים גבוהים מהתשלום החד פעמי שקיבלו לקוחותיהם. בנוסף התברר שבמקרים רבים בחר עורך הדין בשם לקוחו את מסלול התשלום, מבלי לקבל את הסכמת הלקוח.

שתי הסוגיות הללו הביאו להצעה לתיקון חוק נכי רדיפות הנאצים וחוק הטיפול בתביעות של קרבנות השואה (הסדר טיפול), כך ששכר הטרחה במקרים אלו יוגבל. החוק הוחל רטרואקטיבית על הסכמי שכר טרחה שכבר נחתמו ואף על כספים שכבר שולמו וכלל התייחסות להשבה של כספים על ידי עורכי הדין. הקליניקה הייתה שותפה לדיון המכריע בוועדת החוקה, חוק ומשפט אשר בה נוסח התיקון באופן סופי טרם קבלתו בכנסת ב-29.12.2014. לאחר קבלת התיקון לחוק הוגשו לבג"ץ ארבע עתירות בדרישה לבטלו. הקליניקה, יחד עם הקליניקה לזכויות ניצולי שואה וזקנים באוניברסיטת בר אילן, ביקשה להצטרף להליך כידיד בית משפט. בג"ץ

קיבל את הבקשה באומרו כי הקליניקות הן אלו שמייצגות את קולם של ניצולי השואה, אשר לא עורכי הדין ולא המדינה אינם מייצגים אותם. לאחר דיון ארוך ובהתאם לעמדת הקליניקות נדחו כל ארבע העתירות.

מאז קבלת התיקון ודחיית העתירות מטפלת הקליניקה בפניות רבות העוסקות ביישום החוק - סיוע לניצולים בבחינת עניינם וזכאותם להשבה, ייעוץ בהכנת בקשות השבה של כספים ששולמו, סירוב של עורכי דין להשיב כספים, תכתובת עם עורכי דין בעניין חלותו של התיקון על מקרים שונים ועוד. סטודנטים: ניר גונן, מאי הרמלך, עינב אוראל כהן, גל נורסקי, עפרי סגל, אור ריבק, שירה שחם.

תגמול לאלמנים של ניצולים שהיו זכאים לתגמול לפי הכנסה - ר' פנתה לקליניקה לצורך בדיקה של הכנסותיה מהביטוח הלאומי ומהרשות. במהלך בדיקה זו נתברר כי ר' מקבלת תגמולים מהרשות בשל היותה אלמנתו של ניצול שואה אשר היה זכאי בחייו לתגמול לפי הכנסה. בשל העובדה שבעלה היה זכאי לתגמול לפי הכנסה, זכאית אף היא לתגמול, אך בסכום נמוך יותר ובקיצוץ הכנסותיה. תוצאת הדברים היא שהסכום אותו מקבלת ר' נמוך מקצבת הנכות אותה קיבל בעלה בחייו ובוודאי מהתגמול הכולל אותו הוא קיבל. משכך פנתה הקליניקה לרשות בבקשה להעניק לאלמנים ואלמנות של ניצולים, אשר היו זכאים לתגמול לפי הכנסה, סכום השווה לקצבת הנכות של המנוח או תגמול לפי הכנסה, לפי הגבוה מבין השניים. הנושא עדיין נמצא בבדיקת הרשות. סטודנטים: עינב אוראל כהן, גל נורסקי ושירה שחם.

ייצוג בנושא תגמול לפי הכנסה למי שנכותו עולה על 50% - במהלך השנה נתקלו הסטודנטים בניצולים רבים אשר אינם מודעים לאפשרות לקבל תגמול לפי הכנסה, מעין השלמת הכנסה המשולמת על ידי הרשות. כך היה במקרה של א' אשר עניינה הובא לעיל. הדבר בולט במיוחד כאשר הניצול מוכר לאחוזי נכות העולים על 50%, אז תשלם הרשות את הכנסותיו לכ- 8,800 ₪. בעקבות זאת בחרו הסטודנטים לפנות לרשות בבקשה כי תפעל באופן אקטיבי ליידע ניצולים על זכאותם האפשרית לתגמול לפי הכנסה, במיוחד בעת קבלת החלטה על עליית אחוזי נכות ל 50% ומעלה. סטודנטים: ניר גונן ומאי הרמלך.

הזכות להליך הוגן והצורך בנוהל במקרים של הטרדה מינית במסגרת שעות חוק סיעוד - פ' פנה לקליניקה בעקבות החלטת חברת סיעוד המעניקה לו שירותים מכוח חוק סיעוד לצמצם למשך חודשיים את מספר השעות בהן נמצאת מטפלת סיעודית בביתו, זאת בעקבות תלונה שהוגשה נגדו בגין הטרדה מינית. החלטה זו אושרה על ידי המוסד לביטוח לאומי מבלי שניתנה לפי האפשרות להשמיע את גרסתו ועמדתו ותוקפה אף הוארך פעמיים. טיפול בעניינו של פ' העלה התנהלות בעייתית של המוסד לביטוח לאומי אשר אינו עורך כל בקרה על בדיקת התלונה על ידי חברת הסיעוד. הקליניקה ייצגה את פ' בוועדת עררים מקצועית לביטוח הלאומי, שם נמנעה ממנו ומהקליניקה הזכות לעיין במסמכים אשר היוו בסיס להחלטה בעניינו. לאחר הדיון בוועדה הודיעה החברה כי היא חוזרת בה מהחלטתה והיא תחזור להעניק לו את מלוא שעות הסיעוד להן הוא זכאי. אף על פי כן שוקדת הקליניקה על פנייה למוסד לביטוח לאומי בבקשה כי יפורסם נוהל אשר יתייחס לסוגיה רגישה זו וירענן את זכויות הזקנים בהליך ההחלטה על אופן ביצוע שעות הסיעוד להן הם זכאים. סטודנטים: אור גולוד-ברזילי וצביקה מרקס.

הקליניקה לזכויות עובדים

כללי

בשנה החולפת השתתפו בקליניקה 18 סטודנטיות וסטודנטים, בהנחייתן האקדמית של ד"ר מיכל שקד (סמסטר א') וד"ר תמי קריכלי-כץ (סמסטר ב'). עורכי הדין איתי סבירסקי, עידית צימרמן, הילה שמע - חיינר ועדן שטה שימשו כמנחים קליניים בסמסטר א', ובסמסטר ב' החליפה עו"ד יעל יאסו את עו"ד עדן שטה.

הסטודנטים עסקו בסוגיות מגוונות מתוך עולם העבודה הישראלי, תוך התמקדות בקידום זכויות עובדים ובפרט בקידום זכויותיהם של עובדים מוחלשים או כאלו המועסקים באופן פוגעני. העבודה התבצעה תוך שימוש בכלים משפטיים שונים, כגון ליווי התארגנויות עובדים, ניהול ליטיגציה עקרונית, קידום מדיניות, מיצוי זכויות ופרויקטים קהילתיים.

בנוסף, בשנת לימודים זו אימצה הקליניקה את פרויקט "הופכות את היוצרות" שהופעל בשנים האחרונות במסגרת הקליניקה ליזמות עסקית שנסגרה.

הפעילות העיונית בקליניקה

הסמסטר הראשון היה מבואי באופיו, ובהתאם נבנה מערך השיעורים, תוך התמקדות בנושאים הרלבנטיים לתחומי העיסוק של הקליניקה: מבוא תיאורטי בנושא אי-השוויון, מבוא למשפט העבודה האישי, מבוא להתארגנויות העובדים החדשות ומפגש עם נציג התארגנות עובדים, הדרכת הסטודנטים בביצוע מחקר משפטי לצורך ניהול תיק, מבוא לייצוג אוכלוסיות חלשות, ביקור בכנסת ובו השתתפות בדיונים בוועדות הכנסת ומפגשים עם יועמ"ש של ועדה, חברי כנסת, ומקדמת מדיניות בארגון זכויות אדם, שיעור מושגי יסוד בכלכלת עבודה (ד"ר טלי רגב), ומבוא העוסק באוכלוסיית הזונות והמשתקמות מזונות (עו"ד נעמי לבנקרון).

בהמשך השנה, הוקדשו 11 שיעורים לדיונים על התיקים המטופלים על-ידי הסטודנטים, בהם הובילו הסטודנטים את הצגת התיקים ואת הדיון המשפטי, בסיוע המנחים הקליניים והמנחות האקדמיות. בנוסף, הקדשנו שיעור לצפייה בסרט, ושיעור אחר לדיון במסקנות הסטודנטים מהתרשמותם הבלתי-אמצעית מבתי הדין לעבודה, זאת לאחר סדרת ביקורים שהם חויבו לקיים בבתי הדין תוך הפקת דו"חות מפורטים על כל דיון ודיון בו צפו.

הפעילות המשפטית בקליניקה

להלן תיאור של עיקר הפעילות המעשית בקליניקה בשנה החולפת, לפי תתי-הנושאים הבאים:

א. התארגנות עובדים

לרקע כללי על פרויקט התארגנות עובדים ראו בדו"חות קודמים. בשנה החולפת חלה התקדמות נוספת בפעילות הפרויקט, הוקמו ולו התארגנויות חדשות והתארגנויות קיימות, נוהלו תיקי ליטיגציה, והחלה עבודת תשתית של הנגשת ידע מצטבר.

התארגנות עובדות ומנהלות מעונות היום של ארגון נשי חירות - זה כשלוש וחצי שנים אנו מלווים את התארגנות עובדות 'ארגון נשי חירות', מפעיל מעונות הרביעי בישראל כיום (לאחר נעמ"ת, ויצ"ו ואמונה). הארגון כולל 27 מעונות יום (בפיקוח משרד הכלכלה) ברחבי הארץ, בהם מועסקות כ-300 עובדות. לאחר דרך ארוכה, בסוף 2013 הגענו לחתימה על הסכם קיבוצי ראשון ומקיף בעמותה. המשא ומתן וההסכם היו קטליזטור להנהגת שיפורים דרמטיים בהתנהלות העמותה, לצורך העלאתה על מסלול תקציבי וניהולי תקין,

על-מנת להבטיח את המשך קיומה ופעילותה, את מימון ההסכם ואת האפשרות לשיפורי שכר משמעותיים יותר בהמשך. בשנה החולפת, בדומה לשנה שלפניה, ליווינו את הוועד בישיבותיו ובמגעיו מול ההנהלה בנוגע למחלוקות בדבר אופן יישום הוראות שונות בהסכם. הליווי איפשר לסטודנטים חוויה חשובה של הכרת תקופה פוסט-הסכם-קיבוצי, תוך השוואה של המשא ומתן וסעיפי ההסכם אל מול המציאות הנרקמת בשטח לאחר ההסכם הקיבוצי. במקביל, ליווינו את הוועד במהלך ממושך של גיבוש הדרישות למשא ומתן להסכם קיבוצי שני, לקראת סיום תוקף ההסכם הראשון, באוקטובר 2015, משא ומתן אשר החל ממש באחרונה. סטודנטיות: מיכל גליביץ' ותמר פירון.

התארגנות הסגל הזוטר במכללת שנקר - זה כשלוש שנים מסייעת הקליניקה לסגל הזוטר ב"שנקר - בית הספר הגבוה להנדסה ולעיצוב", להתאגד לראשונה. הסגל הזוטר במכללה, המונה כ-300 איש, הועסק בחוזים ארעיים ופוטר מדי סמסטר, קיבל שכר ללא התחשבות בוותק, ללא אפיקי קידום או עידוד מחקר, ללא ביטחון תעסוקתי, עם זכויות סוציאליות חלקיות, ולרוב בהעסקה חלקית אשר אילצה אותו ללמוד במספר מוסדות אקדמיים ללא תנאים סוציאליים וביטחון תעסוקתי בכל אחד מהם. התארגנות זו, והתארגנות המקבילה של הסגל הזוטר במכללה האקדמית תל-אביב-יפו (ראו להלן) היו ההתאגדויות הראשונות של המרצים מן החוץ במכללות המתקצבות בישראל, ויש לכך השלכות רבות על שני המאבקים והמשאים-והמתנים הללו. במחצית הראשונה של השנה החולפת המשכנו בליווי המשא ומתן הקיבוצי האינטנסיבי מול הנהלת שנקר ומול הוועדה לתכנון ותקצוב (הות"ת) במועצה להשכלה גבוהה, ובמרץ 2015 נחתם הסכם קיבוצי מקיף. ההסכם הסדיר העסקה נורמטיבית של מרבית הסגל במעמד חדש המכונה "סגל עמית", עליה של עשרות אחוזים בשכר, הפרשות לקרן השתלמות, מנגנוני ביטחון תעסוקתי חדשניים, מעורבות אקדמית משמעותית בניהול המוסד, ועוד. מאז חתימת ההסכם, אנו מלווים את הוועד בסוגיות שונות של יישום ואכיפת ההסכם, קיום בחירות לוועד, בחירות קרנות ברירת-מחדל לפנסיה והשתלמות, ועוד. סטודנטיות: איה בק וקארין קונפינו.

התארגנות הסגל הזוטר במכללה האקדמית תל אביב יפו - זה שלוש שנים מלווה הקליניקה את הסגל, המונה כ-300 מרצות ומרצים. הסגל הזוטר הועסק באופן ארעי ופוגעני, כמפורט לעיל בעניין הסגל בשנקר. במחצית הראשונה של השנה המשכנו בקיום מו"מ קיבוצי אינטנסיבי שהחל בשנה שעברה, ובינואר 2015 נחתם לראשונה הסכם קיבוצי המסדיר את העסקתו של הסגל במעמד חדש המכונה "סגל עמית", עליה ממוצעת של 4% בשכר, העסקה רציפה לתקופות של 6/12 חודשים, מנגנוני ביטחון תעסוקתי, קרן השתלמות, קרן קשרי מחקר, מנגנון איוש משרות, ועוד. מיד לאחר חתימת ההסכם נכנסנו לתקופה אינטנסיבית ביותר של בחירות לוועד והתמודדות עם יישומו של ההסכם. בין היתר, הוגש סכסוך קיבוצי לבית הדין לעבודה, סביב שאלה של פרשנות ההסכם ביחס לסוגיה של בדיקת הבחינות על ידי הסגל העמית. הסכסוך הסתיים בהסכם גישור. במקביל אנחנו מתמודדים עם סוגיות פרשניות נוספות סביב ההסכם, עריכת שימועים לעובדים, הטמעה של נושאים שונים שהוסדרו בהסכם, הקמת אתר אינטרנט להתארגנות, בחירת קרן פנסיה מיטבית ועוד. סטודנטים: בן אידלברג ואלישבע נייטן.

התארגנות הסגל המנהלי במרכז האקדמי למשפט ולעסקים ברמת-גן - מדובר בהתארגנות חדשה, במסגרתה כ-60 עובדות ועובדי המנהלה מבקשים תגמול הולם, שוויוני, מסודר ושקוף, על עבודתם. בתחילה ליווינו את הוועד בגיבוש דרישותיו, כמו גם גיבוש התנהלותו הפנימית ומעמדו מול ציבור העובדים. לאחר מכן, ובמקביל לבירור גירעון תקציבי אליו נקלע המוסד, ליווינו את פתיחת המשא ומתן. במסגרת זו דרשנו היענות למספר עניינים ראשוניים כתנאי הכרחי לכניסה למשא ומתן 'שקט' להסכם מקיף. בשל סירוב ההנהלה, פתחו העובדים בשביתה, שנמשכה כשבוע, ובסופה התקיים משא ומתן אינטנסיבי ביותר עד לחתימת מזכר הבנות, בראשית ינואר 2015. במסגרת המזכר תוקן במלואו אי-השוויון בנוגע לקרן השתלמות (כמחצית מן העובדים קיבלו, ומחציתם לא קיבלו), הוגדלה מכסת החופשה לכל העובדים, והובטח שקט תעשייתי עד אוגוסט 2015. לאחר

חתימת המזכר ויישומו, ליווינו את הוועד בישיבות משא ומתן רבות לגיבוש הסכם קיבוצי. הפערים בין הצדדים נותרו גדולים, ובימים אלו אנו מלווים את הוועד בשקילת היערכות לצעדים ארגוניים. סטודנטים: גז קרן ואורי ברק.

התארגנות עובדות קבלני הניקיון ועובדי האבטחה באוניברסיטת בן-גוריון – אנו מסייעים לליווי של התאגדות עובדות הניקיון באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, המועסקות במשך שנים באמצעות מספר קבלני ניקיון. מדובר בכ-250 עובדות ועובדים, מרקע סוציו-אקונומי נמוך וחלש במיוחד, רובן עולות ועולים מחבר העמים, מאתיופיה ומדרום אמריקה, רובן אינן שולטות מספיק אם בכלל בשפה העברית. בשנת 2011 חתמנו על הסכמים קיבוציים אשר היוו הסכם קיבוצי ראשון בישראל לעובדי קבלן אצל מזמין שירות – או באתר עבודה - ספציפי. בספטמבר 2011 הוחלפו קבלני הניקיון באוניברסיטה. מהלך זה הצריך התארגנות מחדש של עובדות הניקיון ומאוחר יותר החליטו העובדות לייצר הידברות ישירה עם הנהלת האוניברסיטה בנוגע להחלטות המשפיעות על תנאי העסקתן, תוך ויתור על משא ומתן קיבוצי סדור עם שלושת קבלני הניקיון החדשים. **בשנה החולפת** המשכנו ללוות את הוועד, וכן את עובדי האבטחה המועסקים באוניברסיטת בן גוריון, בעניינים שונים שדרשו מחקר משפטי וטיפול והתכתבות מול האוניברסיטה, בעיקר בנוגע לבירור תחולה של זכויות והסכמים קיבוציים חדשים וישנים, וכן חובות כספיים מן הקבלנים הקודמים. סטודנטים: גז קרן ואורי ברק.

התארגנות מטפלות במשפחתוני התמ"ת - זה למעלה משבע שנים אנו מלווים התארגנות רחבת היקף, של מטפלות במשפחתונים הציבוריים ברחבי הארץ. מדובר במשפחתונים אשר בפיקוח משרד הכלכלה (לשעבר תמ"ת). בארץ ישנם כ-3,700 משפחתונים ומספר זהה של מטפלות, מתוכן כ-2,500 מטפלות מאורגנות בארגון כוח לעובדים. משפחתונים אלה משרתים בעיקר אוכלוסייה קשת-יום ממעמד סוציו-אקונומי נמוך, רובה במגזר הערבי ובמגזר החרדי. המטפלות מוגדרות כעצמאיות, למרות שיש מעט מאד מאפיינים של עצמאות באופן העסקתן. הן מתפרנסות בקושי רב, ושכרן נשחק מאד במשך השנים, כאשר הוצאות התפעול עלו בעשרות ולעתים אף במאות אחוזים. בנוסף, המטפלות נתקלות בבעיות וקשיים רבים, למשל בהעברת השכר ובאישורי סבסוד להורים, שינויים חד-צדדיים חדשות לבקרים בכללי ההפעלה למשפחתונים המטיל עליהן עלויות נוספות בלא סיוע מהמדינה, הפרטת הפיקוח עליהן, ועוד.

בשנה החולפת סייענו למחקר ולגיבוש כיווני פעולה חדשים להתארגנות, בעיקר בהתייחס להעסקת המטפלות כשכירות, בליווי יציאה לימי שביתה ומחאה שהתקיימו באמצע השנה ובסופה, ובהמשך לכך, ייצגנו את המטפלות בדיונים שהתקיימו מול משרד הכלכלה ומול מפעיל גדול במגזר הערבי. השנה התאפיינה במורכבות מיוחדת בפעילות איגוד המשפחתונים, עם כניסת ההסתדרות הכללית כארגון מתחרה אשר הצליח לאגד תחתיו מטפלות ביישובים רבים במגזר היהודי-חילוני אשר היו מאוגדות לפני כן בארגון עובדים אחר, וכן מטפלות ממספר יישובים אשר לא היו מאוגדים לפני כן. סטודנטים: אוהד לנדאו ומעין יוסף.

הכנת מדריך לגיבוש וניסוח הסכמים קיבוציים: בשנה זו התחלנו לעבוד על מדריך גנרי, וראשון מסוגו, לגיבוש, עריכה וניסוח של הסכמים קיבוציים, שיהווה כלי עזר לנציגויות עובדים וא/נשי איגוד-מקצועי. סטודנטים: אור וזנה ודרור ינאי.

ב. קידום תעסוקת נשים ערביות ואתיופיות

החצר הנשית ביפו - החצר הנשית היא עמותה שהוקמה בשנת 2013, ומציעה תמיכה וסיוע לנערות ונשים צעירות תושבות הערים יפו, בת ים ודרום ת"א, הנמצאות במצבי מצוקה וסיכון. הפעילות מתקיימת במבנה הממוקם בגבול יפו – בת ים. אל המקום מגיעות נערות ונשים בגילאי 13-25, יהודיות, מוסלמיות, ונוצריות, רווקות ונשואות, ותיקות ועולות חדשות ממדינות חבר העמים ואתיופיה, המתגוררות בעיר יפו ובסביבתה.

רובן ככולן נאלצות להתמודד עם מציאות קשה של עוני, אלימות והדרה חברתית. זה מספר שנים שסטודנטיות מהקליניקה משתתפות בפעילות החצר, ומציעות סיוע וליווי בתחום דיני העבודה. בשנה החולפת הוחלט להציע סיוע נקודתי בטיפול בבעיות משפטיות שעולות בקרב הנשים בחצר, ולהתמקד בנושא עקרוני אחד יזום, תוך שילוב הסטודנטיות בפעילות השוטפת של החצר באמצעות ביקורים שבועיים כבעבר. הקליניקה טיפלה בעניינה של עובדת אתיופיות שהתפטרה לרגל מעבר מקום מגורים והובטחו לה פיצויי פיטורים למרות שאינה זכאית לכך בחוק. הסטודנטיות הצליחו לסייע לרכזת התעסוקה של החצר להשיג עבורה את הפיצויים. בנוסף, הן קידמו את נושא מס ההכנסה השלילי (מענק עבודה) ומיצוי זכות זו בקרב הנשים שמגיעות לחצר ובנות משפחתן. עובדות החצר יודעו לגבי הזכות הזו, באמצעות שלטים, פניות יזומות לנשים ולנערות כדי שיפיצו את המידע בקרב אימהות וקרובות משפחה; הסטודנטיות הלכו עם הנשים לדואר להגיש את הבקשות, והתחלנו במעקב אחר קבלת הכספים. בשנה הבאה החצר לא תפעל, למרבה הצער, בשל בעיות תקציביות. אנו מקווים שיימצא תקציב להמשך פעילותה של החצר. במקרה שלא, ננסה לאתר מרכז קהילתי אחר, עמו נוכל לעבוד.

סטודנטיות: מור אלימלך ותמר גורן.

התמודדות עם העסקה פוגענית בקרב עולים מאתיופיה - זו השנה הרביעית בה הקליניקה מציעה סיוע משפטי וייצוג באמצעות עורכת-דין ממוצא אתיופי לעולים מאתיופיה הסובלים מהעסקה פוגענית, בשפת אמם. השנה כלל הסיוע:

בחינת תיקים של פונים לרבות הכנת חוות דעת: התיקים בהם טיפלנו השנה הגיעו אלינו ממקומות שונים, כגון: "קו לעובד" בחיפה, ויצ"ו פרדס כץ, "מוקד קליטה- בת ים" והיו גם פניות באופן עצמאי. הטיפול כלל פגישה עם הפונים, בחינת הסוגיות, סיכום עילות תביעה אפשריות, מחקר/חיפוש משפטי ולבסוף גיבוש טקטיקות פעולה. מקרים לדוגמא:

(1) דרישת בודק כשרות להצגת מסמכים המעידים על יהדותו של בחור צעיר ממוצא אתיופי בנוסף לתעודת זהות ותמצית רישום ממשד הפנים אשר הוצגו בפני הבודק, כתנאי להמשך העסקתו במקום המוכר מזון.

(2) בחינת סוגיית פיטורם של עובדים בסופר בו הועסקו שלוש שנים והעסקתם מחדש לאחר תקופת ריענון של חצי שנה, וזאת בשל טענות לא ברורות של המעסיק - העניין עדיין בבירור.

ליטיגציה:

(1) שינוי מקום עבודתה של עובדת קבלן באופן המקשה עליה להגיע למקום העבודה החדש בשל המרחק וקשיי התמצאותה במרחב. סיטואציה זו גרמה להתפטרותה של העובדת בלית ברירה, מצב שעשוי לזכותה בפיצוי פיטורים, שכן נראה כי יש הרעה מוחשית במצבה, בתנאים אשר הוכרו כבר בפסיקה. מכתב דרישה נשלח למעסיקה.

(2) בני זוג אשר היו עובדי קבלן וכל אחד מהם פוטר באופן בלתי חוקי, ללא שימוע וללא הודעה מוקדמת, בנוסף להפרות זכויות קוגנטיות בתקופת עבודתם. מכתב נשלח למעסיק בטרם פנייה לבית הדין.

(3) תביעת מעסיק שניכה כספים משכר עובדת לטובת קרן פנסיה אך לא פתח עבורה חשבון בקרן ולא העביר כספים בפועל בניגוד למצוין בתלוש משכורתה. המעסיק לא שעה לבקשותינו ולכן הגשנו נגדו תביעה. בטרם הגשת כתב ההגנה שלח המעסיק המחאה עבור כספים שאינם במחלוקת, אך סירב לשלם מעבר לכך לרבות בהתייחס לסכום פשרה המקובל על התובעת. התיק קבוע לגישור באוקטובר.

הרצאה בנושא "זכויות חובות- עובד מעביד" בפני עולים חדשים ע"י עו"ד עדן שטה.
סטודנטים: דימה זלליב ואלון לוסטוב.

מוניטורינג: החוק לעידוד שילוב וקידום נשים בעבודה והתאמת מקומות עבודה לנשים, תשס"ח - 2008 - מטרת החוק היא להביא לשינוי בתרבות העסקית וטיפוח מודעות ציבורית לשילוב וקידום נשים בעבודה, בין היתר על ידי התאמת מקומות העבודה לנשים ולאמהות בכלל, ובהתייחס לנשים מקבוצות אוכלוסייה המתקשות להשתלב במקומות עבודה, בפרט. פרויקט המוניטורינג בוחן את יישום החוק על נשים מקרב האוכלוסייה הערבית והאתיופית. במסגרת זו, ניהלנו תכתובות עם משרד הכלכלה לגבי הנושאים הרלבנטיים לקבוצות אלו, ובנוסף ביקשנו להצטרף לשיבות המועצה הציבורית שאמורה לקום מכוח החוק. מעבודתנו עד כה עולה שחוק ראוי וחשוב זה אינו מיושם בפועל עד היום בשל הביורוקרטיה, ההחלטה להעביר את הטיפול למיקור חוץ (קבלן חיצוני שנבחר בהליכי מכרז) וגרירת רגליים של הגורמים האמונים על יישום החוק. בימים אלה התבשרנו כי יישום החוק (שנחקק עוד ב-2008 וטרם יושם) מתעכב, לכאורה בגלל הבחירות לכנסת. משכך, נתמקד כעת בפעולות לקידום היישום של החוק, במקביל להמשך המאמצים לוודוא שאוכלוסיית הנשים הערביות והאתיופיות מקבלות מענה במסגרתו. סטודנטיות: מור אלימלך ותמר גורן.

ג. ליטיגציה עקרונית בנושאים שונים בדיני עבודה

פסק דין תקדימי: העסקתם של עשרות עובדי קבלני שירותים בתפקידי ליבה במנהל התכנון במשרד הפנים הוכרו כעובדי קבלנות כוח-אדם, וייקלטו כעובדי מנהל התכנון - עשרות עובדים במנהל התכנון בתפקידי ליבה מועסקים על-ידי חברות שזכו במכרזים למתן שירותים שהוציא משרד הפנים. לטענתנו, בפועל עובדים אלו אינם מועסקים במתכונת של קבלנות שירותים אלא במתכונת של קבלנות כוח-אדם. לפיכך, על-פי חוק העסקת עובדים על-ידי קבלני כוח אדם, היה צריך המינהל לקלוט אותם כעובדיו בתום 9 חודשי עבודה. מינהל התכנון דחה את פנייתנו ואף הורה על סיום ההתקשרות עם החברות הקבלניות בתום שנת 2014 והוציא מכרזים פומביים לתפקידים אותם מילאו העובדים. נוכח זאת, הגשנו כתב תביעה בדרישה לקבוע כי מדובר בקבלנות כוח אדם וכי על המינהל לקלוט את העובדים כעובדיו, ובקשה לסעדים זמניים, בדרישה להקפיא מיידית את כל המכרזים לתפקידי העובדים, ובמידת הצורך להאריך את ההתקשרויות עם החברות. בית הדין לעבודה דחה את הבקשה לסעדים זמניים, ובכך למעשה דן לפיטורים את כל העובדים שלא יוכלו לגשת למכרזים על תפקידים, שלא יזכו במכרזים על תפקידים או שכלל לא פורסמו מכרזים על תפקידים. הגשנו בקשת רשות ערעור לבית הדין הארצי, ובתום דיון ניתן בהסכמה פסק-דין, אשר למעשה הפך את החלטת ביה"ד האזורי, והורה על המשך העסקת העובדים והמשך ההתקשרות עם החברות עד ליום 31.8.15, זאת תוך ניהול התיק העיקרי בביה"ד האזורי בדחיפות לצורך מתן פסק-דין עד למועד זה. בהמשך לכך, ניהלנו הליך הוכחות אינטנסיבי וממושך. בתיק עלתה גם, לראשונה, שאלה תקדימית של הכרעה בסתירה לכאורה בין שני חוקים – חוק העסקת עובדים על-ידי קבלני כוח אדם, לפיו על המדינה לקלוט כעובדיה, אוטומטית, מי שהועסקו עבודה מעל תשעה חודשים כעובדי כוח-אדם, וחוק שירות המדינה (מינויים) לפיו המדינה, לכאורה, אינה מורשית לקלוט עובדים לשירותיה ללא מכרז.

בפסק-הדין, קבע בית הדין לעבודה, כפי שביקשנו, שבפועל העובדים היו עובדי כוח-אדם לאורך כל הדרך, ולפיכך על-פי חוק העסקת עובדים על-ידי קבלני כוח אדם, כעת על המדינה לקלוט אותם כעובדים שלה. בכך קיבל ביה"ד את טענתנו כי לצורך אבחנה בין קבלנות שירותים לקבלנות כוח-אדם, יש לבדוק את מתכונת ההעסקה במקרה ספציפי ולא את אופי החברה בכללותה. כמו כן, קיבל בית הדין לעבודה את עמדתנו וקבע, באורח תקדימי, כי חוק שירות המדינה, המחייב קבלת אדם לשירות המדינה רק לאחר מכרז, אינו מונע את יישום חוק חברות כוח אדם המחייב קליטת עובדי כוח-אדם כעובדי המעסיק-בפועל (המדינה במקרה הזה) בתום תשעה חודשים, וכי על-כן יש לקלוט את כל התובעים מיידית כעובדי מינהל התכנון. בכך נפתח הפתח לעובדי קבלן

בשורה ארוכה של משרדי ממשלה וגופים רבים במגזר הציבורי, להכרה בדיעבד ובמקרים המתאימים כעובדי כוח-אדם וכתוצאה מכך לקליטה כעובדי מדינה. סטודנטיות: קארין קונפינו ואיה בק.

בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון בעניין שכר אסירים (בשיתוף פעולה עם הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי) - אסירים בישראל מחויבים מכוח החוק לעבוד בתקופת מאסרם. סירוב לעבוד או זלזול בעבודה מהווים עבירת כלא. מול החובה לעבוד, קיימת זכות לתגמול כספי עבור העבודה, אלא שמדובר בסכומים מגוחכים – החל מ- 5 ₪ ליום עבודה בעבודות לא יצרניות ועד 13.7 ₪ לשעה במפעלים פרטיים שפועלים בבתי הכלא, כאשר שכר המינימום עומד היום על 25 ₪ לשעה. בנוסף, במפעלים רבים נהוגה שיטת תשלום לפי תפוקה, שמונעת ממרבית האסירים להגיע אפילו למינימום השעתי הנ"ל. שכר האסירים נדון בהרחבה לפני 14 שנים בבג"צ שדות [בג"ץ 1163/98 עפר שדות נ' שירות בתי הסוהר, נה(4) 817], בו נקבע שהשכר המשולם לאסירים עומד במתחם הסבירות, אבל בקושי, ושבי"ס צריך לבחון אותו – ובכלל לבחון את כל ההסדר החוקי של עבודת אסירים שיש בו בעיות רבות. בחלוף 14 השנים, שבי"ס לא יישם את הערות ביהמ"ש העליון. במקביל, ניתן בג"צ ההפרטה, שהעלה לדיון את הבעייתיות במעורבות של ידיים פרטיות בניהול בתי הסוהר, עניין המשפיע על הדיון בעבודת אסירים במסגרות פרטיות, ומשתלב עם עמדת המשפט הבינלאומי בנושא. נוכח כל זאת, ביקשנו את רשות הערעור, וקיום דיון מהותי בסוגיה. סטודנטים: עילם שניר והלנה מלינובסקי (יחד עם שתי סטודנטיות מהקליניקה לזכויות בהליך הפלילי).

המשך ניהול תביעה של סגן מנהל פנימייה על פיטורים שלא כדין בעקבות תלונתו על מדיניות הפנימייה להפריד בין חניכים, בני זוג מעורבים המנהלים קשר רומנטי - הקליניקה הגישה תביעה של סגן מנהל פנימייה כנגד מעסיקתו בטענה כי פוטר שלא כדין. בפנימייה, שבמהותה אמורה לדגול באינטגרציה בין בני נוער, לומדים חניכים מכפרים ערביים ועולים חדשים מחבר העמים. לטענת התובע, המוסד מנהל מדיניות של הפרדה בין חניכים ערבים ויהודים, המנהלים ביניהם קשר רומנטי. התובע פנה בעניין למנכ"ל הפנימייה וטען שמדיניות זו מנוגדת להנחיות משרד החינוך וכן כי הוא מתנגד לה באופן אישי. כתוצאה מכך, נמנע קידומו והוא פוטר מעבודתו. לטענתנו, מדובר בהפליה מחמת השקפה אידיאולוגית לפי חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה ופיטורים בניגוד לחוק הגנה על עובדים (חשיפת עבירות ופגיעה בטוהר המידות או במינהל התקין). דרשנו פיצוי בגין נזקים ממוניים ובלתי ממוניים, טענו לפגמים בהליך השימוע והפרות חוקת העבודה לעובדים במוסדות חינוך חקלאיים ופנימייתיים. במקביל הגשנו תלונה לאגף אכיפת חוקי עבודה במשרד הכלכלה, המוסמך להפעיל סנקציות פליליות על כמה מן ההפרות שטענו לקיומן. מלבד זאת, העברנו עותק מכתבי הטענות אל נציבות שוויון ההזדמנויות עבודה וביקשנו את עמדתה בעניין. דיון הוכחות נקבע לחודש נובמבר 2015. סטודנטים: הלנה מלינובסקי ועילם שניר.

ערעור לבית הדין הארצי על פסק דין בתביעה לביטול פיטוריו של עובד שפוטר לאחר שהתגלה עברו הפלילי - התובע הועסק כמטפל בנכי צה"ל באמצעות חברת כוח אדם הנותנת שירותים למשרד הביטחון. בצעירותו הורשע בסיוע לשוד, לאחר מעשה, ובשותפות בדמי מלקוח, וריצה שנה וחצי מאסר. כעבור מספר שנים הורשע באחזקת סם מסוג קנאביס. כעשר שנים לאחר ההרשעה השנייה, פוטר מעבודתו בתום 7 חודשי עבודה לשביעות רצון החברה, לאחר שאחת המשפחות בהן הוצב גילתה באקראי באינטרנט על עברו הפלילי. בתביעה העלנו טענות עקרוניות נגד פיטוריו של התובע, לגבי תחולתו של חוק המרשם הפלילי ויישום הלכה חדשה של בית המשפט העליון בנושא (עניין רפאל דיין). פסק הדין ניתן ביוני 2015, וקיבל חלקית את טענותינו, תוך שהוא קובע קביעות חלקיות – אך תקדימיות לגבי המותר והאסור בפיטורי עובד בעל עבר פלילי, ופיצוי כספי נמוך יחסית לתובע. בחודש יולי הגשנו ערעור על פסק הדין, בין היתר נגד קביעת בית הדין שהיו עוד סיבות לפיטורי העובד מלבד עברו הפלילי, נגד יישום פסק דינו של בית המשפט העליון בעניין רפאל דיין, וכנגד גובה הפיצוי שנקבע לתובע.

תביעה כנגד ניכוי "דמי הכשרה" - הגשנו כתב תביעה מפורט בשם שתי עובדות אשר סבלו מתופעה מתרחבת ומטרידה – גביית "דמי הכשרה" משכרן האחרון בשל התפטרותן בטרם חלוף תקופה שצוינה בחוזה העבודה שלהן. אנו טוענים כי ה"הכשרה" שעברו אינה אלא חפיפה לכל דבר ועניין, על כן הניכוי נעשה שלא כדין, וכי יש לחדד בפסיקה את האבחנה בין הכשרה לחפיפה. בימים אלו הוגש כתב הגנה, ודיון מוקדם נקבע לחודש נובמבר 2015. **סטודנטיות: תמר פירון ומיכל גלייביץ'.**

הגשת תביעה לפיצוי בגין הטרדה מינית והפרת זכויות במקום העבודה - הקליניקה הגישה תביעה לפיצוי בגין מעשים חמורים של הטרדה מינית והתנכלות במקום העבודה, של עובדת ששימשה כמופאית באתר בנייה. בניגוד לרוב מוחלט של התביעות המוגשות לפי החוק למניעת הטרדה מינית (93%), התביעה שבנדון הוגשה נגד המעסיק בגין אחריותו למניעה וטיפול במקרים של הטרדה מינית במקום העבודה. בנוסף, עתרה העובדת לסעדים שונים בגין הפרה מתמשכת ושיטתית של חוקי המגן בעניינה ולסעדים מכוח הסכמים קיבוציים החלים בענף. עוד כוללת התביעה בקשה להרמת מסך והטלת חבות אישית על בעלי החברה, ובקשה לדיון בדלתיים סגורות ואי חשיפת שמות הצדדים. עוד עלתה במסגרת הגשת התביעה סוגיית עקרונית ביחס לאופן חישוב אגרת בית המשפט בתביעות המוגשות מכוח החוק למניעת הטרדה מינית, וגם סוגיה זו נמצאת כרגע בבירור בפני בית הדין לעבודה. **סטודנטיות: תמר גורן ומור אלימלך.**

הגשת תביעה לפיצוי בגין פגיעה בזכויות של עובדת קבלן בצוות בידור בבתי מלון באילת - התובעת, חיילת משוחררת, התפטרה לאחר שהועסקה בצוות בידור במלונות באילת תוך הפרות בוטות של חוקי העבודה, לרבות אי תשלום גמול שעות נוספות, גמול עבודה בשבת, העדר ביטוח פנסיוני, התלמדות בת שבוע ימים ללא תשלום שכר, אי מתן הודעה על תנאי עבודה והעתק מחוזה העבודה, זקיפת סיוע בדיור ואף זכויות סוציאליות על חשבון שכר מינימום, תנאי מגורים לא הולמים, ויחס מחפיר ומשפיל. לטענת המעסיק, כל עובדי צוות הבידור הגישו מכתבי התפטרות בנסיבות דומות בו זמנית. משכך מדובר באקט קיבוצי, "שביתה" בלתי חוקית ויש לחייב העובדים ב"נוזקי המעסיק". הוגשה תביעה בבית הדין לעבודה (בשבתו באילת), שהסתיימה בימים אלה בהליך גישור בפשרה כספית לשביעות רצון התובעת. **סטודנטים: בן אידלברג ואלישבע נייטן.**

פרויקט בדיקת זכויות עובדי קבלן ניקיון באוניברסיטת ת"א עם סיום ההתקשרות בין האוניברסיטה לקבלן - בשיתוף עם הנהלת האוניברסיטה ולבקשתה קיימנו בדיקה אשר לזכויותיהם של כ-50 עובדות קבלן הניקיון אי.אס.אס, לאחר ובעקבות סיום ההתקשרות איתנו וכניסת קבלן ניקיון אחר במקומו. במסגרת הפרויקט, ביררנו את המצב המשפטי, גיבשנו את מתווה הבדיקה הדרוש, קיימנו אסיפה עם כ-25 מהעובדים, נפגשנו פרטנית עם חלק מהם לגביית פרטים וקבלת מסמכים, ערכנו את הבדיקה, ובהתאם לתוצאותיה גיבשנו והעברנו את הערכתנו לגבי מצב זכויות העובדים. **סטודנטים: אור זונה, דרור ינאי, גד קרן ואורי ברק.**

ד. קידום חקיקה ומדיניות בתחום זכויות העובדים

הקליניקה פועלת בתחום קידום מדיניות וחקיקה, בעיקר במסגרת חברותה **בפורום לאכיפת זכויות עובדים**. הפורום, הכולל – מלבד הקליניקה – את האגודה לזכויות האדם בישראל, איתך מעכי – משפטניות למען צדק חברתי, קו לעובד, ושדולת הנשים בישראל, פעיל מזה מספר שנים בתחום של זכויות עובדים בכלל, והגברת האכיפה של זכויות עובדים בפרט.

תיקון תקופת ההתיישנות לדמי הבראה - הקליניקה פנתה למשרד התמ"ת, להסדרות הכללית וללשכת התיאום של הארגונים הכלכליים בדרישה להביא לתיקון תקופת ההתיישנות של דמי הבראה: עובד שסיים עבודתו ולא שולמו לו דמי הבראה זכאי לתבוע דמי הבראה עבור השנתיים האחרונות לעבודתו בלבד (זאת להבדיל מתביעה בזמן תקופת העבודה, בה ניתן לתבוע עבור 7 שנים אחרונות). לחלק משמעותי מקרב העובדים

המועסקים בשכר נמוך ו/או בהעסקה עקיפה, לא משולמים דמי הבראה. רובם של עובדים אלו, יגישו את התביעות, אם בכלל, לאחר סיום העבודה, אך יהיו רשאים לתבוע עבור השנתיים האחרונות בלבד. בכך נפגעת יכולתם לקבל את מה שנשלל מהם שלא כדין, בלי סיבה מוצדקת, ותוך שהדבר מהווה תמריץ מובהק להפריה משתלמת עבור מעסיקים. משרד התמי"ת השיב כי שינוי תקופת ההתיישנות מוצדק, אולם הצדדים להסכם הקיבוצי הכללי הם שצריכים לבצע את השינוי, שלאחר מכן יקבל תוקף במסגרת צו הרחבה. משרד התמי"ת פנה לשני הארגונים הנ"ל בבקשה להציג את עמדתם. במשך זמן רב לא התקבלה תשובה רשמית מצד הארגונים. על-מנת שלא להותיר את המצב הפוגעני כפי שהוא, גיבשנו הצעת חוק לתיקון תקופת ההתיישנות בדמי הבראה ולהעברת כל נושא הבראה מהסדרה בצו הרחבה להסדרה בחוק. ההצעה, אשר הוגשה בהובלת ח"כ מיכל רוזין, לא קיבלה בשנה שעברה תמיכה בוועדת שרים לענייני חקיקה. לאחרונה תוכנן להעלותה שוב, אולם ההסתדרות ביקשה למשוך את ההצעה ולהיפגש עם חה"כ רוזין כדי לנסות להגיע לפתרון. פגישה תתואם בקרוב.

"מפוטרי הקיץ" – פתרון לפגיעה בעובדי האבטחה במוסדות חינוך המפוטרים מידי שנה בחודשי הקיץ - במהלך השנה קיימנו, בשיתוף עם עמותת 'קו לעובד', מחקר ובדיקה בעניין עובדי השמירה במוסדות החינוך, המפוטרים מדי שנה בחודשי הקיץ, תוך התייחסות לפגיעה הכלכלית הנגרמת לעובדים אלו ולדרכים לפתרונה. עובדי שמירה המועסקים במוסדות החינוך, מועסקים רובם ככולם באמצעות חברות פרטיות, כאשר מזמיני השירות הן הרשויות המקומיות או המועצות האזוריות. בתום שנת הלימודים, עובדים אלו מפוטרים, או לחלופין מועברים להעסקה באחוזי משרה נמוכים מאוד. הפיטורים החוזרים מדי שנה, בעבור מי שמועסקים באותו התפקיד לאורך שנים, מביאים לפגיעה קשה. טענו כי פגיעה זו אינה הוגנת, שכן מדובר בעובדים אשר מעוניינים במשרה מלאה בכל חודשי השנה על-מנת לפרנס משפחותיהם, ושנה אחר שנה מוצאים עצמם מחוסרי עבודה מתוך כפיה, ללא כל חלופה אמיתית. רבים מהם עולים ומבוגרים אשר האלטרנטיבות שלהם בעולם העבודה, מועטות. כך, בנוסף להעסקתם כעובדי קבלן, הם חווים פוגענות נוספת. פנייתנו לוועדת העבודה בכנסת, אשר נידונה בהנהלת הוועדה, פורסמה בתקשורת והופצה ברשתות החברתיות, כנראה תרמה במידה מסוימת לכך שבמסמך ההסכמות, מיום 21.7.15, בין ההסתדרות לבין משרד האוצר, הוסכם לשמחתנו על פתרון מלא של הבעיה, ובדרך שאותה הצענו: העסקה ו/או תשלום שכר למאבטחים במוסדות החינוך במשך 12 חודשים בשנה. סטודנטים: אוהד לנדאו ומעין יוסף.

חוק עבודת נשים – ביקורת פעילות הממונה על חוק עבודת נשים - במסגרת פעילות הקליניקה והקשר עם הארגונים החברים בפורום, מצאנו קושי בפרשנות הממונה על חוק עבודת נשים של סי' 9(ה) לחוק עבודת נשים, הקובע תקופה מוגנת מפיטורים לנשים בטיפולי פוריות. בנוסף הובא לידיעתנו שינוי בפעולת הממונה בתיקים בהם מתבקש ממנה היתר לפיטורים באופן הפוגע בזכות הטיעון של העובדות. הקליניקה פנתה בשם הפורום בשני עניינים אלה לייעוץ המשפטי של משרד הכלכלה. בהיעדר מענה מהלשכה המשפטית, נעשתה פנייה לסמנכ"לית המשרד והממונה על התעסוקה. בימים אלה, אנו מתחילים בהכנת חוות דעת בשם הפורום לאכיפת זכויות עובדים בנוגע לכלל פעילותה של הממונה במסגרת ההליך למתן היתר לפיטורי נשים בהריון, בעקבות קול קורא שהוציא משרד הכלכלה. סטודנטים: בן אידלברג ואלישבע נייטן.

דמי אבטלה לעובדים שאין להם מכתב פיטורים - כאשר עובד/ת מגיש לביטוח הלאומי תביעה לקבלת דמי אבטלה הוא נדרש לצרף אליה מכתב פיטורין המעיד על כך שלא הפסיק לעבוד מרצונו, על מנת להיות זכאי לדמי אבטלה בעבור שלושת החודשים הראשונים בהם היה מובטל. עובדים רבים לא מקבלי מכתב פיטורים, וכתוצאה מכך אינם זכאים לדמי האבטלה באופן מידי. שלחנו מכתב למנהלת תחום האבטלה במוסד לביטוח לאומי, במסגרתו ביקשנו לשחרר את העובד מהתלות במעסיק בסיום יחסי העבודה, בכפוף להצהרה כי אין בידיו מכתב כאמור. בתשובה שקיבלנו נאמר כי ההנחיות לפקידי התביעות הן כי במקרים בהם טוען התובע כי

מעסיקו מסרב להעניק לו מכתב פיטורין או אישורים אחרים על תקופת העבודה ועל שכר, על פקיד התביעות לפנות למעסיק לקבלת נתונים על תקופת העבודה של העובד, על שכרו, על תאריך הפסקת העבודה וסיבת הפסקת העבודה, כפי שהוא מחויב עפ"י חוק. עוד נאמר כי אם המעסיק מסרב לשתף פעולה עם סניף הביטוח הלאומי, ייעשה מאמץ לשלם את דמי האבטלה על בסיס הנתונים הקיימים ובמקרים מסוימים אף להסתמך על הצהרת התובע. נוכח תשובה זו, ולאחר שביצענו בדיקה נוספת מול הארגונים, שהעלתה כי פקידי המוסד לא פועלים לפי הנחיות אלה במקרים רבים המוכרים לנו, אנו מתעתדים לפנות בפנייה חוזרת המבקשת הסדרת ההנחיות האמורות בנוהל כתוב ברור ומפורסם, ובמקביל נפעל ליידוע עובדים בעניין זה. סטודנטיות: תמר גורן ומור אלימלך.

הגנה על זכויות עובדים בשעת חירום - מבצע 'צוק איתן' העלה לדיון את נושא ההגנה על זכויותיהם של עובדים המועסקים באזורי חירום. הפערים בין קבוצות עובדים בישראל נוכחים ביתר שאת בעתות חירום, כאשר לצד האיום הפיסי, מחריפות החרדות הכלכליות של הנמצאים בלב אזורי הלחימה. המצב החוקי כיום מעט שאינו נותן לכך מענה. בזמן אמת, כפי שמתברר בכל מבצע צבאי מחדש, ההנחיות כוללניות ובלתי מספקות, והמחויבות להשלכות הכלכליות של הלחימה על אנשים הנמצאים ממילא בחשש קיומי, רופפת ודלה. את המחיר הכבד ביותר משלמים העובדים החלשים ביותר, אלה שמלכתחילה סובלים מהיעדר יציבות בשכר או בתעסוקה. הקליניקה פועלת במסגרת הפורום לאכיפת זכויות עובדים, לקידום חקיקה שתסדיר את מעמד העובדים בשעת חירום. הקליניקה ביצעה במהלך השנה מחקר משפטי של הסוגיה מבחינת ההסדר החוקי הקיים, הצעות חוק שעלו במהלך השנים ופסיקה רלבנטית. סיכום הנושא הועלה בפני יו"ר ועדת העבודה בכנסת, במטרה לרתום את הוועדה לקידום הנושא באמצעות חקיקה. **סטודנטים: עילם שניר והלנה מלינובסקי.**

ה. קו סיוע אינטרנטי לעובדים:

במסגרת פעילותם בקליניקה לזכויות עובדים, השיבו הסטודנטים לפניית עובדים בנושאים מתחום דיני העבודה. כל זוג טיפל ב-2-3 פניות במהלך השנה, והכין חוות דעת משפטיות בלשון בהירה שתובן על ידי פונים שאינם משפטנים. הנושאים איתם התמודדו הסטודנטים השנה היו רבים ומגוונים, ושיקפו במובן מסוים את הבעיות הנפוצות בשוק העבודה הישראלי: זכויות פנסיוניות בענף השמירה, תניית ויתור בחוזה, העסקה אחרי גיל פרישה, מחלת ילד, אי תשלום שכר מינימום, הרעה בתנאים, דיווחי שעות עבודה, פיטורים לאחר חזרה מחופשת לידה, מימוש שעות היעדרות לבדיקות בהריון בעבודה אצל שני מעסיקים, העסקה פוגענית במיקור חוץ, תחולת הסכם קיבוצי ענף השמירה, זכאות לפיצויי פיטורים לעובדת שהתפטרה, הבחנה בין מתנדב לעובד, זכויות חופשה ומחלה לשכירה במשרה חלקית, גמר חשבון אחרי עבודה בהיקפי משרה משתנים, תשלום דמי מחלה אחרי שמסתיימים הימים הצבורים, פיצויי פיטורים בעבודה במשק בית, פיטורים שלא כדין, שינוי ארגוני, פיטורים בהריון, תשלום רטרואקטיבי לקרן השתלמות, תשלום על שעות נוספות, פגיעה בחופש העיסוק, הטעיה בעת קבלה לעבודה והתנכלות בעבודה. חלק מהפניות שהגיעו לקו הסיוע מקבלות המשך ליווי של הקליניקה, והן עשויות להתפתח לתיקים עקרוניים. **כל הסטודנטיות והסטודנטים בקליניקה לקחו חלק בפרויקט זה.**

1. הופכות את היוצרות:

השנה השתלב בקליניקה לזכויות עובדים פרויקט ייחודי, שעסק בסיוע לנשים המשתקמות מזונות לשוב לעולם העבודה הנורמטיבי כשכירות או כעצמאיות. במהלך הפרויקט ליוותה הקליניקה שני סוגים של לקוחות: (1) עמותת הופכות את היוצרות כגוף משפטי ועסקי (2) נשים הפועלות בעמותה כעובדות וכעצמאיות.

ליווי העמותה: מטרתה העיקרית של העמותה היא לאפשר לנשים לרכוש מיומנויות וכישורי התפרנסות בענף האופנה, העיצוב והתפירה וליצור עבורן מקומות עבודה אלטרנטיביים לעולם הזנות אליו נקלעו. לשם כך מפעילה העמותה עסק חברתי: סטודיו לעיצוב, שמייצר פריטי אופנה, משווק ומוכר אותם בשווקים שונים. בסטודיו מועסקות נשים משתקמות מזנות, שעברו הכשרה על ידי העמותה ומסוגלות לבצע את עבודות העיצוב והתפירה הנדרשות. ההכנסות ממכירות מוצרי הסטודיו משמשות לתשלום משכורות הנשים ותפעול העסק. חזון העמותה הוא שהעסק יצליח למכור מוצרים בהיקפים שיקנו לעובדות בו משכורות חודשיות שניתן להתקיים מהן וכן עודפים שישמשו לפעילות השוטפת של העמותה באופן שיקטין את תלותה בתרומות. הקליניקה סייעה השנה לעמותה לבנות תכנית עסקית לפיתוח הסטודיו ולהשגת מטרותיו וכן ליוותה אותו בתהליך של יישום המטרות והטמעת דרך התנהלות וחשיבה עסקית בקרב צוות הניהול שלו.

כך למשל, לסטודיו "יוצרות", אתר שבאמצעותו נמכרים און ליין מוצרים בישראל ובחו"ל. לצורך התנהלות תקינה באפיק מכירה זה, כתב צוות הקליניקה תקנון לאתר, המהווה את הבסיס המשפטי להתקשרות בין המשתמשים והרוכשים דרך האתר לבין העמותה. במהלך כתיבת התקנון, בהתאם למודל הפעילות של העסק, התעורר הצורך בהתאמות ושינויים של התנהלות העסק באופן שיתאים להתחייבויותיו בתקנון ויתמוך בהתנהלות משפטית תקינה.

העמותה מעסיקה את הנשים בחלקיות משרה בהתאם לביקוש הקיים לשירותי הסטודיו. כחלק מהאידיאולוגיה שלה וממטרותיה, העמותה מחויבת להתנהלות הוגנת כלפי העובדות שלה. לשם כך נתנה הקליניקה ייעוץ משפטי בנוגע ליחסי עובד מעביד של העמותה עם הנשים המשתקמות בעזרתה. הייעוץ הוביל לשינוי בנהלי העבודה של העמותה כדי לאפשר לעמותה להתנהל בצורה שיטתית ונכונה.

כחלק מתהליך הליווי הכולל שנתנה הקליניקה לעמותה, סייענו ביצירת שיתופי פעולה אסטרטגיים בין העמותה לגופים שיכולים לסייע לה. כך, למשל, שיתוף הפעולה עם מכללת ניו מדיה, שיתוף פעולה עם חנות החצר הנשית בנמל יפו, שיתוף פעולה עם רשת סוהו ואחרים.

ליווי הנשים המשתקמות בעמותה: הקליניקה ליוותה השנה 10 נשים שהביעו רצון להקים ולפתח עסקים זעירים לצד עבודתן כשכירות בעמותה או במקומות אחרים. הייעוץ לרוב החל בבניית תקציב פיננסי אישי ועסקי לכל אישה. בשלבים אלה היו נשים שנזקקו לייעוץ משפטי בנוגע לסוגיות אישיות שהפריעו להן להתקדם בהקמת עסק, כגון פגיעה בקצבאות, חובות כבדים שהצריכו את הכוונתנו בתהליך פשיטת רגל וכן סוגיות משפטיות שהתבקשו לסייע בהן, כמידת האפשר, כחלק ממערך התומך בשיקום חייהן, כגון בעיה עם חוזה שכירות, בעיה מול מוסד הביטוח הלאומי ועוד.

הרצאות בנושאים משפטיים ועסקיים: הקליניקה קיימה השנה 5 הרצאות בתחומים שונים, ביניהם חוזים ומשמעותם היומיומית, זכויותיהן כעובדות וחובות המעסיק כלפיהן, וכן תמחור, תכנון וכלים מתקדמים בשיווק (הרצאה שנעשתה בשיתוף פעולה עם מכללת ניו מדיה המתמחה בשיווק און ליין). להרצאות הוזמנו כל הנשים שנמצאות בקשר עם העמותה הן כעובדות הן כתלמידות בה והן כאורחות. **סטודנטית - שיר גידיץ'.**

הקליניקה לזכויות פליטים

כללי

במהלך השנה למדו בקליניקה 22 סטודנטים שהונחו על-ידי עו"ד ד"ר יובל לבנת (המנחה האקדמי), עו"ד ענת בן-דור ועו"ד אלעד כהנא. הקליניקה עבדה גם בשיתוף פעולה עם עו"ד מיכל פרי ועו"ד יונתן קהת, ממשרד עו"ד אגמון ושות', רוזנברג הכהן ושות', שהתנדבו בקליניקה במסגרת פרויקט הפרו-בוננו של משרד אגמון ושות'. כמו כן, התארחו בקליניקה גב' בת' קארתי ומר ברנט דרמונד, סטודנטים למשפטים מאוניברסיטת הארווארד, וגב' לינה טילוסון, בוגרת הקליניקה מאוני' גיסן אשר עשתה התמחות במסגרת הקליניקה, שגם הם סייעו למנחים הקליניים בטיפול בחלק מהתיקים. השנה החלה הקליניקה לעבוד בשיתוף פעולה עם ביה"ס לעבודה סוציאלית. במסגרת זו עשו בקליניקה התמחות מעשית גב' שני דבת, מר עלי דחלה, מר מתן לייבוביץ' וגב' רוני-לי סנה, תחת הדרכתן של גב' שירי המאיר וגב' הדס צוקרט.

חלק ניכר מעבודתה של הקליניקה התאפשר תודות לעבודתם של המתורגמנים גב' שדן ג'בארין (לערבית) ומר האבטום מהרי (טיגרית).

הפעילות העיונית בקליניקה

בערוץ העיוני, הקליניקה שמה השנה דגש רב יותר על פיתוח דיונים על תפקיד עורך הדין החברתי; טקטיקות, אסטרטגיות ודילמות של עורכי דין חברתיים; ושיתופי פעולה של עורך הדין החברתי עם גורמים אקטיביסטיים או ממסדיים מחוץ לעולם המשפט. זאת, לצד לימוד סוגיות ליבה בתיאוריה של הגירה, דיני הגירה, דיני פליטים ומדיניות מקלט. התלמידים הגישו במהלך השנה חמישה ניירות עמדה, בנושאים: (1) רדיפה (persecution) כמשמעותה באמנת הפליטים; (2) חברות בקבוצה חברתית מסוימת (particular social group), כמשמעותה באמנת הפליטים; (3) הדרה (exclusion) מאמנת הפליטים; (4) זכויות הפליט על פי האמנה ותיאוריית דרגות הקשר (levels of attachment) של פרופ' האת'אווי; ו-(5) עריכת דין חברתית ותיאוריית ההטייה המובנית של המשפט לטובת אלה ש"יש להם" של גאלאנטר (Galanter).

במהלך השנה אירחנו את פרופ' נטע זיו מהפקולטה למשפטים באוני' ת"א; את פרופ' תומאס ספייקרבוואר מהאוניברסיטה החופשית באמסטרדם; את עו"ד ג'ודי רבינוביץ' מהאגודה האמריקאית לזכויות האזרח (ACLU); את עו"ד יונתן ברמן, עו"ד (לשעבר) מהמוקד לפליטים ולמהגרים; את עו"ד עודד פלר מהאגודה לזכויות האזרח; את עו"ד איילת גולומב פלנר, שותפה במשרד אגמון ושות'; ואת ד"ר עידו לוריא, פסיכיאטר המטפל במרפאת "גשר".

בנוסף, ערכה הקליניקה סיור בדרום ת"א עם פרופ' גליה צבר מהחוג ללימודי אפריקה שבפקולטה למדעי הרוח באוני' ת"א; אירחה את פרופ' גיימס האת'אווי, מומחה לדיני פליטים מאוני' מישגן; אירחה פאנל בנושא כלים אלטרנטיביים לשינוי חברתי (בהשתתפות חה"כ לשעבר ניצן הורוביץ, מר דניאל דולב מעיתון "הארץ", וגב' שרון הראל מנציבות האו"ם לפליטים בישראל); ואירחה במשך שבוע ימים את הקליניקה לזכויות פליטים מאוני' גיסן בגרמניה וקיימה עימה שיעורים משותפים (כולל שני שיעורים משותפים של הקליניקות ופעילויות נוספות במהלך שבוע בו שהתה הקליניקה הגרמנית בישראל).

הפעילות המשפטית בקליניקה

בשנה האחרונה חלו התפתחויות משמעותיות במשפט הישראלי בתחום ההגירה ומבקשי המקלט: בית המשפט העליון קבע ברוב דעות כי תיקון מס' 4 לחוק ההסתננות, שהקליניקה הייתה שותפה לעתירה נגדו, אינו חוקתי ובעקבות פסק הדין חוקקה הכנסת תיקון נוסף לחוק ההסתננות; במהלך השנה הודיעה המדינה על תכנית שמהותה גירוש מבקשי מקלט למדינות שליטות ועל הקמת מנגנון שנוי במחלוקת לטיפול במבקשי מקלט פלסטינים; במקביל, בית הדין לעררים לפי חוק הכניסה לישראל השלים את השנה הראשונה לפעילותו.

העשייה המשפטית השנתית של הקליניקה כללה הופעה בפני ועדת הפנים והגנת הסביבה של הכנסת, וכן הופעות בבית המשפט העליון, בתי הדין לעררים (י-ם ות"א) ובית הדין לביקורת משמורת. לצד הליכי מקלט ושחרור ממשמורת או ממתקן "חולות", ליוותה הקליניקה לקוחות בהליכים משפטיים שונים, הרלוונטיים לסוגיית מעמדם שלהם או של בני משפחתם, ובהם תביעות אבהות ורישום ילדים, הליכי זוגיות והליכים בפני הוועדה למתן מעמד מטעמים הומניטאריים.

חלק ניכר מעשיית הקליניקה יצא אל הפועל בזכות הסטודנטיות והסטודנטים שהשתתפו בה ולקחו חלק תורם ומשמעותי בטיפול בתיקים השונים, הן מול הערכאות השיפוטיות, והן מול משרדי הממשלה הרלוונטיים. לראשונה, התאפשרה השנה נוכחותם של סטודנטים בשימועים בדבר מתן הוראות שהיה למרכז "חולות" וכן בראיונות מקלט, וחלק ניכר מעשיית הקליניקה בתחום זה נעשה בידי הסטודנטים. בנוסף, הסטודנטים סייעו בבניית התיקים ואיסוף החומר הרלוונטי להם; במחקר עצמאי מתחום המשפט הישראלי והמשווה וכן בנוגע למצב השורר במדינות המוצא של לקוחות הקליניקה; לקחו חלק פעיל בהכנת בקשות מקלט וכתבי טענות, וכן בפיתוח האסטרטגיה בתיקים והכנתם לטיעון בעל בפה; התלו לעורכי הדין לדיונים בהם ואף טענו בפני בית הדין לביקורת משמורת; כן התלו לפונים למשרדי הממשלה השונים כדי לסייע להם לממש את זכויותיהם; ועוד. כמו כן, הסטודנטים השתתפו ב"פרוייקט תצפיות", במהלכו צפו בשבעה דיונים בענייני הגירה בבית הדין לעררים/ בתי משפט לעניינים מינהליים, וכתבו דו"ח מסכם בעקבות הפרוייקט.

השנה השתתפו בקליניקה: גבי שיר אנטונובסקי; גבי עדי בוקובזה; מר לירן בלאיש; גבי עמית בקר; גבי קטיה גרוסמן; גבי רואא דיאב; גבי יזבי ווטש; מר דביר יוגב; מר איתמר לב; מר דוד לב; גבי שי לוי; גבי רומי מאור; גבי נגה מזרחי; גבי נטע מישלי; גבי שני מנחם; מר אורי צדוק; גבי מרתה קופמן; גבי אלינור קמינר-גולדפיינר; גבי דנה רוטשטיין; וגבי מור שרוני.

להלן הפירוט של עיקר העשייה הקלינית של הקליניקה לזכויות פליטים במהלך השנה:

א. שלילת חירות וגירוש

עתירה עקרונית יחד עם ארגונים זכויות אדם נגד תיקוני החקיקה לחוק למניעת הסתננות – ביום 22.9.14 התקבלה העתירה נגד תיקון מס' 4 לחוק למניעת הסתננות, שהקליניקה הייתה שותפה לה, והתיקון בוטל. עקב כך, חוקק תיקון חדש לחוק שקובע תקופת משמורת בת 3 חודשים ל"מסתננים חדשים", וכן מאפשר החזקה בת 20 חודשים ב"מרכז שהיה למסתננים" ("חולות", הממוקם סמוך לגבול מצרים), אשר מנוהל בידי שירות בתי הסוהר, אוסר על השוהים בו לעבוד ומחייב אותם לשהות בו בשעות הערב והלילה, פן יישלחו למאסר. הקליניקה בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח בישראל, המוקד לפליטים ולמהגרים והקליניקה לזכויות מהגרים במרכז האקדמי למשפט ולעסקים הגישו עתירה נגד התיקון לחוק.

ביום 11.8.15 נתן בג"ץ בהרכב של 9 שופטים את פסה"ד בעתירה זו. ברוב של שמונה שופטים מול אחד ביטל בג"ץ את סעיפי החוק, שקבעו את התקופה המרבית להחזקתם של מבקשי המקלט במתקן "חולות". לעניין זה קבע בג"ץ, כי תקופה של 20 חודשים היא בלתי מידתית, והקצה לכנסת שישה חודשים כדי לחוקק תקופה

מרבית שתהיה מידתית. עוד נקבע, כי יש לשחרר לאלתר ולא יאוחר מתום 15 ימים מיום מתן פסק הדין את כל מי ששוהה בחולות 12 חודשים או יותר (המדובר ברוב המכריע של אוכלוסיית השוהים במתקן בעת מתן פסק-הדין). יחד עם זאת נדחתה העתירה נגד כליאת מבקשי מקלט בכלא "סהרונים", עם הגעתם לישראל למשך 3 חודשים, לצורך זיהוי ובדיקת אפשרות גירוש, וכן נדחתה העתירה בכל הנוגע לעצם הסמכות להורות למבקשי מקלט לשהות במתקן "חולות". עורכי הדין של הקליניקה הגיעו לדיון ביחד עם הסטודנטים.

תקיפת זימונים ל"חולות" – במהלך השנה ליוותה הקליניקה שלושה מבקשי מקלט מאריתריאה ומבקש מקלט אחד מסודן שקיבלו הוראה להתייצב במתקן "חולות". במסגרת הייצוג הצליחה הקליניקה להביא את משרד הפנים לבטל שתיים מהחלטותיו – מבקש מקלט שאחיו לקה בשבץ מוחי והתקף לב ותלוי בו לגמרי לשם קיומו וכן מבקש מקלט קורבן עינויים שהיה חשש שהשמתו בחולות תפגע במצבו הנפשי. בשני המקרים האחרים, הגישה הקליניקה הליכים משפטיים. בעניינו של מבקש מקלט אריתראי שמפעיל מתנ"ס לילדי פליטים, הוגש ערר שעודו תלוי ועומד. בעניין אחר, של מי שכבר שוהה ב"חולות" אך נישא לפני מספר חודשים לבת זוגו, הגישה הקליניקה עתירה, בעקבותיה הוחלט לשחרר את העותר.

עתירות נגד גירוש למדינה שלישית – ערב חג הפסח, הודיעה רשות האוכלוסין וההגירה על כוונתה לזמן מבקשי מקלט המוחזקים ב"חולות" ושבקשותיהם למקלט נדחו, לשימוע, בו יימסר להם כי עליהם לעזוב לרואנדה תוך 30 ימים או שיועברו למשמורת. הקליניקה הגישה עתירה לבית המשפט המחוזי בבאר שבע בשם שני מבקשי מקלט שזומנו לשימועים, כאמור, ובשם ומספר ארגוני זכויות אדם, כנגד מהלך זה. במסגרת העתירה הודיעה המדינה כי למעשה טרם הוחלט אם להעביר מי מאותם מבקשי מקלט למשמורת, והעתירה נמחקה בשל היותה מוקדמת. בתחילת חודש יולי העתירה הוגשה בשנית, לאחר שנודע על החלטות שהתקבלו בעניינם של מבקשי מקלט אחרים.

שחרור מבקש מקלט ממשמורת – הקליניקה ייצגה מבקש מקלט מגאנה שהוחזק במתקן "סהרונים" למעלה משנה וחצי ושבקשתו למקלט נדחתה לפני זמן רב. נוכח הסכמת משרד הפנים, הגישה הקליניקה בקשה חדשה למקלט, וזו עודה מטופלת. במקביל, ייצגה הקליניקה את מבקש המקלט בבית הדין לביקורת משמורת, בטענה כי בנסיבות העניין יש לשחררו ממאסר. לאחר קיום דיון במעמד הצדדים, קיבל בית הדין את טענות הקליניקה והורה על שחרורו. לאחר תקופה ממושכת במאסר, הוא יצא לחופשי וכיום הוא ממתין לטיפול בבקשתו למקלט.

הליכי מקלט

הליכי מקלט – במהלך השנה האחרונה סייעה הקליניקה למספר רב של מבקשי מקלט במסגרת בקשותיהם למקלט, ובהם אזרחי אריתריאה, סודן, אתיופיה, ניגריה, דרום סודן ועוד. הסיוע כלל הגשת בקשות למקלט, הגשת בקשות לעיון מחדש, בקשות לפתיחת תיקי מקלט שנסגרו וכן ליווי לראיונות מקלט. באחד ההליכים, הכיר משרד הפנים באישה המיוצגת על ידי הקליניקה בשש השנים האחרונות כפליטה. יוער כי זהו מקרה נדיר בישראל, בה שיעור ההכרה בפליטים עומד בחמש השנים האחרונות על 0.37%.

אחד ההליכים החשובים שהקליניקה ניהלה השנה הוא ערר שהגישה עוד בשנה שעברה לבית הדין לעררים לפי חוק הכניסה, נגד סירוב משרד הפנים להכיר באריתראים שנמלטו מהשירות הצבאי באריתריאה כפליטים. השירות הצבאי האריתראי נחשב בידי האו"ם, ארגוני זכויות אדם ומדינות שונות לעבדות ועל פי המידע הקיים יציאה שלא כדין מאריתריאה נתפסת בעיני רשויות המדינה כמעשה בגידה, ורדיפה בגין מעשה זה מקנה מעמד פליט לפי נציבות האו"ם לפליטים וכן בתי משפט במספר מדינות בעולם. בחודש פברואר התקיים דיון בבית הדין בערר, והקליניקה ממתנה להחלטה.

הליכי זיהוי – בשנה האחרונה ניהלה הקליניקה מאבק משפטי סביב הכרת משרד הפנים בפליט דארפורי כמי שמוצאו מדארפור. מדובר במי שהוכר זה מכבר כדארפורי בשנת 2007, אולם נוכח הליכים שביקש לפתוח בהם לאחרונה, החליט משרד הפנים כי יש לבחון את שאלת מוצאו פעם נוספת. על אף שמוצאו האתני הוא מהשבטים הדארפוריים בסודן, משרד הפנים סירב להכיר בו כדארפורי מאחר שלא התגורר בחבל הארץ הגיאוגרפי של דארפור. לאחר מאבק משפטי בן חצי שנה, הסכים משרד הפנים לחזור בו ולהכיר בו כדארפורי.

מניעת הליכי מקלט מפלסטינים – בשנה האחרונה טיפלה הקליניקה במספר מבקשי מקלט פלסטינים שנמלטו מהגדה המערבית על רקע נטייתם המינית. מאחר שעמדת משרד הפנים היא שהם אינם זכאים לבקש מקלט, בעניינם של חלק מהם הוגשו עתירות לבג"ץ. במהלך השנה האחרונה הודיעה המדינה על הקמת מנגנון לטיפול בעניינם אצל המינהל האזרחי, על ידי מתאמת הרווחה של המינהל. מטרת המנגנון לטענת המדינה היא להשיבם לארצם על ידי תיאום עם גורמים הפועלים בשטחי הרשות. הקליניקה מנהלת מספר התדיינויות משפטיות הנוגעות למנגנון זה, החל מעצם קיומו וכלה בדרך בה הוא פועל.

הליכי חופש מיזע – בשנה האחרונה טיפלה הקליניקה במספר הליכים לקבלת נתונים אודות מערכת המקלט, לרבות מספר הפליטים שהוכרו עד היום, נתונים על עבודת מערכת המקלט בשנת 2014, נתונים על נהלי יחידת הטיפול במבקשי מקלט ועוד.

ב. פליטים מוכרים

מעמד קבע לפליטים מוכרים השוהים בישראל תקופה ממושכת – הקליניקה פנתה למשרד הפנים בבקשה לתת מעמד קבע למשפחת פליטים-מוכרים שחיה בישראל כ-20 שנים. לפי נהלי משרד הפנים, פליטים מוכרים מקבלים תושבות זמנית בלבד, אותה עליהם לחדש מעת לעת, וזאת אף אם הם גרים בישראל למעלה מעשור ואינם יכולים לחזור לארצם. הקליניקה ממתינה לתשובה ובמידת הצורך תמשיך לייצג בערכאות.

פטור מהצגת דרכון ממדינת המוצא – הקליניקה הגישה ערר לבית הדין לעררים לפי חוק הכניסה בעניינה של משפחת פליטים, שמשרד הפנים הסכים לאפשר להם לקבל מעמד קבע מכוח החלטת הממשלה בעניין ילדי העובדים הזרים משנת 2010. לפי ההחלטה, בתם של בני הזוג זכאית לקבל תעודת תושבת קבע, אולם משרד הפנים סירב להנפיק את התעודה ללא הצגת דרכון תקף ממדינת המוצא של המשפחה. לאחר הגשת הערר, משרד הפנים הודיע שיהיה מוכן להנפיק את התעודה ללא צורך בדרכון.

ג. הליכים אחרים להסדרת מעמד

כניסה ל"הליך המדורג" מכח זוגיות עם אזרחים ישראליים – הקליניקה ייצגה מספר מבקשי מקלט אשר יצרו קשר זוגי עם אזרחים ישראליים וביקשו לזכות במעמד מכח נוהל חיים משותפים. ברוב המקרים התעוררו בעיות נוכח העובדה שלבן/בת-הזוג הזר/ה חסרו מסמכים הדרושים מכח הנוהל. במקרה אחד, לאחר התכתבות ארוכה עם משרד הפנים, ניאות משרד הפנים לאפשר לבני-הזוג, לעת-עתה, להיכנס להליך המדורג גם ללא המצאת מלוא המסמכים. במקרה אחר הודיע משרד הפנים לבני-זוג שנמצאו כבר שלוש שנים בהליך המדורג (בעקבות עתירה שהוגשה על-ידי הקליניקה בעבר) שבן-הזוג הזר לא יורשה לשדרג את מעמדו לתושבות ארעית. לאור זאת יידרש הליך משפטי נוסף בעניינם. בקשה נוספת שהוגשה השנה היא בקשתם של אזרח ישראל ובן-זוגו הפלסטיני, גם בקשה זו עודה תלויה ועומדת.

רישום ילדים ותביעות אבהות – כבשנים קודמות, הגישה הקליניקה בקשות לרישום ילדים של פליטים מוכרים על שמם של הוריהם, וכן הגישה תביעות להכרה באבהותם של מבקשי מקלט או פליטים מוכרים על ילדיהם, לצורך ביסוס הטענה כי האב או הילד זכאים למעמד מכוח האבהות. השנה נודעה להליכים אלה משמעות

מיוחדת שכן אזרחי סודן ואריתריאה המקבלים זימון ל"חולות" נדרשים להוכיח כי הם הורים לילדים על-מנת לבטל את הוראות השהייה ב"חולות".

הליכים הומניטאריים – הקליניקה מייצגת מבקשי מקלט רבים, שעניינם הועבר בידי משרד הפנים לדיון בוועדה ההומניטארית או למסלול ההומניטארי. בין היתר, מדובר באנשים שהגיעו מלוב, סודן, חוף, השנהב, אריתריאה וארמניה. במסגרת הטיפול התלוותה הקליניקה לשימועים במשרד הפנים והגישה עררים לבית הדין לעררים לפי חוק הכניסה לישראל. רוב התיקים עודם תלויים ועומדים. במהלך השנה האחרונה, לאחר הגשת ערר, הסכים משרד הפנים להכיר בלידת לוב, השוהה בישראל מזה כעשור ושילדיה ישראלים, כמי שזכאית לקבל תושבות ארעית מטעמים הומניטאריים.

בקשה לעיכוב הרחקה מטעמים רפואיים – הקליניקה הגישה ערר בעניינו של אדם שמוצאו מדרום סודן ואשר אובחן בעת שהותו בישראל כחולה בסכרת סוג 1. המחלה יוצרת תלות מוחלטת באספקה סדירה של אינסולין ומחייבת גם השגחה רפואית שוטפת. משרד הפנים הודיע לפונה שעליו לעזוב את ישראל לדרום-סודן לאלתר שכן יוכל לזכות בה בטיפול הרפואי הדרוש לו. הקליניקה הגישה חוות-דעת מקצועית של רופא שעבד בדרום סודן ולפיה אין שם הטיפול הדרוש לפונה. בנוסף, הוגשה בקשת מקלט בשמו של הפונה והיא עדיין תלויה ועומדת.

ה. מידע והכשרה בדיני פליטים

אתר שיתוף הידע של הקליניקה לזכויות פליטים – בנוסף להיותה תכנית אקדמית המכשירה מדי שנה 20 סטודנטים למשפטים, עוסק צוות הקליניקה גם בביסוס דיני הפליטים כתחום ידע חדש בישראל. במסגרת זו מקיימת הקליניקה אתר לשיתוף ידע (<http://refugee-law.tau.ac.il>) המרכז חדשות, פסיקה ומידע חיוניים לעוסקים בתחום. האתר, שהיה פרי יוזמתו ותכנונו של בוגר התכנית, מר איתמר צור, שאף נטל חלק פעיל, בהתנדבות, בבנייתו ועיצובו, נוהל בשנה האחרונה על-ידי גבי ליאל קייזר, בוגרת התכנית גם היא, והוא מכיל כבר כ-450 פסקי דין (באדיבות 'נבו') וכולל גם פורום לעורכי-דין המייצגים פליטים בו חברים כ-59 עורכי-דין.

הרצאות בהשתלמויות שונות – צוות הקליניקה מוזמן באופן שוטף להרצאות במסגרות שונות. בין ההרצאות שניתנו השנה: השתתפות במושבים בכנס לשכת עורכי-הדין ובהשתלמויות שופטים; הרצאות במסגרת הכשרות של עורכי-דין; הרצאה בכנס עמותת משפטים ישראל-גרמניה; הרצאה לעובדי משרד ראש הממשלה; הרצאה בתכנית לימודי פיתוח וסביבה באוניברסיטה העברית; הרצאה במסגרת הכנס השנתי של "מעשה משפט"; הרצאה בכנס הקלינאים השנתי; ועוד.

הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי

כללי

בשנת הלימודים החולפת פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של ד"ר שי ווזנר ובהנחייתו הקלינית של עו"ד משה קשלס. בקליניקה נטלו חלק 18 סטודנטים

הפעילות העיונית בקליניקה

במהלך השיעורים בכיתה, דנו באופן ביקורתי בנושאים שונים הנוגעים למשפט הפלילי. במסגרת השיעורים התארחו אורחים שונים ובהם ד"ר אלקנה לייסט, הסניגור הציבורי המחוזי של מחוז תל-אביב, בנושא החובות

האתיות שמוטלות על הסניגור הציבורי; השופט משה דרורי, בנושא תיקון 113 והבניית שיקול הדעת בענישה; עו"ד משה סרוגוביץ', בנושא ערעורים פליליים מזווית הסניגור; קצינת המבחן ורד אהרוני, בנושא עבודת שירות המבחן ותפקידיו בהליך הפלילי; ד"ר חן קוגל, בנושא עבודת המכון לרפואה משפטית; עו"ד עדי קידר, בנושא ייצוג בעבירות אידיאולוגיות; עו"ד אורלי בן ארי, סגנית פרקליט מחוז מרכז, ועו"ד אורי גולדשטיין שדיברו על עבודת הפרקליטות; עו"ד אריאל סלטו, בנושא עדויות של מתלוננות בעבירות מין ד"ר ענת פלג, בנושא משפט ותקשורת ופרופ' פול באטלר שדיבר על הקשר בין משפט פלילי וגזע במשפט האמריקאי. בסיום שנת הלימודים ערכנו סיור בבית המעצר תל אביב הידוע בשמו "אבו כביר".

הפעילות המשפטית בקליניקה

במהלך השנה ייצגנו נאשמים, מערערים ואסירים בערכאות השונות, כמפורט להלן:

א. תיקים בבית המשפט העליון

בקשת רשות ערעור על עתירת אסיר שנדחתה בשיתוף הקליניקה לזכויות עובדים – הבקשה נגעה לסוגיה עקרונית של התגמול המשולם לאסירים עבור עבודתם (רע"ב 4971/14). במהלך העבודה על התיק נחשפנו לכך שבחלוף 14 שנים מבג"ץ שדות (בג"ץ 1163/98 **עפר שדות נ' שירות בתי הסוהר**, נה(4) 817) ולמרות הערות בית המשפט העליון, השכר עבור עבודות האסירים השונות לא עודכן, סוגיית העסקת האסירים לא הוסדרה והתפתחה פרקטיקה בעייתית של תגמול על בסיס תפוקה. הבקשה הוגשה ואנו ממתינים להחלטת בית המשפט. (לתיאור מורחב, ראו בקליניקה לזכויות עובדים). **סטודנטים: ירדן שר, טל כהן, עלם סניר והלנה מלינובסקי**.

ערעור על חומרת העונש – בערור זה מוקד הטיעון היה נגד הפעלת מאסר מותנה בן 10 חודשים שהפעיל בית המשפט המחוזי (ע"פ 5877/13). הטענה המרכזית בערעור נגעה לשאלה פרשנית, לפיה כאשר מאסר על תנאי כולל 2 עבירות וביניהן "ו" החיבור, רק אם המערער מורשע ב-2 העבירות יחד ניתן יהיה להפעיל את התנאי. במסגרת העבודה על התיק למדנו על עקרונות המאסר המותנה ורצינו לעמוד מאחוריהם ועסקנו בכללי הפרשנות הייחודיים למשפט הפלילי. בית המשפט הפלילי. בית המשפט העליון דחה את פרשנותנו והותיר את העונש על כנו. **סטודנטיות: שרון הורוביץ ודורית הרצברג**.

ערעור על חומרת העונש - המערער נדון ל-4.5 שנות מאסר בגין עבירה של חבלה בכוונה מחמירה, לאחר שדקר אדם בחזה באמצעות סכין. בערעור טענו כי בית המשפט לא נתן משקל ראוי למספר נסיבות רלבנטיות וביניהן העובדה כי המערער עבר הליך משמעותי של גמילה מסמים לפני ביצוע העבירה (ע"פ 2056/15). ההליך טרם הסתיים. **סטודנטים: רביע אגבריה, איה חאג' עודה, שרון הורוביץ ודורית הרצברג**.

ב. תיקים בבית המשפט המחוזי:

ערעור על הכרעת הדין - המערערת הורשעה בעבירה של ניסיון איומים. זאת לאחר שכתבה מכתב לשופטת ובו ציינה כי בכוונתה להתאבד וכי היא מקווה כי לאחר מותה תשנה השופטת את פסק הדין שקבעה כנגדה, בהיעדר הגנה בהליך של תביעה קטנה. בערעור (57262-12-14) הצגנו טענות משפטיות שטרם זכו להכרעת בית המשפט העליון דין. בין היתר, טענו כי איום בהתאבדות הוא לא איום שלא כדין ולכן לא מתקיים היסוד העובדתי בעבירת האיומים. עוד טענו כי גם במישור האינטרס הציבורי אין מקום להליך פלילי במקרים שבהם האיום הוא איום בהתאבדות. הדיון בערעור התקיים וכעת ממתינים לפסק הדין. **סטודנטיות: עדי אבטה ואוריה פרץ**.

ערעור על גזר דין - המערער נדון בבית משפט קמא לעבודות שירות בגין תקיפה שגרמה חבלה של ממש והושג עליו תשלום פיצוי למתלונן אותו תקף בסך של 10,000 ש"ח. בערעור (14-09-46642) ביקשנו כי יקלו בעונש עבודות השירות וכן בגובה הפיצוי. בית המשפט קיבל את הערעור באופן חלקי והפחית את גובה הפיצוי. סטודנטיות: שיר שרם ואוראל שריקי.

ג. תיקים בבית משפט השלום:

כתב אישום בגין עבירה של הפרעה לשוטר - השוטרים הגיעו למסיבת קריוקי רועשת בעקבות תלונות של שכנים באזור. לאחר דין ודברים עם אחד הנאשמים השוטרים החליטו לעצור את הנאשם ושני אנשים נוספים. האירוע תועד בוידאו, על ידי הנוכחים במקום. לאחר פגישה, התביעה הסכימה לחזור בה מכתב אישום (ת"פ 12060-10-13 בימ"ש שלום, תל-אביב). התביעה קיבלה את טענתנו לפיה הלקוח פעל למילוט חברו באופן מוצדק, שכן האחרון נעצר באופן לא חוקי וללא כל עילת מעצר. אף העובדה כי לנאשם רקע נורמטיבי והוא מעולם לא נחקר במשטרה סייעה לשכנע כי אין מקום להעמידו לדין וכי ראוי שהתביעה תחזור בה מכתב האישום. סטודנטים: רביע אגבריה ואיה חאג' עודה.

כתב אישום בגין עבירת איומים כלפי שוטר - בכתב האישום (ת"פ 14-06-27653, בימ"ש שלום, רחובות) נטען כי הלקוחה התקשרה לשוטר וביקשה ממנו את הטלפון של מח"ש בכדי להתלונן על התנהגותו כלפיהם במפגש קודם. בתגובה, השוטר מסר לה כי אין לו מספר הטלפון ואז קיללה אותו הלקוחה ואיימה עליו שהיא יתראה לו מה זה על מה שעשה. טענתנו שמדובר בזוטי דברים וכי אין עניין לציבור התקבלה והתביעה חזרה בה מכתב האישום. סטודנטיות: נטע דורון ורעות סרנת.

כתב אישום בגין תקיפה וכליאת שווא - הנאשם הינו אדם בן 80, הסובל משלל מחלות. על פי כתב האישום (ת"פ 12711-12-13, בימ"ש שלום ראש"צ), הנאשם תקף את אשתו, איים עליה ואף כלא אותה כליאת שווא בביתם, מספר פעמים. בקשותינו לחזרה מכתב האישום ולעיכוב הליכים על ידי היועץ המשפטי לממשלה נדחו. בסופו של יום, הגענו להסדר טיעון במסגרתו תוקן כתב האישום באופן משמעותי. הנאשם הודה בדחיפת אשתו, לא הורשע, וחתם על התחייבות כספית לפיה לא יחזור לבצע עבירה זו בעתיד. הליך זה הסתיים ללא הרשעה ובחתימה על התחייבות כספית להימנע מהעבירה. סטודנטים: בן מרמירלי ועומר קלינסקי.

כתב אישום בגין עבירה של החזקת סם שלא לצריכה עצמית ואספקת סם (ת"פ 13-04-53373, בימ"ש שלום ראש"צ) - כנגד הנאשם עמד מאסר על תנאי חב הפעלה (להבדיל מבר הפעלה) בן 7 חודשים. לאחר מו"מ עם התביעה, הנאשם הודה בעבירה של החזקת סם שלא לצריכה עצמית בלבד, כאשר עבירת אספקת הסם נמחקה מכתב האישום. כתוצאה מכך, המאסר המותנה הפך לבר הפעלה בלבד. לאחר שהנאשם השתלב בהליך טיפול גמילה מסמים ממושך, בית המשפט החליט לבחור בדרך השיקום ולהאריך את המאסר המותנה לצד הטלת צו מבחן. ראוי לציין כי לנאשם עבר פלילי מכביד ומתוך חייו בילה כ-14 שנה במתקני כליאה. זוהי הפעם הראשונה שהשתלב בהליך טיפולי של גמילה מסמים. סטודנטיות: אוריה פרץ ועדי אבטה.

כתב אישום בגין עבירות תקיפה ואיומים - בכתב האישור נטען כי המתלוננת אשר עבדה בעבר בגן הילדים שבבעלות הנאשם, הגיעה לגן ביחד עם בעלה, בכדי לדרוש את יתרת השכר המגיע לה (ת"פ 13-04-43705, בימ"ש שלום רחובות). הנאשם בתגובה דחף את בעלה, הטיח את ראשו בקיר, טלטל את המתלוננת ואיים עליהם. בתיק זה התקיים הליך הוכחות במסגרתו העלינו טענות עובדתיות ומשפטיות בין היתר בנוגע לזכות של הנאשם לעשיית דין עצמית והדיפת המתלוננים שהיו בגדר מסיגי גבול בגן הילדים. בית המשפט זיכה את הנאשם מעבירת האיומים, וקבע כי התקיפה שבוצעה על ידו הייתה דחיפה של המתלוננת ובעלה בלבד. קביעות אלה הובילו בסופו של יום לענישה מקלה בעניינו בעיקר לצורכי הרתעה. סטודנטים: ירדן שר וטל כהן.

כתב אישום בגין איומים – בכתב האישום נטען כי הנאשמת איימה על עובדת סוציאלית כי היא תשים את הילדות שלה בים (ת"פ 18914-05-14 בימ"ש שלום רמלה). לאחר שפנייתנו לחזרה מכתב האישום נדחתה על ידי התביעה, פנינו ליועץ המשפטי לממשלה אשר עיכב את ההליכים בתיק זה. סטודנטים: רביע אגבריה ואיה חאג' עודה.

כתב אישום בגין עבירת איומים – בכתב האישור נטען כי הנאשם איים על אשתו כאשר הצמיד סכין לצווארו ואיים כי יהרוג את עצמו (ת"פ 19693-09-14 בימ"ש שלום רמלה). לאחר שבקשתנו לחזרה מכתב האישום נדחתה, פנינו ליועץ המשפטי לממשלה אשר הורה על עיכוב ההליכים בתיק זה. סטודנטים: בן מרמירלי ועומר קלינסקי.

כתב אישום בגין גניבה - כנגד הנאשם הוגש כתב אישום לפיו גנב מאם אשר בילתה עם בנה באולם בית קולנוע כסף מארנקה (ת"פ 9609-07-14 בימ"ש שלום רחובות). לאחר מו"מ עם התביעה גובש הסדר טיעון לפיו, ככל ששירות המבחן ימליץ על ביטול ההרשעה, כך יהיה. אכן, לאחר שעבר הכנה לקראת הפגישה עם קצינת המבחן, ניתנה המלצה על ביטול ההרשעה. הנאשם לא הורשע והוטל עליו צו פיקוח של שירות המבחן למשך שנה. סטודנטים: הדר דוד ועדי שוחט.

כתב אישום בגין החזקת סכין למטרה לא כשרה – לפי כתב האישום, הנאשם הסתובב בשעת לילה מאוחרת בעיר רמלה, כשלגופו צמודה סכין (ת"פ 30231-12-12 בימ"ש שלום רמלה). לאחר בחינת חומר הראיות ובחינת האפשרויות העומדות בפני הלקוח הגענו לכלל מסקנה כי נכון יהיה להגיע להסדר טיעון. במסגרת האפשרויות שעמדו בפני הלקוח הוא בחר בהסדר טיעון "סגור" במסגרתו יושתו עליו חודשיים עבודות שירות, מאסר על תנאי וקנס. סטודנטים: יוחי וייסר ועומרי צוקרשטיין.

כתב אישום בגין גניבה חקלאית - 3 נאשמים הואשמו בגניבה חקלאית של טון חציר משטח חקלאי (ת"פ 51509-07-14, בימ"ש שלום רחובות). לאחר שהוצג לתביעה מסמך, לפיו לדודו של אחד הנאשמים היה אישור לאסוף חציר מהשטח שממנו נטען כי בוצעה גניבת החציר, המדינה חזרה בה מכתב האישום. סטודנטיות: רעות סרנת ונטע דורון.

כתב אישום בגין החזקת סכין והעלבת עובד ציבור - הסכין היא איזמל מנתחים אשר נתפסה ברכב ששייך לאחר. במישור העובדתי טענו כי הסכין שייכת לאדם האחר. לצד הטיעון העובדתי עלו טענות משפטיות בנוגע לפסילת הודאה במסגרת תשאול בשטח וטענות נוספות. בסופו של יום, לאחר 2 פגישות עם התביעה, זו השתכנעה כי יש מקום למחוק את עבירת החזקת הסכין. הנאשם הודה בעבירה של העלבת עובד ציבור והושת עליו עונש של מאסר על תנאי וקנס (ת"פ 10892-07-14, בימ"ש שלום רחובות). סטודנטיות: רעות סרנת ונטע דורון.

כתב אישום בגין עבירת איומים - מושא האיום הוא מוקד 100. תוכן האיום: "אני הולכת להתאבד ולזרוק את התינוק שלי מהחלון" (ת"פ 49366-02-14, בימ"ש שלום רחובות). לאחר מספר בקשות שהגשנו לחזרה מכתב אישום, דיון גישור בבית המשפט, צילום תיק הרווחה והתיק הפסיכיאטרי של הנאשמת וניסיון אבדני ממש, התביעה חזרה בה מכתב האישום. סטודנטים: הדר דוד ועדי שוחט.

כתב אישום בגין העסקת שוהה בלתי חוקי והסעת שוהה בלתי חוקי - לאחר שבחנו את חומר הראיות סברנו כי נכון יהיה להגיע להסדר טיעון. לאחר פגישה עם התביעה ודיון גישור בבית המשפט, הנאשם הודה בכתב אישום מתוקן. אנחנו טענו להטלת עונש של מאסר על תנאי וקנס, והתביעה עתרה להטלת מס' חודשי עבודות שירות. בית המשפט קיבל את עמדתנו (ת"פ 67020-09-14, בימ"ש שלום תל-אביב). סטודנטיות: שיר שרם ואוראל שריקי.

הקליניקה לצדק סביבתי

כללי

בשנת הלימודים החולפת פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של פרופ' איסי רוזן צבי ובהנחייתו הקלינית של ד"ר עו"ד ערן צין. בקליניקה נטלו חלק 14 סטודנטים.

הפעילות העיונית בקליניקה

השנה נפתחה בהנחלת מושגים תיאורטיים בסיסיים וביניהם מושגי יסוד כגון: "צדק סביבתי", "נחלת הכלל" ו"קיימות". המשכו של הסמסטר הראשון התמקד בנושאים תיאורטיים המתכתבים עם התיקים המשפטיים בהם עוסקים הסטודנטים. כך למשל, עסקנו בהיבטים תיאורטיים ומעשיים של תחום התחבורה הציבורית, דנו בנושאי שלטון מקומי, תכנון, עירוניות וצדק מרחבי. במסגרת זו למדנו על מבנה מערכת התכנון ועל ההשפעה שלה על חיינו ועל חלוקת המשאבים ופיזור המפגעים בסביבה, ועל מקומם של יחסי הכח בחברה נתונה בתהליכי ייצור המרחב בישראל ובשיערתוק מבנים הגמוניים. בסמסטר השני, הושם דגש רב יותר על היבטים פרקטיים של העבודה בקליניקה. במסגרת זו, הציגו הסטודנטים את עבודותיהם בקליניקה ונערכו שיעורי ניתוח של מקרים שעומדים לפתחה של הקליניקה. בנוסף, עסקנו גם בשאלת תפקידו של עורך הדין הסביבתי והחברתי, באפשרויות הפעולה העומדות בפניו ובסוגיות אתיות שעלו בתיקי הקליניקה.

לצד ההרצאות הנ"ל, התקיימו גם הרצאות של מרצים אורחים במגוון תחומים. בין השאר, הקליניקה אירחה את ח"כ ד"ר דב חנין לשיעור בנושא חקיקה סביבתית ואת עוה"ד נדיה צימרמן, תמרה לב ואפי מיכאלי בעניין משאבי טבע. בנוסף התארחו בקליניקה נציגי ארגונים סביבתיים כמו גיל יעקב, מנכ"ל 15 דקות ומור גלבוש מנכ"ל מגמה ירוקה.

במסגרת הקליניקה התקיים השנה סיור באזור המשולש הדרומי, ובו נפגשנו בכפר קאסם עם אחראי תחום הסביבה באגוד הערים לאיכות סביבה המקומי, בכפר ברא עם סגן ראש המועצה ובקלנסוואה עם לקוחה של הקליניקה עמה ביקרנו גם לביקור וסיור מודרך באתר מיון הפסולת "שרונים" המצוי בתפר בין קלנסוואה לטייבה.

הפעילות המשפטית בקליניקה

להלן סקירה של התיקים המרכזיים עליהם עבדנו בקליניקה בשנת הלימודים תשע"ד.

א. תחבורה ציבורית

גם בתשע"ה חלק ניכר מפעילות הקליניקה הוקדש לתחום התחבורה הציבורית. הצלחת התחבורה הציבורית טומנת בחובה פוטנציאל סביבתי-חברתי עצום, מצמצום זיהום האוויר ורעש והשימוש בקרקע ועד קידום ערכים של צדק חברתי באמצעות קירוב בין המרכז לפריפריה והרחבת מקורות תעסוקה. בהתאם לכך, עסקה הקליניקה במהלך השנה בפרויקטים הבאים הנוגעים לקידום התחבורה הציבורית בישראל:

פרויקט תביעות קטנות – זו השנה השלישית בה סטודנטים מהקליניקה מסייעים לנוסעי אוטובוסים ציבוריים בתביעת פיצוי מהחברות המפעילות, בגין שירות לקוי (איחורים, אי עצירה בתחנה) והפרת חובות לפי פקודת התעבורה ודינים נוספים. חזון הפרויקט הוא כפול: מצד הנוסעים – העצמה צרכנית ומימוש זכויות; מצד המפעילים – אכיפה אזרחית, שינוי מאזן הכוחות בין הנוסעים למפעילים ושיפור השירות. הפניות מגיעות דרך אתר ארגון "15 דקות", הן נבחנות ע"י סטודנטיות המרכזות את הפרויקט ומועברות להמשך טיפול אצל אחד

הסטודנטים. פרויקט זה תפס תאוצה בשנה האחרונה, בה טיפלנו ב- 70 פניות. לאור כמות הפניות ההולכת וגדלה הוחלט במחצית השנה על הכנת מספר פורמטים של תביעות קטנות. כעת, פניה שמתקבלת נבחנת האם היא מתאימה לאחד מהפורמטים ואם כן נשלח לפונה פורמט בצירוף מדריך כיצד עליו לפעול. במקרה זה הפונה גם מוזמן לפנות אלינו בכל שאלה שיש לו בעניין. במידה והבחינה של הפנייה מעלה כי המדובר בסוגיה מורכבת יחסית או שאינה נופלת לאחד מהפורמטים שהוכנו, מועבר התיק לטיפול הסטודנטים בקליניקה. במסגרת זו נעשה מאמץ כי כל זוג סטודנטים יטפל בתביעה קטנה אחת לפחות.

מעבר לאמור לעיל, הכינו הסטודנטיות שריכזו את הפרויקט גם זכותון למבקשים להגיש תביעה קטנה. הזכותון מופץ על ידי ארגון '15 דקות' במספר שפות. ריכזו את הפרויקט ואת הפעילות הענפה שנלוותה לו הסטודנטיות: מוריה אדרי ושלמור שטרוזמן.

נייר עמדה בעניין שקיפות ושיתוף ציבור בתכנון, תפעול ופיקוח על תחבורה ציבורית – בשנת הלימודים הנוכחית נכתב נייר עמדה לקידום הליכי השקיפות ושיתוף הציבור בתחום התחבורה הציבורית. נייר העמדה בוחן בהקשר זה את המצב הקיים לאורך כל שדרת המרכיבים החיוניים לתפעול מערכת התחבורה הציבורית: מרכיב התכנון, מרכיב התפעול ומרכיב האכיפה והפיקוח. עוד כולל נייר העמדה מחקר השוואתי, במסגרתו נבחן המצב בישראל בתחום השקיפות והשיתוף אל מול מודלים הקיימים במדינות אחרות. נייר העמדה יוצג בשולחן עגול שייערך בחודש אוקטובר בהשתתפות מרצה אורחת מגרמניה המומחית בתחום וכן משתתפים מקרב משרד התחבורה, ארגונים של צרכני תחבורה ציבורית ואקדמאים. לאחר קיום השולחן העגול נפעל לפירסום נייר העמדה ומימוש המלצותיו. סטודנטים: מיכל מלול ועידו חסון.

נייר עמדה בעניין הרגולציה של אוטובוסים ציבוריים – בשנת הלימודים תשע"ד נכתב נייר עמדה בנושא שיפור הרגולציה בתחומי האכיפה והפיקוח על תחבורה ציבורית. טרם פרסום המסמך נמצא כי תחום זה עבר שינויים לא מעטים. לאור זאת נערך במהלך שנת הלימודים הנוכחית לימוד מחדש של חלק מהנושאים שעלו בנייר העמדה והוא עודכן בהתאם ויופץ בקרוב לגורמים הנוגעים בדבר.

בנוסף, אחד מממצאי הדו"ח מלמד כי למרות השינויים שנערכו, תחום האכיפה עדיין לוקה מאד בחסר. לאור זאת, החליטה הקליניקה החליטה לפעול לפרסום הצעדים שנקטו על ידי הרשויות כנגד מפעילות תחבורה ציבורית, אם בכלל, בעקבות תלונות שהגיעו למשרד התחבורה. בעקבות פגישות ושיחות שערכנו עם הגורמים הרלוונטיים במשרד התחבורה נמצא כי למרות שהרשויות מתייחסות ברצינות לתלונות הציבור, המערך אינו שקוף ואינו נתון לפיקוח של צרכני התחבורה הציבורית. לאחרונה הגיע לשולחנו, מקרב הפונים למוקד התביעות הקטנות, מקרה מעין זה, בו מתלונן אשר ביקש לעמוד על הטיפול בתלונתו אך נדחה בלך ושוב על ידי הרשויות. אותנו פונה מבקש לקבל את המידע באמצעות פנייה לפי חוק חופש מידע. הפונה ביקש את עזרת הקליניקה גם בעתירת חופש מידע במידת הצורך ונעתרנו לבקשתו. סטודנטים: שירן אברגיל ודוד פלד.

בקשה להשתתף בדיוני תובענה ייצוגית בעניין שילוט ומידע באוטובוסים – בתיק התובענה הייצוגית שהוגשה נגד כל מפעילי הקווים בישראל בגין אי יישום תיקון פקודת התעבורה על שילוט ומידע – הגישה הקליניקה בשנת 2013 בקשה להשתתף בדיונים (ת"צ 30798-02-12 ותביעות קשורות). הבקשה הוגשה מטעם פעילי תחבורה וסביבה, אולם בטרם נדונה לגופה, הודיעו הצדדים כי הגיעו להסדר פשרה. הסדר זה נדחה על ידי בית המשפט, אך לאחרונה הוגש הסכם חדש שטרם פורסם. הקליניקה תבחן את הסדר הפשרה הסופי, לכשיפורסם, ובמידת הצורך תגיש התנגדות להסכם (בהתאם לחוק תובענות ייצוגיות). כהכנה לכך כתבו הסטודנטים טיוטת התנגדות, על בסיס הסכם הפשרה הקודם. סטודנטים: עידית זיפרוני ואברהם קסה.

קידום נושאי תחבורה ציבורית כלליים – שיתוף הפעולה של הקליניקה עם ארגוני נוסעים ותחבורה התחזק השנה בעיקר דרך "פורום הארגונים". במסגרת זו הפכה הקליניקה לכתובת המרכזית עבור הארגונים בכל

פעילות משפטית לה הם נזקקים. בנוסף, הקליניקה הפכה לשחקן מוכר ובר-סמכא בענף התחבורה הציבורית. אנו מוזמנים לפגישות עם שר התחבורה ועם גורמים במשרדו, והשתתפנו השנה במספר כנסים ושיבות עם גורמי עניין נוספים – נציגי רשויות מקומיות, נציגי המפעילים וכיו"ב.

ב. המשולש הדרומי

נייר עמדה: איגודי ערים לאיכות סביבה – מזה מספר שנים פועלת הקליניקה באזור המשולש הדרומי. אזור זה משופע במזבלות פיראטיות, הגורמים לזיהום מי התהום (באזור רגיש סביבתית) וזיהומי אוויר ומפגעים יומיומיים. במהלך השנה פעלה הקליניקה בעניין זה בשני מישורים:

באזור המשולש הדרומי פועל איגוד ערים לאיכות סביבה, אך זה נמצא חסר אונים אל מול היקף תופעת הפסולת הפיראטית. מצב זה הוביל את הקליניקה לבחון באופן כללי את היקף סמכויותיהם ותפקודם של איגודי הערים לאיכות סביבה ויכולתם להתמודד עם האתגרים המונחים לפיתחם. בהתאם לכך, נכתב בתשע"ה נייר עמדה, שהתבסס על חומרים כתובים (כגון דו"ח מבקר המדינה), מחקר השוואתי וראיונות עם מנכ"לי איגודי ערים שונים. המחקר העלה מספר בעיות מבניות באופן כינונם של גופים אלה. כך למשל, איגודי הערים אינם עצמאים מבחינה כלכלית ולעיתים סמוכים על שולחנם של הגופים שנתונים לביקורתם. אנו מתעתדים עתה לערוך שולחן עגול בנושא ובעקבותיו לפעול למימוש ההמלצות הכלולות בנייר העמדה.

סטודנטים: דניאל ברדוגו ואייל דנה.

פנייה למשרד להגנת הסביבה בעניין הפסולת במשולש: לדידנו הכתובת העיקרית לשינוי המציאות העגומה המתוארת לעיל באזור המשולש הדרומי נמצאת בידי הרשות המבצעת. אכן, הממשלה עצמה הגיעה למסקנה זו באמצעה את החלטה 1496 (מיום 23.3.2014) שכותרתה: "הסדרת משק הפסולת ביישובי האוכלוסייה הערבית, הדרוזית והבדואית". אם תיושם, מהווה החלטה זו, שחלה גם על יישובים במשולש הדרומי, אבן דרך חשובה בשינוי המצב. אולם על אף שחלפה כשנה וחצי מיום קבלת ההחלטה, המציאות בשטח ממשיכה להיות עגומה. למרות זאת, בנסיבות אלה הסיכוי בהגשת עתירה לבג"ץ כנגד המשרד להגנת הסביבה אינו גבוה. אולם, מתוך רצון להמשיך וללחוץ על הרשויות לפעול ליישום החלטת הממשלה, החלטנו להוציא מכתב המהווה מעין 'קדם בג"ץ' ודורש מהרשות לפעול ליישום חובותיה. בהתאם לתשובה שתתקבל, נשקול המשך ההליכים.

סטודנטים: אור סערוני ויאיר גרבר.

עתירה מנהלית וערעור מנהלי על דחיית העתירה בסוגיית חופש המידע בתחום התכנון והבניה – העתירה שהגישה הקליניקה בשנת הלימודים תשע"ג (מאי 2013), בשם פעילי סביבה תושבי המשולש הדרומי (עע"ם 1662/14 ג'יוסי ואח' נגד הוועדה המקומית לתכנון ובניה טייבה ואח'), נדחתה בפסק-דין בתחילת פברואר 2014. העותרים ביקשו לעיין בתיק הבניין של אתר פסולת שאמור לעבור תהליך שיקום. הוועדה המקומית טייבה סירבה לאפשר עיון ללא הליך לפי חוק חופש המידע, או לחלופין הסכמת מבקש ההיתר. בית המשפט המחוזי דחה את העתירה וקבע, כי אין לאפשר עיון חופשי בתיק בניין ובמסמכי התכנון שבו, אלא דרך המסלול הפרוצדורלי הקבוע בחוק חופש המידע, כולל פניה לתגובת בעל ההיתר.

ביום 4.3.2014, הגשנו ערעור לבית המשפט העליון על החלטה זו. בערעור טענו, כי פסק הדין שגוי משפטית: הוא סותר את עקרונות היסוד של דיני התכנון והבניה; הוא מנוגד ללשונו, הגיונו וכוונתו של חוק חופש המידע; הוא מכביד על זכות הציבור למידע חופשי וזורם; והוא עלול לגרום לתוצאות קשות ומזיקות במציאות הישראלית, הן במישור של שלטון החוק, והן בהיבטים פרקטיים של עסקות נדל"ן, שמאות, תכנון עירוני, הגנת הסביבה, וכיו"ב. בראשית שנת תשע"ה הגשנו סיכומים בתיק ובחודש דצמבר התקיים דיון בערעור בבית המשפט העליון. בדיון התבקשו לצרף כמשיבים נוספים את מרכז השלטון המקומי. בעקבות זאת לא נערך דיון

ענייני ונקבע מועד חדש לנובמבר 2015. התיק מנוהל בשיתוף עם ארגון אדם, טבע ודין. סטודנטים: אור סערוני ויאיר גרבר.

ג. סוגיות שונות בנושא איכות הסביבה

אי פינוי פסולת מכפר דהמש – כפר דהמש הינו ישוב ללא מעמד מוניציפאלי, המשמש כבית לכ-700 איש (רובם תינוקות, ילדים ובני נוער). הכפר, הממוקם צפונית לעיר רמלה ודרומית-מערבית לעיר לוד, מצוי בתחום גבול שיפוטה של המועצה האזורית עמק לוד. הישוב החל לקום בשנות החמישים של המאה הקודמת, עת הגיעה המדינה להסדר של חילופי קרקע עם משפחות ערביות מאזורים שונים בארץ. בהתאם לכך, נרשמו המקרקעין עליהן יושב הכפר בבעלות אותן המשפחות. דא עקא, משפחות אלו מצאו עצמן עד מהרה ב'מצב קפקאי': בשטח נמצאו רק בתי מגורים ספורים שלא הספיקו לאכלוס המשפחות ועל המקרקעין חלה תכנית מתאר מנדטורית, שייעדה את הקרקע לצרכים חקלאיים והגבילה את הבנייה למגורים. תכנית המתאר הנוכחית אוסרת לחלוטין על בנייה למגורים בקרקע שייעודה חקלאי. לאור זאת, רבים מבתי הכפר נבנו שלא על פי תכנית מתאר כדין ו/או ללא היתר בניה. בשנים האחרונות פועלות רשויות התכנון כנגד הבניה הבלתי חוקית, באמצעות הוצאת צווי הריסה מינהליים והגשת כתבי אישום. זאת ועוד, מעמדו הסטטוטורי והתכנוני של הכפר משמש למועצה האזורית כאמתלה לאי סיפוק שירותים מוניציפאליים שונים, לרבות אי פינוי פסולת. שירותים מעין אלה מסופקים לישובים הסמוכים לכפר (למשל, היישוב ניר-צבי הגובל בו). בצר להם, נאלצים תושבי הכפר לערום את הפסולת, תוך יצירת הר-זבל. מדי פעם בפעם מבעירים התושבים את הפסולת באש. הפסולת הגלויה, המהווה מוקד משיכה למזיקים ולבעלי חיים וחלקים הימנה עפים ברוח, והפרקטיקה של שריפת הפסולת, יוצרים מפגעים סביבתיים ותברואתיים קשים. תושבי הכפר פנו לקליניקה בבקשה לבחון הגשת עתירה. הקליניקה פנתה למועצה האזורית עמק לוד בבקשה לפנות את הפסולת בהתאם לחובותיה על פי דין. פניות הקליניקה לא נענו. הקליניקה פועלת עתה לניסוח העתירה והיא תוגש בשנת הלימודים תשע"ו. סטודנטים: אור סערוני ויאיר גרבר.

הצעת חוק אחריות לנזקים סביבתיים (קידוחי גז ונפט בים) – בשנים האחרונות היינו עדים למספר אסונות של דליפות מקידוחי נפט וגז, כאשר החמור בהם הינו האסון במפרץ מקסיקו בשנת 2010. גם בישראל היינו עדים בשנת 2014 להשלכות הסביבתיות הקשות של דליפת נפט. השלכות אלה חמורות עשרות מונים, כאשר הן מתרחשות בסביבה ימית. כדי להתמודד עם אירועים מעין אלה ובעקבות פנייה של עמותת 'צלול', ניסחה הקליניקה הצעת חוק בנושא. ההצעה קובעת משטר הטלת אחריות חמורה על היזמים, על נזקים סביבתיים בים וביבשה הסמוכה לה שנגרמים כתוצאה מפעילויות שונות הקשורות לקידוחי גז ונפט בסביבה הימית. הרציונל העומד בבסיסה היא ההבנה כי החלת משטר אחריות מסוג זה תיצור הרתעה ותתמרץ את הבעלים לנקוט בצעדי מנע משמעותיים כדי למנוע אסונות מעין אלה או להיערך באופן המיטבי כדי להתמודד עם מקרה של דליפה. הצעת החוק התקבלה ואושרה על ידי חה"כ שלי יחימוביץ' והיא תונח על ידה בקרוב. סייעה בהכנת הצעת החוק עו"ד תמרה לב לוטנר, דוקטורנטית במרכז מיתר ללימודים מתקדמים. סטודנטים: ברקת שמאי ודור פרוינד.

תובענה ייצוגית מפרץ חיפה – במפרץ חיפה חיים כחצי מיליון תושבים, אך הוא גם מאכלס חלק נכבד ממפעלי התעשייה הכימית והפטרוכימית בישראל, לרבות הכמות הגדולה ביותר של מפעלים (20) החייבים בדיווח על פי "חוק המפל"ס" (מרשם פליטות לסביבה). במשך השנים נודעה למפעלים אלה השפעה סביבתית-בריאותית ניכרת על האזור. כך למשל, בממוצע פליטת החומרים המסרטנים במחוז חיפה גבוהה פי 10 ממחוזות אחרים. מספר תושבים ופעילים סביבתיים פנו לקליניקה על מנת שנפעל משפטית כנגד המפעלים ו/או המדינה. בעקבות פנייה זו בחנה הקליניקה כלים משפטיים שונים שיכולים לסייע בעניין זה. לאחרונה הוחלט להתקדם בהגשת

תובענה ייצוגית. אנו פועלים עתה על ניסוח מכתב מיצוי הליכים. התיק מנוהל בשיתוף עם עו"ד אסף פינק ששימש בסמסטר ב' כאחד מהמנחים בקליניקה לזכויות אדם. סטודנטים: אברהם קסה ועידית זיפרוני.

עתירת נוהל חומרים מסוכנים ברמת חובב – בשנת 2009 הוגשה עתירה העוסקת בהיעדרו של נוהל מוסדר להתראה על אירוע חומרים מסוכנים המתרחש באזור התעשייה ברמת חובב, לתושבי הכפר הבדואי הלא מוכר ואדי אל-נעם, המתגוררים כקילומטר אחד בלבד מגדר אזור התעשייה (בג"ץ 4627/09 אבו-עפאש נ' המשרד להגנת הסביבה). כתוצאה מכך, במידה שמתרחש אירוע באחד המפעלים ברמת חובב, התושבים אינם מודעים לכך ועלולים להיחשף לחומרים מסוכנים המתפזרים באוויר (אירועים כאלה התרחשו כבר בעבר). העתירה מבקשת לחייב את משרדי הממשלה לכוון נוהל כאמור. לפני כשנה נקבעה העתירה לדיון יחד עם עתירה של האגודה לזכויות האזרח (בג"ץ 1705/14) נגד אישורה של תכנית מתאר מחוזית המבקשת להעתיק את היישוב למיקום אחר. במקביל, וכתוצאה מהעתירה, פועלות הרשויות להעתקת בתי הספר אל מחוץ לכפר. הבעיה היא שהעתקה זו מהווה חלק מפתרון כולל להעתקת הכפר, כאמור בתכנית המיתאר המחוזית הנ"ל, לה מתנגדים התושבים. בחודש אפריל התקיים דיון בבית המשפט העליון. בדיון הוחלט כי נפעל להגשת תוכנית חלופית לזו המוצעת על ידי הרשויות. תוכנית זו מגובשת על ידי עמותת 'במקום' בשיתוף עם נציגי התושבים.

גבעת עמל – גבעת עמל יושבת על שרידי כפר ערבי שיושב על ידי רשויות המדינה ב-1948. השכונה נמצאת בצפון ת"א, אזור עם ערכי קרקע מהיקרים בארץ. התושבים במקום הוכרו על ידי הרשויות כברי-רשות. זכות זו נשללה מהם בשנת 1961, עם חתימה על חוזה על ידי מינהל מקרקעי ישראל עם חברה יזמית לפיתוח הקרקע. מאז ועד היום נתפסים תושבי השכונה כמשיגי גבול והם נתונים ללחצים כבדים מצד יזמים לפנות את השטח. כחלק מצווי פינוי שהוצאו בשנת 2014 נהרסו חלק מהמבנים שנמצאים בשטח. המדובר במבנים ישנים הכוללים גגות אסבסט. בסתירה מוחלטת להוראות חוק מניעת מפגעי אסבסט ואבק מזיק, תשע"א-2011, שבר הקבלן העובד במקום גגות אסבסט וערם אותם באתר הבניה יחד עם שאר חלקי המבנה שנהרס. בכך, נגרם "מפגע אסבסט" המהווה סיכון סביבתי ובריאותי חמור לתושבי הסביבה ככלל ולתושבי השכונה בפרט, אשר חלקם דרים בצמידות לאתר הפסולת שנוצר במקום. התושבים הגרים במקום התריעו בעל פה ובכתב על היווצרות מפגע האסבסט, אך הקבלן והעירייה התעלמו מפניותיהם במשך מספר חודשים. הקליניקה פנתה במכתב דחוף לעירייה ודרשה שתפעל מיידית למילוי חובותיה על פי דין לסילוק מפגע האסבסט, שאם לא כן תפנה הקליניקה לערכאות המשפטיות. רק לאחר פניית הקליניקה סולק מפגע האסבסט. סטודנטים: אור סערוני ויאיר גרבר.

פאנל בחירות בנושאי סביבה – לקראת הבחירות שנערכו ב-2015, השתתפה הקליניקה בצוות מצומצם שגיבש ויזם עריכת פאנל בחירות. בפאנל השתתפו נציגי מפלגות הבאות: ח"כ גילה גמליאל, ח"כ יעל גרמן, ח"כ תמר זנדברג, ח"כ דב חנין, ח"כ בועז טופרובסקי, ח"כ ציפי לבני ומועמדת המחנה הציוני (מטעם "התנועה הירוקה") יעל כהן פארן. הפאנל נערך בבי"ס פורטר באוניברסיטת תל אביב בנוכחות של כ-200 איש. בין הסוגיות שהוצגו למשתתפים היו שאלות מתחום עניינה של הקליניקה, כגון תחום הפסולת הפיראטית, מפרץ חיפה ועוד.

ד. צדק חלוקתי

עתירה מנהלית על זכות הציבור לגישה לטבע וצדק חלוקתי - המועצה האזורית עמק המעינות, במהלך שנתמך ע"י רשות ניקוז ירדן דרומי, רשות הטבע והגנים וקק"ל, הציבה מחסומים על דרכי הגישה המובילות לשלושה ממקורות המים המתויירים ביותר בעמק (לשעבר עמק בית שאן); הגישה אפשרית רגלית, למי שמסוגל לצעוד מרחק של 500-1000 מ' באחד האתרים החמים ביותר בישראל. האלטרנטיבה העיקרית לכך היא שכירת רכב חשמלי בעלות של מאות ש"ח. מהלך זה, שתוצאתו הגבלת הציבור על בסיס יכולת כלכלית, נעשה בתיאום עם שלושת הקיבוצים הגובלים במעינות. בשנת הלימודים הקודמת הגישה הקליניקה עתירה

מינהלית (עת"מ (נצ" 36144-12-13 זמיר ואח' נ' המועצה האזורית עמק המעיינות ואח'). העותרים, רובם תושבי בית שאן, סברו שהמהלך מהווה המשך לאפליה רבת השנים אותה הם חווים.

בעקבות העתירה יזמו המשיבים תכנית מתאר חדשה שתאפשר להם להכשיר בדיעבד את המחסומים שהוצבו. בעקבות כך המליץ בית המשפט שהצדדים ינהלו מו"מ לפשרה. למרות הצעות בכתב שהוחלפו, עדיין נתגלעו מחלוקות בין הצדדים ובעיקרם חוסר הרצון של המשיבים להזיז את המחסומים הממוקמים בדרך לכניסה לשניים מהמעיינות.

בראשית תשע"ה אכן הופקדה תכנית המתאר החדשה. הפקדת התוכנית הציבה בעיה ממשית על סיכויי ההצלחה בעתירה. בשלב ראשון ובעצה אחת עם העותרים הגישה הקליניקה התנגדות נרחבת לתוכנית המתאר ובה שבנו והעלנו לצד הטענות התכנוניות טענות מתחום הצדק החלוקתי. במקביל, הוחלט לנצל את הלחץ שהטילה הגשת ההתנגדות על המשיבים, כדי לשוב ולבחון אם הצדדים יכולים להגיע לפשרה. ואמנם, לראשונה ולמרות חוסר אמון מוחלט בין הצדדים, הוסכם על פגישת משא ומתן ישירה בין הצדדים. הפגישה החלה בסערה ותוך הטחת האשמות קשות. יחד עם זאת, אט אט הצלחנו לשטוח את טיעונינו. להפתעתנו, לראשונה מזה שנים חלה תזוזה בעמדת המשיבים ובראשם ההסכמה לבחון קירוב המחסומים לבריכות; מאידך גיסא, העותרים הכירו בצרכי הבטיחות והחשיבות של השארת ציר תנועה פנוי מרכבים חונים. בו במקום ערכנו סיור בשטח ובחנו יחד עם נציגי המשיבים אפשרויות לקירוב מחסום שנוותר במחלוקת. לאחר מספר חודשים ולא מעט טיוטות שהוחלפו חתמו הצדדים על הסכם פשרה ובמסגרתו פתיחת המחסום נשוא המחלוקת בחלק מימות השנה (בהתאם לדרישות הבטיחות), הוזלת ההסעה הפועלת במקום (שמהווה אלטרנטיבה זולה לרכב החשמלי), הארכת שעות פעילותה והגברת תדירותה. בעקבות ההסכמות נמחקה העתירה כמו גם ההתנגדות שהוגשה לוועדה המחוזית.